

ИСТОРИЈА

ЗА СЕДМО ОДДЕЛЕНИЕ
ВО ОСНОВНО
ОБРАЗОВАНИЕ

7

УЧЕБНИК

Проф. Д-р Ванчо Ѓорѓиев

ИСТОРИЈА

ЗА СЕДМО ОДДЕЛЕНИЕ
ВО ОСНОВНО
ОБРАЗОВАНИЕ

УЧЕБНИК

7

Скопје, 2026
(второ издание)

ИСТОРИЈА 7 за седмо одделение во основно образование учебник
Второ издание, 2026

Авторски права © 2025 АЛБИ ДОО, Скопје

Издавач:

Друштво за издавачка дејност, производство, промет и услуги АЛБИ ДОО, Скопје

Уредник:

Елена Стефановска

Автор:

Проф. Д-р Ванчо Ѓорѓиев

Лектор:

Анета Василевска-Љубециќ

Ликовно и графичко обликување:

Паблик дипломаци, Скопје

Печати:

Бранко Гапо – графичко производство, Скопје 2026

Тираж:

50

Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа книга не смее да биде препечатувач или пренесуван во каква било форма или со какви било средства, електронски или механички, вклучувајќи и фотокопирање, документирање или да биде зачуван во систем за повторно пронаоѓање без писмена согласност од издавачот.

Овој учебник е одобрен за употреба во деветгодишно основно образование, со Одлука за одобрување и употреба на учебник по наставниот предмет Историја за VII одделение во основно образование број 26-884/1 од 14.08.2025 година, Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:93/94(075.2)=163.3

ЃОРЃИЕВ, Ванчо

Историја 7 за седмо одделение во основно образование /
Ванчо Ѓорѓиев. - [2. изд.]. - Скопје :
Алби, 2026. - 180 стр. : илустр. ; 27 см

ISBN 978-608-241-081-4

COBISS.MK-ID 69155077

Содржина

Вовед во историјата на средниот век	5	Животот во средниот век	97
ТЕМА 1		Црквата во средновековното општество	100
Европа во раниот среден век	9	Ера на откритијата	102
Големата преселба на народите и раните европски кралства	10	Културата и науката во развиениот и во доцниот среден век	107
Државата на Франките	14	Реформација и противреформација	113
Источното Римско Царство (Византија)	18	„Секавањата на истражувачот“	117
Општеството во раниот среден век	22	ТЕМА 4	
Појавата на исламот и државата на Арабијаните	27	Балканот и Македонија во развиениот и доцниот среден век	119
Науката и културата во раниот среден век	31	Подем на Бугарија и на Србија	120
ТЕМА 2		Албанија во развиениот среден век	124
Балканот и Македонија во раниот среден век	37	Појава на самостојни феудални владетели во Македонија (XIII век)	128
Населување на Словените на Балканот	48	Феудални владетели во Македонија во XIV век	132
Бугарската држава во раниот среден век	43	Османлиите и нивните освојувања на Балканот	136
Албанија во раниот среден век	47	Стопанскиот и културниот живот на Балканот (XII-XV век)	142
Рашка и Дукља	50	„Последното писмо на владетелот“	146
Самуиловата држава	53	ТЕМА 5	
Востанијата во Македонија во XI век	58	Балканот и Македонија под османлиска власт	147
Појава и развој на словенската азбука и писменост	62	Османлиската Империја	148
Дејноста на светите Климент и Наум	65	Животот на Балканот и во Македонија под османлиска власт	152
Богомилството	68	Отпорот против османлиската власт	157
Охридската архиепископија	71	Востанието на Скендер-бег	160
Културата на Балканот во раниот среден век	76	Карпошовото востание	165
„Историски турнир – кој е највлијателниот настан?“	80	Положбата на Охридската архиепископија во османлиската држава	170
ТЕМА 3		Културата и културното наследство на Балканот и во Македонија од XV до XVIII век	175
Европа во развиениот и доцниот среден век	81	„Моите белешки од Румелија“	180
Европските монархии во развиениот и во доцниот среден век	82		
Крстоносните походи и Византија	87		
Средновековните градови	93		

Вовед во историјата на средниот век

По пропаѓањето на Западното Римско Царство во 476 година, старите градови биле ограбени и опустошени, а патиштата целосно запустени. Величествените градби кои биле симбол на античкото градителство се претвориле во урнатини. Тие станале нем сведок на една завршена епоха од човековата историја. Во Европа завладеала општа неписменост. Луѓето поминувале низ живот, исполнет со беда, сиромаштија, болести и со суеверија.

Со тек на времето врз урнатините што останале да сведочат за заборавеното минато, постепено почнал да се исцртува ликот на еден поинаков свет. Тоа било време кога се поставени темелите на модерна Европа. Време кога ќе почне да се развива нов општествен поредок, каде што секој го знаел своето место во пирамидата. Тоа е време на замоци и на витези, царици и цареви, кралеви и султани, благородници и вазали. Низ овие векови верските поглавари контролирале територии, формирале сојузи и објавувале војни. Градовите добиле поинаков лик. Под сенката на градските ѕидини се развивале нови стопански дејности, се зародиле нови идеи. Се развивале науката и техниката. Тоа е време кога се откриени и населени нови, дотогаш непознати делови од нашата планета. Тоа е еден нов период во историјата на човештвото, познат како **среден век**.

Средновековна опсада

Витез

Поим и значење на средниот век

Терминот **среден век** се појавил во времето на хуманизмот и ренесансата (XIV-XVI век), кога луѓето почнале да ја делат историјата на време на антиката (стариот век) и на „ново“ или нивно време. Периодот меѓу антиката и нивното време го именувале како среден век (лат. *medium aevum*).

Меѓу историчарите постојат различни мислења кога започнал и кога завршил средниот век. Во врска со почетокот на средниот век најшироко е прифатено дека тој започнал по **пропаѓањето на Западното Римско Царство** во 476 година. А пак, за крај на средниот век најприфатени хронолошки одредници се **откривањето на Америка** (1492 година) и **Англиската револуција** (1640–1660 година).

Просторот околу Средоземно Море, каде што се протегаало некогашното моќно Римско Царство во текот на средниот век останал главна сцена каде што се одвивале интензивни настани од европската и светската историја. На тој простор се развивал нов општествен систем наречен **феудализам**. Додека во Европа траел средниот век, на другите континенти се развивале посебни цивилизации со кои луѓето од Европа исклучително ретко доаѓале во контакт.

Средниот век е значаен период во историјата на човештвото. Во текот на средниот век настанале многу држави кои постојат до денес. Христијанството го преживеало падот на Западното Римско Царство и успеало да се наметне како фактор во обликувањето на средновековното општество. Додека во Европа доминирало христијанството на Истокот се појавила нова религија – исламот. Во средниот

Св. Климент

Мона Лиза

Научи повеќе:

Хуманистите на средниот век гледале како на период на економско, културно и на интелектуално опаѓање, време на војни и уништувања. Поради тоа, овој период го именувале мрачни векови. Сепак, подоцнежните проучувања на историчарите целосно ја смениле оваа претстава за средниот век.

Сребрена монета од средниот век

век настанале економски промени, кои довеле до пораст на трговијата и на занаетчиството. Новите правци во културата и во науката имале силно влијание врз развојот на човековата цивилизација.

Периодизација на средниот век

Во историската наука, средниот век е поделен на три периоди, според степенот на развој на феудалниот систем:

1. **Ран среден век** – период од V до XI век, кога во Европа бил воспоставен новиот феудален систем и биле создадени првите средновековни држави.
2. **Развиен среден век** – период од XI до XV век, кога феудалните односи доминирале речиси во цела Европа.
3. **Доцен среден век** – период од XVI до XVII век, кога феудалниот систем постепено започнал да се распаѓа.

Сепак оваа поделба е условна зашто феудализмот не се развивал насекаде под исти услови и со иста динамика. Додека во одредени земји феудалните односи биле во развиена фаза, во други се наоѓале во својот зачеток.

Извори за историјата на средниот век

За да дојдеме до сознанија за историјата на средниот век потребни се сочувани траги од тоа време. Трагите кои што луѓето во средниот век ги остава-

Замокот Алказар во Сеговија (Шпанија)

Средновековен ракопис

Приказ на средновековна коњаница

ле зад себе се нарекуваат **историски извори**. Тие можат да бидат во форма на записи, предмети или градби. Поради тоа, историските извори за средниот век се делат на **пишани** и на **материјални** извори.

Најзначајни пишани извори за историјата на средниот век се документите што ги издавале владетелите, благородниците и верските поглавари. Меѓу таквите документи најсодржајни се т.н. **повелби**. Значајни информации за настаните од средновековната историја, воените походи, природните непогоди и болестите, дознаваме од историските записи кои се наречени **хроники**. Тие обично се исполнети со легенди и приказни кои се пренесувале усно од генерациите пред создавањето на хрониката. Вообичаено хрониките почнуваат со легенди за создавањето на светот и го опфаќаат времето до нивното составување. За животот на светците дознаваме од биографиите кои биле пишувани за нив. Овие биографии се нарекуваат **житија**. Во пишани извори спаѓаат и разните закони и уредби од времето на средниот век.

Во материјалните извори за историјата на средниот век спаѓаат разни **предмети** од секојдневниот живот на луѓето, како накит, оружје, облека, монети и друго. Исто така во материјални извори спаѓаат и **сликовните претстави** (фрески, икони, минијатури), како и **градбите** (цркви, палати, тврдини). Со нивното проучување ги прошируваме и дополнуваме знаењата што сме ги стекнале преку пишаните извори.

Повелба

Помалку познати зборови

Житие – „животопис“ – историски списи посветени на животот на некој светец. Тие обично се читале за време на богослужба и биле наменети преку примерот на светецот да ги поучат верниците како треба да живеат.

Провери го наученото:

1. Објасни како се појавил терминот среден век?
2. Како се нарекувал општествениот систем што се развивал во Европа во текот на средниот век?
3. На кој начин е поделен средниот век во историската наука?
4. Преку кои видови на историски извори дознаваме за историјата на средниот век?

Задача:

1. Во тетратката нацртај временска лента и означи ги почетокот и крајот на средниот век, како и периодите на средниот век.

ТЕМА

1

Европа во раниот среден век

Големата преселба на народите и раните европски кралства

Причини за Големата преселба на народите

Во **втората половина на IV век** почнал голем процес на преселби на населението во Азија, Европа и Северна Африка. Овие преселби биле проследени со војни и пустошење. Тие го предизвикале пропаѓањето на Западното Римско Царство. Врз урнатините на некогашната моќна империја настанале нови држави. Овој процес кој бил предизвикан од повеќе причини, во историјата на човештвото е познат како **„Големата преселба на народите“**.

Некогаш моќното Римско Царство во периодот од III до V век, се соочило со внатрешни судири и економско слабеење. Тоа го искористиле племињата што биле населени северно од границите на римската држава. Тие почнале зачестено да навлегуваат на римска територија. Овие племиња од страна на Римјаните биле нарекувани **варвари**.

Навлегувањата на варварските племиња на римска територија се јавуваат и како последица на промените услови за живот во Европа и Азија. Во северните делови на Европа, каде што биле населени Готите се случил голем пораст на населението. Како резултат на тоа се појавил **недостиг од обработлива плодна почва**, која била важна за прехрана на населението. Истовремено, се смета дека на просторот од Сибир до Скандинавија се случиле големи **климатски промени**. Тие промени го предизвикале движењето на населението кон потоплите краишта, каде што се верувало дека земјата е побогата. Некои племиња, пак, се соочиле со **напади од помоќните околни племиња**. Поради сето ова почнале големи преселби на племињата. Притоа тие почнале да навлегуваат на територијата на ослабеното Римско Царство.

Истражувај:

Истражувај на интернет и одговори на следните прашања:

1. Што означува поимот „варварин“?
2. Кои антички народи го употребувале свој поим?

Хуните ограбуваат населено место во Галија

Накит на Готите

Хуните во Европа

Големата преселба на народите почнала со движувањето на **Хуните**. Тие биле номади, првобитно населени во Азија. Под притисок на нивните моќни соседи, Хуните почнале да се придвижуваат на запад кон Европа. По патот кон Европа, тие покорице и други племиња. Во втората половина на IV век, Хуните поминале низ т.н. **Врата на народите**, која се наоѓала на просторот меѓу планината Урал и Касписко Езеро. На тој начин, тие од Азија преминале во Европа.

Хуните во Европа формирале голем **племенски сојуз** под водство на **Атила**. Под нивниот притисок, многу племиња почнале да се повлекуваат во разни правци, додека други ја признале нивната врховна власт. Така, овие воинствени племиња кои што дошле од Азија брзо ја покажале својата доминација над другите племиња во Европа.

Под водство на Атила, Хуните продреле во Северна Италија и во Галија (денешна Франција). Во 451 година, тие биле поразени во т.н. **Битка на народите** од страна на здружените римски и германски војски. Кратко по оваа битка, хунскиот водач Атила починал. По неговата смрт, племенскиот сојуз на Хуните се распаднал.

Создавање на раните европски кралства

Хуните го предизвикале преселувањето на германските племиња кон јужните и западните делови на Европа. На тој начин, едно племе го потиснувало другото. Така почнале да навлегуваат на римските територии. Западното Римско Царство кое настанало по поделбата на Римската Империја (395 година), се нашло под закана на овие племиња.

Во текот на V век, градот Рим бил двапати освоен и ограбен од варварите. Во **476** година, од тронот во Рим бил отстранет последниот император, со што **пропаднало Западното Римско Царство**.

Изворите зборуваат

Интересни информации за номадскиот живот на Хуните пренесува Амијан Марцелин. Тој во делото „Римска историја“ запишал: „Слободно шетајќи по планините и шумите, тие учат да преживеат студ, глад, жед. Никогаш не влегуваат во кука затоа што мислат дека не е безбедно да престојуваат под покрив...на својот коњ ноќе или дење, секој од нив јаде и пие, а наведнат над тесниот врат на животното дури и спие.“

Претстава на Атила од XVII век

Научи повеќе:

Нападите и освојувањата на Хуните предизвикале огромна штета врз римските територии. Затоа кај Римјаните се проширило верување дека појавата на Хуните и нивниот водач Атила била Божја казна за нивните гревови. Затоа, Атила од Римјаните бил наречен „Божји камиш“ (лат. Flagellum Dei).

Големата преселба на народите – правци на населување на племињата

Врз урнатините на некогашното Западно Римско Царство, варварските племиња ги создале своите први кралства. Така, **Визиготите** (Западните Готи) се населиле на просторот на денешна Шпанија и таму основале своја држава. Другиот дел од Готите, наречени **Остроготите** (Источни Готи) се населиле на Апенинскиот Полуостров, односно на територијата на денешна Италија. **Франките** создале силна држава на местото на некогашната римска провинција Галија (денешна Франција), а **Вандалите** се населиле во Северна Африка, каде што формирале своја држава со центар во Картагина. Племињата **Англи** и **Саксонци** се населиле на Британските Острови.

Големата преселба на народите била долг и сложен процес. По овие почетни движења, во Европа почнале да се населуваат и други племиња. Така, во текот на VI век од Азија во Европа се доселиле **Аварите**. Тие создале моќна држава на просторот на Панонија (денешна Унгарија). Таа држава била наречена **Аварски Каганат**. Под притисок на Аварите, германското племе Лангобарди се населило во Северна Италија. Во рамките на овие движења на

Сребрена монета на вандалскиот крал Хилдерик

Круна на Визиготите

племињата почнала и преселбата на **Словените**, кои од нивната прататковина тргнале во источен, западен и во јужен правец.

Последици од Големата преселба на народите

Големата преселба на народите оставила значајни последици во европската историја. Таа зафатила огромен простор на три континенти (Европа, Азија, Африка) и претставува **настан од светско историско значење**.

Бурните векови предизвикале значително опаѓање на европското население и пропаѓање на стари и моќни антички држави, какво што било Западното Римско Царство. На нивно место биле создадени нов вид кралства, во кои се развивал феудалниот поредок, со што се исцртал ликот на средновековниот свет во Европа.

Овие преселби предизвикале огромни разурнувања, при што биле уништени многу импозантни градби од времето на антиката. Истовремено настанале промени во структурата на населението во Европа и мешање на племињата со староседелското население. Притоа, едните од други прифаќале елементи од културата, верувањата, начинот на живот и слично.

Реконструкција на аварски шлем

Провери го наученото:

1. Зошто започнала Големата преселба на народите?
2. Кој бил најпознат владетел на Хуните?
3. Наведи три племиња што учествувале во Големата преселба на народите и објасни каде се наоѓала нивната држава!
4. Кои се последиците од Големата преселба на народите?

Задача:

1. Истражувај на интернет и пронајди повеќе информации за начинот на живот на Хуните. Потоа во тетратката напиши краток текст (есеј) во кој ќе го опишеш нивниот живот.

Државата на Франките

Создавање на државата

Во V век, Франките создале своја држава на територијата на поранешната римска провинција **Галија**. Обединувањето на Франките е поврзано со водачот **Клодовик**, кој е основач на династијата на **Меровингите**. Тој успеал да ги прошири своите владенија во северните делови на Галија.

За да ја добие поддршката на христијанската црква, кралот Клодовик го примил **христијанството**. Преку црквата ја зацврстил својата власт над старо-селското население во Галија. Клодовик ги вовел првите пишани закони во државата. Тие претставувале комбинација на старите обичаи на Франките и нови обичаи преземени од населението во Галија.

Времето на мајордомите

По смртта на Клодовик, државата била зафатена со внатрешни судири меѓу неговите наследници. Кралската власт значително ослабела. Управувањето на државата постепено преминало во рацете на управителите на кралските дворци, кои се наречени **мајордоми**. Тие го раководеле собирањето на даноците, а воедно биле и воени водачи на државата.

Во првата половина на VIII век мајордомот **Карло Мартел** вовел нов систем на доделување земја. Тој

Катедралата во Ренс – местото каде што се случило покрстувањето на Клодовик

Карло Мартел

Карло Мартел се бори со Арабјаните (приказ)

Научи повеќе:

Во времето на мајордомите, кравите ја изгубиле целата реална власт. Мајордомите имале моќ да поставуваат и да менуваат кравеви. Овие кравеви од страна на современите биле наречени „мрзливи кравеви“.

почнал да им доделува поседе на крупните земјосопственици, но за возврат тие требало да служат како коњаници во војската. На тој начин коњаницата станала ударна сила во војската на Франките. Со помош на ваква војска, Карло Мартел во 732 година успеал да ги победи Арабјаните и да го спречи нивниот продор во Европа.

Неговиот наследник **Пипин Кусиот** го прекинал владеењето на династијата на Меровинзите. Откако воспоставил добри односи со црквата, со благослов на папата и со поддршка од благородниците, тој се прогласил за **крал на Франките**. На тој начин почнало владеењето на новата кралска династија – династијата на **Каролинзите**.

За возврат на поддршката што ја добил од папата, Пипин Кусиот застанал на страна на папството во судирот со германското племе Лангобарди. Откако Пипин Кусиот ги победил Лангобардите, во областа околу градот Рим била создадена **Папската Држава**.

Империјата на Карло Велики

Државата на Франките била најмоќна во времето на **Карло Велики**. Тој бил еден од најпознатите владетели во средниот век. Карло Велики водел успешни војни со околните германски племиња и Арабјаните. Тој ја проширил државата во повеќе области на денешните држави: Италија, Германија и Шпанија. На исток го уништил Аварскиот Каганат и ја присоединил областа Панонија. Преку ширењето на државата на Франките се ширело и христијанството, кое во тој период било прифатено од многу племиња во Европа.

Карло Велики одржувал исклучително добри односи со Папската Држава. Како резултат на тоа, во **800 година** во Рим папата Лав III го прогласил Карло Велики за **император (цар)**. На тој начин, државата на Франките станала царство што претендирало на наследството на Западното Римско Царство. Карло Велики се сметал себеси за наследник на римските императори, а својата империја ја замислувал како спој на многу племиња и народи, слична на Римската Империја. Императорската титула на Карло Велики била постојано оспорувана од византиските императори, кои се сметале себеси за единствени наследници на римската круна.

Портрет на Карло Велики

Сребрена монета на Карло Велики

Изворите зборуваат

Животот и владеењето на Карло Велики се опишани од неговиот биограф Ајнхард во делото „Животот на императорот Карло Велики“. Според описот на Ајнхард, Карло Велики бил човек со висок раст и достоинствен стас. Покрај мајчиниот јазик, говорел и латински, а грчки повеќе разбирал, отколку што говорел. Не научил добро да пишува иако таблицата за пишување ја чувал под перницата за да вежба. Сакал јавање, лов и пливаче, а се интересирал и за граматиката, реториката и математиката.

За своја престолнина Карло Велики го одбрал градот **Ахен**. На дворецот во Ахен тој ги собирал најпознатите учени луѓе од своето време. Таму се препишувале и преведувале дела од античките писатели. Во времето на Карло Велики се развивала и архитектурата. Се граделе цркви и дворци украсени со фрески и скулптури. Најпозната градба од тој период е Катедралата во Ахен, каде што се наоѓал и престолот на Карло Велики. Поради силниот развој на културата, овој период е познат како **каролиншка ренесанса**.

Наследниците на Карло Велики не успеале да го задржат единството во државата. Со договорот од Верден, кој бил склучен меѓу внуците на Карло Велики, државата била поделена на три дела. Од нив, подоцна настанале модерните европски држави: Франција, Италија и Германија.

Државата на Франките била една од најмоќните држави во Западна Европа во периодот од V до IX век. Во овој период таа ги поминала сите фази на развојот на една средновековна држава, од обединување на племиња, преку формирање ранофеудално кралство до прогласување империја – претендент за наследник на Западното Римско Царство.

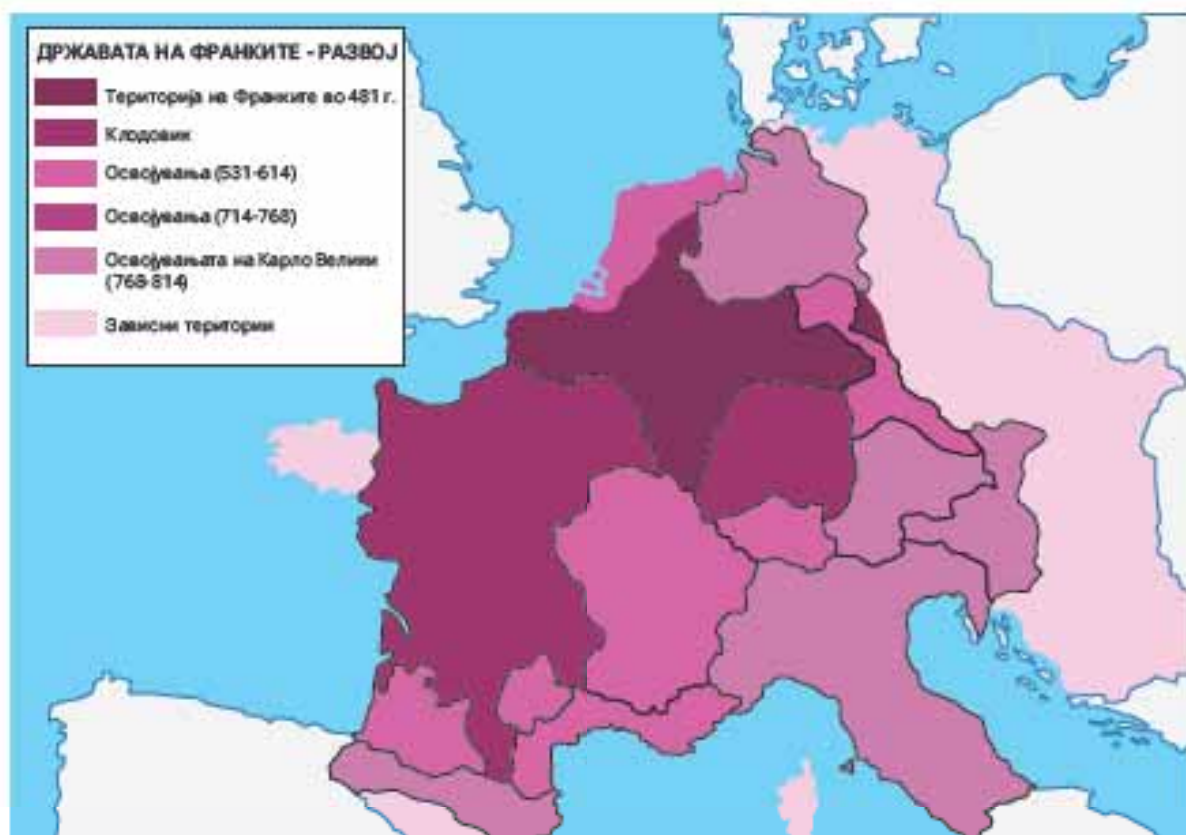
Престолот на Карло Велики изработен од мермер и поставен во Катедралата во Ахен

Катедралата во Ахен (реконструкција)

Илуминиран ракопис на Ајнхардовото дело од XI век

Ширење на државата на Франките

Провери го наученото:

1. Зошто Клодовик го примил христијанството?
2. Што се мајордоми?
3. На кој начин Карло Мартел ја зацврстил својата власт и ја организирал војската?
4. Какви биле односите меѓу државата и црквата во времето на владетелите Пипин Кусиот и Карло Велики?
5. На чие наследство претендирал Карло Велики?

Задача:

1. Истражувај на интернет и напиши краток текст (есеј) за животот на Карло Велики!

Источното Римско Царство (Византија)

По поделбата на Римското Царство во IV век, Источното Царство продолжило да постои со центар во Константинопол, додека Западното Царство пропаднало во 476 година. Константинопол бил основан од императорот **Константин I** како Нов Рим. Тој станал престолнина и симбол на моќта на Источното Римско Царство сè до неговото пропаѓање во XV век. Жителите на оваа држава себеси се нарекувале **Ромеи**, што значело Римјани, а нивните владетели ја носеле титулата **василевс на Ромеите**, односно цар на Римјаните. Подоцна, за да се разликува од античкото Римско Царство, во историската наука ова држава е наречена **Византија**, а жителите **Византијци**. Овој назив произлегува од старото име на Константинопол, кое било Византион.

Византија задржала значаен дел од старите римски традиции од областа на правото, војската и администрацијата. Со текот на времето, поради новите околности, дел од карактеристиките на државата се промениле. Така, латинскиот јазик полека бил истиснат од употреба, а неговото место го зазел грчкиот јазик. Христијанството станало единствена религија во државата. Црквата имала огромно влијание во обликувањето на византиското општество.

Државата во времето на Јустинијан I

Византиските цареви мечтаеле за возобновување на Римското Царство. Најдалеку во тоа отишол царот **Јустинијан I**. Во првата половина од VI век, неговите војсководители извеле повеќе успешни походи со што значително ги прошириле границите. Тогаш во границите на Византија влегле повеќе земји околу Средоземно Море, опфаќајќи делови од три континенти – Европа, Азија и Африка.

Покрај територијалното проширување, Јустинијан I вовел значајни реформи во правото. Под негово водство била составена **збирка со закони** од римската држава која била дополнета со нови законски прописи. **Јустинијановото законодавство** овозможило преживување на римското право, кое потоа се про-

Константинопол

Научи повеќе:

За време на Јустинијан I, во Константинопол избувнуло едно од најпознатите востанија во Византија, наречено Ника (Победи!). Причините биле незадоволството од високите даноци и судирите меѓу различните навивачки групи на игрите со кочи. Овие групи имале значајно политичко влијание во Константинопол. Бунтовниците барале нов цар. Постојат информации дека Јустинијан сакал да побегне, но царицата Теодора го убедила да остане. Востанието било жестоко задушено.

Јустинијан I - црква Св. Виталиј (мозаик)

Византија во времето на Јустинијан I (527/565)

- Територија на царството пред Јустинијан I
- Освојување за време на Јустинијан I (527-565 год.)

Византија во времето на Јустинијан I

ширило во Западна Европа и станало основа за модерните правни системи. Покрај тоа, Јустинијан I се зафатил со опсежни **градежни активности**, вклучувајќи ја и изградбата на познатата црква „**Света Софија**“. Таа според својата големина и архитектонски решенија станала најпрепознатлив симбол за христијанската црква.

По смртта на Јустинијан I државата се соочила со големи предизвици. Напливот на нови народи на границите, како резултат на Големата преселба на народите и судирите со моќни противници на истокот, како Персија, воделе кон губење територии и слабеење на државата.

„Света Софија“ - Константинопол

Творци на историјата:

Прокопиј Кесариски бил византиски историчар од VI век. Тој ги документирал воените походи и градителските подвизи на Јустинијан I во своите дела „Историја на војните“ и „За градбите“. Тој напишал и една „Тајна историја“. Во неа Јустинијан е прикажан како суров и неспособен, па дури и опседнат од демони. Царицата Теодора е опишана како завидлива, себична и со незауздана страст.

Реформи во државата и повторно издигнување

Во почетокот на VII век Константинопол бил под силна опсада од Аварите. Таа го довела во сериозна опасност опстанокот на државата. Благодарение на високите ѕидини и организираната одбрана, градот успеал да се спаси. Во тоа време на престолот бил царот **Ираклиј**. Тој одиграл клучна улога во одбраната и бил свесен дека треба да воведо **реформи** за да ја зацврсти државата. За таа цел, Ираклиј ги преуредил административните области за да бидат поефикасни во одбраната, ја реорганизирав војската и вовел нови даноци. Притоа се обидел да ги подобри и односите меѓу различните христијански групи во Византија. Се смета дека токму во негово време на византискиот двор почнал да доминира грчкиот јазик за сметка на латинскиот. Овие реформи не донеле веднаш резултати. На државата ѝ било потребно време за да заздравеи и повторно да се зацврсти.

Византија доживеала нов процут во IX и во X век кога државата ја управувале царевите од **македонската династија**. Во овој период книжевноста, уметноста и архитектурата бележат значителен развој. Дури и самиот цар **Константин Порфирогенит** се истакнал како писател и историчар. За потребите на тогашното општество биле спроведени крупни

Златна монета на царот Василиј I

Изворите зборуваат

Ромеите верувале дека Константинопол бил спасен од опсадата на Аварите и на Словените со Божја помош. Затоа, патријархот Никифор во својата „Кратка историја“ тоа го опишал на следниов начин: „...божествената сила неочекувано ги уништила и ги погубила аварските војници што биле таму... ромејските сили налетале врз нив (Словените), ги опколиле и веднаш почнале да ги уништуваат толку жестоко што морската вода цела се обоила црвено од крвта. Меѓу убиените се нашле и словенски жени...Кога го виделе сето тоа, варварите се откажале од опсадата и се вратиле во својата земја.“

Крунисувањето на византискиот цар Василиј II

реформи во законодавството. Покрај тоа, царството значително ги проширило своите територии кон запад и исток, особено за време на владеењето на царот **Василиј II**. Поради сите овие достигнувања, но особено поради напредокот во културата овој период е познат како **македонска ренесанса** (преродба).

Во наредните векови Византија почнала да слабее. На престолот седеле цареви што немале особена вештина за управување на државата. На разни места избувнале востанија, а на границите се појавувале нови освојувачи. Дополнително, големите земјопоседници станувале помоќни и сè помалку ги извршувале своите обврски кон државата. Во такви отежнати околности, Византија го дочекала почетокот на XIII век во кој се соочила со тешки предизвици.

Историска личност

Основачот на македонската династија во Византија бил Василиј I. Тој потекнувал од пониските слоеви на населението од темата Македонија, која се наоѓала во Тракија. Според легендите и изворите, тој го привлекол вниманието на византискиот цар Михаил III откако победил бугарски шампион во борба или скротил диви коњи. Подоцна, со своите приврзаници го убил царот и се искачил на престолот. Василиј загинал трагично во несреќа при лов кога бил нападат од елен.

Провери го наученото:

1. Како се именувале себеси жителите на Источното Римско Царство, а како се познати во историската наука?
2. Зошто Јустинијан I се смета за еден од најзначајните византиски цареви / императори?
3. Какви реформи вовел царот Ираклиј во Византија?
4. Какви достигнувања и промени доживеала Византија за време на македонската династија?

Задача:

1. Истражете повеќе за историјата на Византија и изберете еден значаен настан или значајна личност. Потоа, напишете краток текст (есеј) во кој ќе го опишете значењето на настанот или личноста. Обидете се да го истакнете најважното и да објасните зошто е запаметен/а во историјата.

Општеството во раниот среден век

Општеството во Западна Европа

Општественото уредување во Западна Европа не било исто во сите земји и периоди, но, сепак, имало некои заеднички карактеристики. Хиерархиската подреденост била основен белег. На врвот на хиерархијата бил **владетелот**, кој ја поседувал целата земја, но за да ја управува, ја делел на големи имоти наречени **феуди**. Овие земјишни поседи ги доделувал на благородниците, кои биле познати како **феудалци**, а тие за возврат му ветувале лојалност и воена поддршка.

Феудалците со големи поседи се нарекувале уште и **високо благородништво**. Тие ја делеле својата земја на помали делови и ја давале на управување на **ситните феудалци (ниското благородништво)**. Тие, пак, биле обврзани да служат во војската или да извршуваат други услуги за својот господар. Така се создавала **феудална хиерархија**, во која крупните феудалци биле сметани за **вазали** на владетелот, а ситните феудалци биле вазали на крупните феудалци.

На дното од хиерархијата се наоѓале **селаните**, кои што се делеле на слободни и на закрепостени. **Закрепостените селани** се наоѓале во најтешка положба. Тие не поседувале своја земја, туку биле обврзани да ја работат земјата на феудалецот. Притоа, не смееле да ја напуштаат без негова дозвола. За возврат, добивале заштита и право да користат дел од земјата за своите потреби. **Слободните селани** имале право да го продаваат и наследуваат својот имот, но нивниот број со текот на времето се намалуval.

Крупните феудалци имале огромни права над своите територии. Некои ковале свои пари, имале посебни судови, собирале даноци без посредство на кралски службеници, а некогаш воделе самостојни војни. Дел од нив од кралот добивале дополнителни поволности преку специјални документи. При такви случаи на кралските службеници им било целосно забрането да се мешаат во управувањето на феу-

Помалку познати зборови

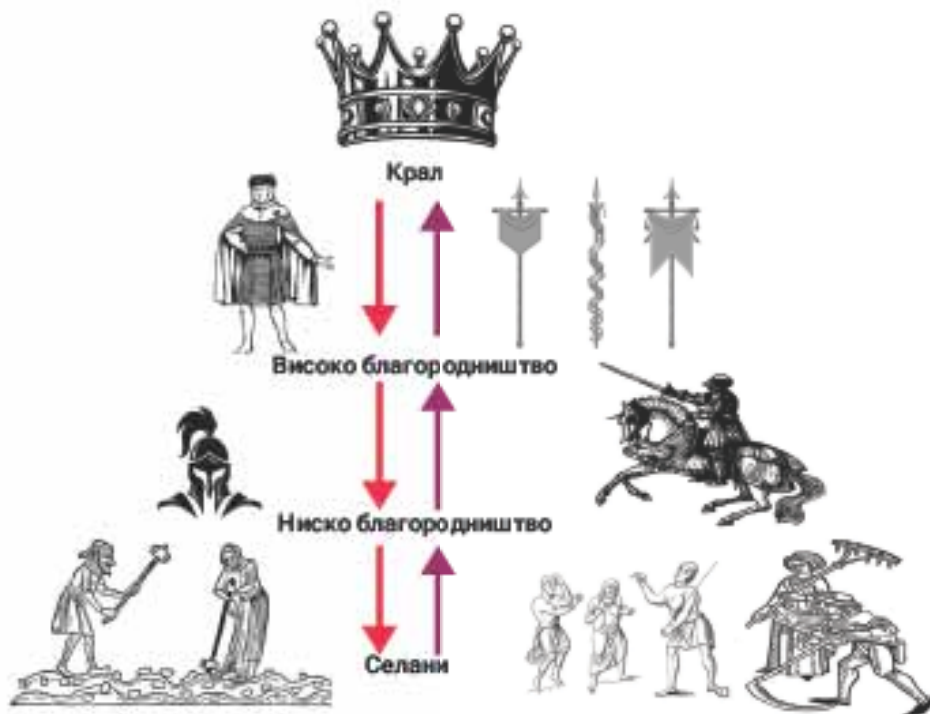
Феудална хиерархија - систем на општествена подреденост во средниот век, каде што секој имал своја улога – од кралот на врвот, преку благородниците, до селаните на дното.

Феудален вазал - лице што добивало земја од феудалец и за возврат му служело со лојалност и воена поддршка.

Цивилна функција - работа или должност што се однесува на управување на државата, но не е поврзана со војската или црквата.

Научи повеќе:

Во раниот среден век, многу слободни селани почнале да ги губат своите земјишни поседи од различни причини. За да преживеат, прифаќале договор (прекариј) со кој од феудалецот добивале земја за обработка, но за возврат морале да плаќаат дел од приносот или да работат за него. Со текот на времето, оваа зависност станувала сè поизразена, а селаните постепено преминувале во статус закрепостени. Така, бројот на закрепостени селани станувал сè поголем.

Приказ на феудалната хиерархија

далната област. Оваа висока привилегија се нарекувала феудален имунитет.

Ваквата поставеност на општеството му овозможувала на кралот само формална власт врз своите територии, а во реалноста феудалците управувале самостојно.

Византиското општество

Византиското општествено уредување било различно од општеството во Западна Европа. Византија се засновала на римскиот начин на управување, но со текот на времето извршила значителни промени за да се приспособи на новите околности. Таа била силно **централизирана држава**. На врвот од хиерархијата бил **царот (императорот)** кој бил апсолутен владетел и се сметал за Божји претставник на земјата. Тој ги назначувал управителите на областите, водачите на армијата и имал големо влијание врз црквата. По углед и моќ, под царот се наоѓало **византиското благородништво**.

Научи повеќе:

Византиските цареви ги задржале римските традиции на прогласување владетели. Долго време новиот цар бил избран и потврдуван од Сенатот, војската и од народот на Константинопол. Дополнително, патријархот му ја ставал круната давајќи му божествена поддршка. Овој процес ја нагласувал врската меѓу царот и сите делови на општеството, иако со текот на времето тоа станало само формалност.

Вообичаено, благородништвото го сочинувале тие што учествувале во византиската власт. Византија имала сложен систем на управување со многу службеници што добивале плата од државната ризница. Највисоките државни службеници со цивилни и воени функции, блиските роднини на царот, како и високото свештенство се сметале за припадници на византиското благородништво.

Во VII век Византија го напуштила стариот римски систем на провинции и вовела нови управни единици наречени теми. Целата држава била поделена на повеќе **теми**. Тие имале административен и воен карактер. Со секоја тема управувал **стратег**. Нему му биле доверени цивилни и воени задачи. Во темите одбраната се засновала на војници што истовремено биле земјоделци. Државата им доделувала земја за обработка, а тие за возврат служеле во војската. Овие земјоделци-војници се нарекувале **стратиоти**. Покрај тоа, Византија имала и професионална војска, која добивала плата за својата служба.

Иако постоеле градови со развиени занаети и трговија, најголемиот дел од населението живеело во село и се занимавало со земјоделство. Во раниот среден век, голем дел од **селаните** биле слободни и поседувале сопствен имот, а нивната главна обврска била да плаќаат данок.

Во последните векови на Империјата царевите ја губеле својата моќ. Притоа растело влијанието на

Фреска на св. Меркуриј како византиски војник

Византиската војска

благородниците. Тие добивале големи земјишни имоти на управување, т.н. **пронии**. Првично прониите не се наследувале, но подоцна станале наследни. Притоа, многу селани што порано поседувале свои имоти, станале зависни кон господарите на големите земјишни поседи.

Овие промени ја ослабнале централната власт. Големите земјопоседници сè помалку ги исполнувале своите обврски кон државата, а Византија станала помалку отпорна на заканите што ја загрозувале во последните векови.

Црквата во раниот среден век

Во средниот век црквата била една од најважните општествени институции во Европа. Откако **Константин Велики** го прифатил христијанството како рамноправна религија во римската држава, почнала организација на целата територија на империјата. Така, се оформиле пет значајни црковни центри, наречени **патријаршии**. Како највлијателни се истакнале патријаршиите во **Рим** и во **Константинопол**. Духовните водачи на овие црковни центри се нарекувале патријарси. Секоја патријаршија била поделена на повеќе **епархии** (епископии), кои ги управувале **епископи**.

За средновековните владетели поддршката од црквата била од големо значење. Црковните лица го крунисувале владетелот овозможувајќи му да се претставува како Божји избраник на земјата. За возврат, црквата добивала големи подароци и земјишни имоти, што ја претворило во еден од најголемите земјопоседници во средниот век.

Црквата често се соочувала со внатрешни предизвици, како појавата на движења што не се согласувале со официјалното црковно учење. Тие биле познати како **еретички учења**. На пример, аријанството негирало некои од божествените карактеристики на Исус Христос. Иконоборството, пак, се спротивставувало на употребата на икони. За да ги решат овие проблеми и да ја зацврстат верата, највисоките црковни претставници се собирале на собори. Најпознати биле **Вселенските собори** кои имале огромно влијание врз обликувањето на христијанството. Овие собори биле нарекувани вселенски бидејќи на нив присуствувале епископи од сите патријаршии.

Царот Теофил и византиските благородници

Царот Константин Велики со епископите од Првиот вселенски собор

Христос му ги предава клучевите на апостол Петар. Значајна симболика за папите кои се сметаат за наследници на апостол Петар

Со тек на времето римскиот патријарх, познат како **римски папа**, и **константинополскиот патријарх** сè повеќе се разидуваа околу прашањето кој треба да го има првенството во христијанскиот свет. Покрај ова несогласување, се појавиле значителни разлики во начинот на практикување на верата и во одредени црковни учења меѓу двете патријаршии.

Во 1054 година, несогласувањата меѓу папата и константинополскиот патријарх довеле до прекин на нивната комуникација. Овој настан станал познат како **Големата шизма** или **Големиот раскол** во црквата. Западните христијани, водени од папата, почнале да се нарекуваат католици, додека источните христијани, предводени од константинополскиот патријарх, станале познати како православни. Иако постоеле обиди за повторно обединување на двете цркви, тоа никогаш не се случило.

Старата базилика „Св. Петар“ во Рим - значаен духовен центар за папството

Истражувај:

Во раниот период на христијанската црква, постоеле истакнати духовни учители, наречени свети отци. Тие одиграле клучна улога во обликувањето на основните христијански верувања и практики. Нивните учења биле користени во борбата против еретичките движења.

Истражи повеќе за следните свети отци: св. Августин, св. Јован Златоуст и св. Василиј Велики.

Потоа напиши краток текст за нивниот живот и придонес во христијанството.

Св. Василиј Велики, еден од најзначајните црковни отци во христијанството

Провери го наученото:

1. Опиши ја феудалната хиерархија на општеството во Европа?
2. Објасни што претставува тема во Византија?
3. Кои биле најистакнати патријаршии во христијанството?
4. Зошто настанала Големата шизма?

Задача:

1. Истражи дополнително за општествените уредувања во Европа и во Византија! Потоа направи табела за споредба на двете општества. Во едната колона запиши сличности, а во другата разлики.
2. Размисли: кое општество според твоето мислење било подобро уредено?

Појавата на исламот и државата на Арабјаните

Арабија – природни услови и население

Од времето на антиката, главните трговски патишта меѓу земјите околу Средоземно Море и источните земји (Кина и Индија) поминувале низ полуостровот **Арабија**. Жителите на овој полуостров и на околните предели Месопотамија, Сирија и Источен Египет се нарекуваат **Арабјани**.

Условите за живот во овој дел од светот биле сурови. Големи делови од полуостровот Арабија се покриени со песочни пустини, со ограничени количини вода. Нема постојани реки или езера, а водата се среќава, главно, во мали плодни области наречени **оазис**. Климата во Арабија е исклучително сурова, со високи дневни и ниски ноќни температури.

Ваквите услови го обликувале животот на луѓето во регионот. Во внатрешноста на полуостровот живееле номадски сточари, наречени **бедуини**. Тие живееле во племенски заедници. Одгледувале камили, овци и кози, патувајќи со своите стада низ пустината.

На бреговите на полуостровот се наоѓа градот **Мека**, кој бил главен трговски центар од времето на доцната антика. Низ него поминувал важен трговски пат преку кој секојдневно се движеле трговските карвани. Оттука се носеле зачини, свила, злато, кожа и друга стока, дури од Кина и Индија. Овој пат во антиката бил познат како Патот на мирисот.

Трговијата довела во Арабија различни групи луѓе, кои со себе носеле разни идеи и учења. Тие имале големо влијание врз општеството и културата на Арабјаните.

Појава на исламот

Во почетокот на VII век кај Арабјаните се појавила нова религија – **исламот**. За нејзин основач се смета пророкот **Мухамед**. Тој се прогласил себеси

Бедуини

Поврзи со географија:

Разговарај со наставникот/наставничката по географија за релјефот и климата во Арабија и за нивното влијание врз животот на луѓето што живеат таму.

Историска личност

Пророкот Мухамед

Мухамед бил роден во Мека. Кога бил дете често патуval со трговските каравани на неговиот вујко во Сирија и во Палестина. Таму се запознал со другите религии. Според исламската традиција, на негови 40 години во една пештера во близина на Мека, Мухамед бил посетен од ангелот Џебраил (Гаврил). Тој му ги издиктирал првите редови од Коранот – светата книга на муслиманите. Така, почнало објавувањето на Божјите пораки на Мухамед, кое траело 23 години.

за последен пророк испратен од Бог. Својата проповедничка дејност Мухамед ја почнал во градот Мека. Тој проповедал верување во еден Бог – **Алах**, заштитник на сиромашните. Исто така, Мухамед проповедал дека сите луѓе се еднакви пред Бог, без разлика дали се сиромашни или богати. На тој начин Мухамед стекнал многу следбеници, кои биле наречени **муслимани**, што значи покорни (кон Бога).

Поради својата проповедничка дејност, Мухамед стекнал и противници меѓу владејачките слоеви во Мека и приврзаниците на старата религија на Арабјаните. Мухамед бил принуден со мал број приврзаници да ја напушти Мека и да се засолни во оазата Јатриб, подоцна именувана како **Медина** (Градот на Пророкот). Неговото заминување од Мека во Медина се случило во **622 година**. Таа година во муслиманската историја е позната под името **хиџра** (преселба). Поради својата важност, овој настан го означува почетокот на муслиманската ера, односно се брои како прва година според исламскиот календар.

Мухамед во Медина ја основал првата исламска заедница. Притоа станал духовен и световен водач на муслиманите. По неколку години со помош на своите следбеници го освоил градот Мека. Новата религија со голема брзина се проширила низ Арабскиот Полуостров.

Освојувањата на Арабјаните

Појавата на исламот го забрзала обединувањето на Арабјаните. Тие изградиле силна држава на просторот на Арабија и тргнале во освојувања. Наследниците на Мухамед, што ја предводеле државата биле наречени **калифи**, а нивната држава – **калифат**. Тие ја имале сета световна и духовна власт во државата.

До средината на VIII век Арабјаните освоиле огромни пространства. Тие се протеѓале од Индија, преку северна Африка, сè до денешна Шпанија. Освојувањата на Арабјаните во Западна Европа биле запрени од Франките, а во Источна Европа од Византија.

По големите проширувања, Калифатот бил зафатен со внатрешни борби. Како последица на тоа државата била поделена на три дела. Притоа настанале три калифати со центри во **Багдад** (Азија), **Каиро** (Африка) и **Кордоба** (Европа).

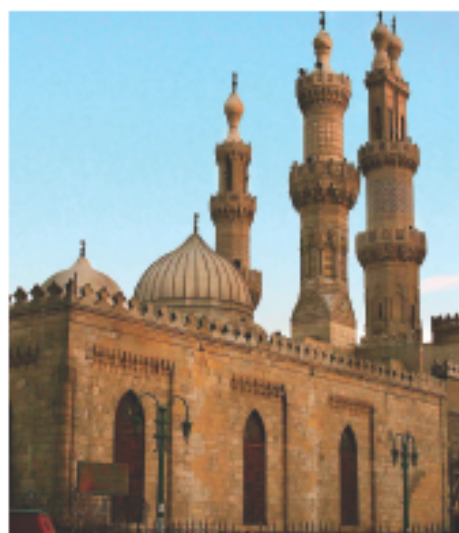

Влезот во пештерата Хира на планината Џабал ал-Нур, каде според исламската традиција ангелот Џебраил (Гаврил) го посетил Мухамед.

Помалку познати зборови

Пророк – според исламската традиција, човек што е избран од Бог да ги пренесе неговите пораки до луѓето.

Калиф – намесник на пророкот на Алах, врховен водач на муслиманите.

Џамијата Ал-Азхар – најстарата џамија во Каиро

Ширење на Арабискиот Калифат (VII и VIII век)

Учењето на Мухамед

Учењето на Мухамед е објавено во светата книга на муслиманите, позната како **Коран**. Таа се состои од различни глави (сури). Тие, според исламската традиција, од Алах му биле пренесени на Мухамед. Покрај Коранот, главен извор за исламското учење претставува и **хадисот**. Тоа е збирка на поуки за делата на пророкот Мухамед што се препорачува да ги следат сите муслимани. Врз основа на Коранот и хадисот биле создадени исламските закони, кои се дел од исламското право наречено **шеријат**.

Исламско учење е оригинално учење, но содржи и многу елементи од поранешната религија на Арабјаните, христијанството и јудаизмот. Тоа се базира на неколку основни верувања, кои се наречени **пет столба на исламот**. Така, на муслиманите им се препорачува да веруваат само во богот Алах, да се молат на Бога петпати дневно, да даваат милостина на сиромашните, да постат за време на светиот месец Рамазан и барем еднаш во животот да одат на поклонување во Мека. Градот Мека, каде што Мухамед се родил и почнал да проповеда е првиот **свет град** на исламот. По него се градовите Медина и Ерусалим. Во средиштето на Мека се наоѓа и најзначајниот исламски верски објект

Коранот –
светата книга на муслиманите

Каба –
исламско светилиште во Мека

наречен **Каба**. За муслиманите, Каба претставува центар на светот, кон кој се насочуваат за време на молитвата.

По смртта на пророкот Мухамед во VII век муслиманите се поделиле на **сунити** и на **шиити**. И едните и другите ги почитувале основните учења на исламот. Но тие се разликуваат по некои религиозни практики и верски ритуали.

Џамијата на пророкот во Медина

Големата џамија во Џене (Мали)

Провери го наученото:

1. Опиши ги условите за живот на полуостровот Арабија!
2. Зошто 622 година е важна во историјата на исламот?
3. Како се нарекува светата книга на муслиманите?
4. На кои територии се проширил Арабскиот Калифат во VII и во VIII век?
5. Објасни ги основните верувања на исламот!

Задача:

1. Во тетратката изработи споредбена табела со две колони, од кои едната ќе биде посветена на христијанството, а другата на исламот. Потоа пополни ја табелата со следниве информации за двете религии:

А) Главен проповедник	Б) Време на појава	В) Простор на кој се јавува
Г) Света книга	Д) Основни идеи и верувања	

Науката и културата во раниот среден век

Науката и културата во Западна Европа

Големата преселба на народите извршила сериозен удар врз културните текови во Европа. Практично, културните трендови се нашле во застој, па дури и назадувале. Германските племиња, кои создале свои држави на територијата на некогашното Западно Римско Царство, прифатиле малку од културните достигнувања од времето на антиката. И покрај тоа што **латинскиот јазик** продолжил да се користи низ Западна Европа, влијанието на римската култура било прилично слабо.

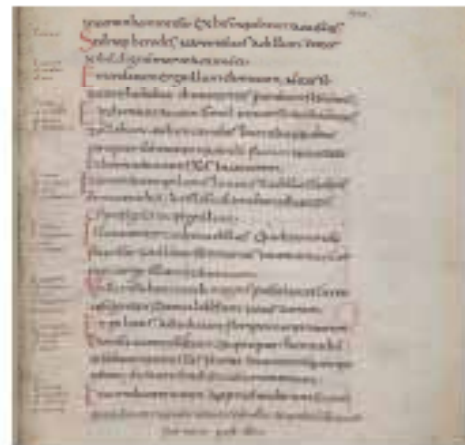
Во раниот среден век пресудна улога врз обликувањето на културата во Европа имало **христијанството**. Црквите и манастирите имале големи библиотеки и училишта. Во нив постоеле специјални простории т.н. **скрипториуми** каде се пишувале, препишувале и преведувале разни дела за потребите на црквата. Во ваквите препишувачки центри се практикувала посебна техника на пишување т.н. калиграфија (убаво пишување). Најчесто се пишувало врз **пергамент** што се изработувал од животинска кожа. Бидејќи пергаментот бил скап материјал, често се случувало истиот да се користи повеќе пати за пишување. Притоа се отстранувал претходно напишаниот текст. Со ова практика биле уништени многу стари ракописи.

Европската култура почнала забрзано да се развива кон крајот на VIII и почетокот на IX век, кога Карло Велики ја претворил државата на Франките во моќна европска империја. Неговата престолнина Ахен станала центар на образованието во Западна Европа. Таму била формирана **дворска академија**, каде што се здобивале знаења од граматиката, геометријата, аритметиката, музиката и други области. Низ дворецот во Ахен поминале голем број писатели, летописци, преведувачи и други учени луѓе. Овој период на развој на западноевропската култура е познат како **каролиншка ренесанса**.

Научи повеќе:

Средновековните ракописи често биле украсувани со знаци, фигури, пејзажи, симболи и сл. Таквото украсување на ракописите се нарекува илуминација. Тоа може да се јави како минијатура и иницијал. Минијатура претставува мала сликовна претстава покрај текстот, додека иницијал е истакнување на првата буква во поглавјето на текстот.

Каролиншки минискул – писмо воведено во времето на каролиншката ренесанса

Скрипториум (минијатура)

Науката и културата во Византија

Во текот на раниот среден век, Византиското Царство претставувало значаен центар на науката и на културата. Како наследничка на Римското Царство, Византија ги зачувала достигнувањата на римската култура. Сепак, во развојот на оригиналната византиска култура најголемо влијание имало христијанството. Тоа било особено забележливо во византиското образование, архитектура и уметност.

Во текот на V век во Константинопол била основана императорска школа, подоцна наречена **Магнаурска школа**. Во неа своето образование го здобивале децата на императорите и на високото византиското благородништво. Тука учеле и странци што се подготвувале за високи државни и црковни функции. Меѓу најпознатите учители во оваа школа биле патријархот Фотиј, Михаил Псел, Константин Филозоф (св. Кирил) и други.

Градителството во Византија е познато по многу **архитектонски иновации**. Најголем дел од нив биле воведени во VI век, за време на владеењето на царот Јустинијан I. На негова заповед била изградена црквата **Св. Софија** во Константинопол, позната по својата карактеристична купола, која претставува типичен пример на византиската архитектура.

Црквите биле украсувани со **мозаици, фрески** и со **икони**. Еден од најпознатите примери на византиската уметност е базиликата Св. Виталиј во Равена (Италија). Таму се наоѓаат значајни примери на византиски мозаици од времето на царот Јустинијан I. За време на неговото владеење бил изграден и Синајскиот манастир во Египет. Во него се наоѓа една од најголемите колекции на ранохристијански икони, вклучувајќи ја и најстарата позната икона на Исус Христос.

Византиското Царство било една од првите држави со јавни медицински установи, односно првобитни болници. Тие биле основани од црквата и наменети за сиромашните и бездомниците. Исто така, Ромеите вовеле и нови видови оружје. Во морските и приморските битки тие користеле оружје наречено грчки оган. Ова оружје исфрлало пламен кон противничкиот брод, со цел да го запали бродот или да ја онеспособи посадата.

Внатрешноста на црквата Света Софија

Помалку познати зборови

Купола – архитектонски елемент во облик на полутопка, кој се наоѓа на врвот на објектите.

Мозаиците од базиликата Св. Виталиј во Равена (Италија)

Научи повеќе:

Ромеите верувале дека постојат и икони што не се изработени од човечка рака, туку од Бог. Ваквите икони се наречени **неракотворни икони**.

Грчки оган (минијатура)

Науката и културата на Арабјаните

Арабјаните постигнале значајни резултати во науката и во културата. Нивните откритија имале силно влијание врз развојот на Европа. Науката кај Арабјаните не била под толку силно влијание на религијата, како во Европа, па затоа се развивала со поголема брзина. Исто така, за развојот на науката и на културата кај Арабјаните важни биле трговските врски на овој регион со Кина и со Индија.

Во областа на математиката, Арабјаните се сметаат за основачи на тригонометријата, алгебрата и на аналитичката геометрија. Покрај тоа, тие од Индијците ги усвоиле и усовршиле бројките. Затоа денес се познати како **арапски бројеви**. Арабјаните вовеле и нов број – нула.

Во областа на медицината особено се истакнал **Авицена**. Тој го собрал сето дотогашно знаење за медицината и го изнел во делото „Канон на медицината“ во пет книги. Многу градови на Арабјаните имале и опсерватории, кои биле користени за проучувања во областа на астрономијата. Во книжевноста особено важна е збирката приказни **„Илјада и една ноќ“**.

На територијата на Арабискиот калифат во Шпанија биле основани универзитети, каде што се учело право, медицина и теологија. Најпознатиот таков универзитет бил во Кордоба. Таму се наоѓала една од најголемите библиотеки во средниот век.

Авицена

Научи повеќе:

Збирката „Илјада и една ноќ“ е едно од најпознатите средновековни книжевни дела. Се верува дека настанала околу IX век во Багдад, каде што се собирале трговци кои што раскажувале приказни од целиот свет. Меѓу најпознатите приказни од оваа збирка се приказните за Аладин и волшебната ламба, Симбад морепловецот и Алибаба и 40 разбојници.

Арабјаните го прифатиле од Кинезите начинот за изработка на хартија, како и барутот. Овие достигнувања потоа ги пренеле во Европа. Покрај тоа, европските народи преку Арабјаните примиле и многу нови земјоделски култури од Истокот, како оризот, памукот, конопот, шеќерната трска и свилената буба.

Во областа на архитектурата, Арабјаните се истакнале со градење раскошни исламски храмови – **џамии**. Тие најчесто имале купола, а околу џамијата биле градени високи кули наречени **минариња**. Внатрешноста на џамиите била украсена со стихови од Коранот или **арабески**. За разлика од христијанските храмови, во џамиите не е дозволено да се прикажуваат Бог, луѓе и животни.

Џамијата Ал Куба во Медина (Саудиска Арабија)
– најстарата џамија во светот

Помалку познати зборови

Минаре – светилник – кула што се наоѓа до џамијата и служи за повикување на верниците на молитва.

Арабеска – арапска шара со геометрички линии и мотиви од растителниот свет

Арабеска

Провери го наученото:

1. Што е скрипториум?
2. Како се нарекува периодот на забрзан развој на културата во Западна Европа кон крајот на VIII и почетокот на IX век?
3. На кој начин биле украсувани црквите во Византија?
4. Зошто науката кај Арабјаните се развивала побрзо од науката во Европа?
5. Кои се најзначајните достигнувања на Арабјаните во математиката и во медицината?

Задача:

1. Истражувај на интернет и изработи брошура со најголемите достигнувања во раниот среден век во Западна Европа, Византија и кај Арабјаните.

Историски предизвик:

Во одделението поделете се во три групи:

Првата група го претставува владетелот / кралот.

Втората група ја сочинуваат советниците на кралот.

Третата група се хроничари / летописци

Историско сценарио:

Еден успешен крал на Франките, преку повеќе воени походи, значително ја проширил својата држава. Сепак, по овие освојувања се соочил со сериозни предизвици. Во новите области локалните моќници и свештениците, кои се потчинувале на римскиот папа, не го прифаќале владетелот бидејќи тој не бил христијанин. На кралот му било исклучително важно да ги придобие на своја страна бидејќи имале големо влијание врз размишувањето и однесувањето на населението и лесно можеле да предизвикаат масовен отпор кон неговото владеење. Дополнителен проблем за стабилноста на државата било тоа што населението било составено од различни народи со различни верувања, што го отежнувало нивното меѓусебно прифаќање. Некои, како Франките, верувале во многу богови, додека други припаѓале на христијанството.

Задача:

Советниците му даваат предлози на кралот како да постапи за да ја добие поддршката на свештениците и на локалните моќници од новите територии и да го задржи разновидното население обединето и лојално кон државната власт.

Кралот донесува одлука дали ќе прифати некој од предлозите на советниците или ќе донесе поинаква одлука.

Хроничарите ги запишат одлуките како да биле современици на настаните и опишуваат какви последици донеле таквите одлуки врз натамошната историја на државата.

Насоки за размислување за кралот и за советниците:

- Дали е добро владетелот да се обиде да го држи покорно со сила целото население? Размислете за постојаното незадоволство и отпор на населението!
- Дали владетелот треба да ги присили сите жители да преминат во религијата на Франките (да веруваат во многу богови)? Размислете за угледот што потоа ќе го има меѓу христијанските држави со кои му е потребна соработка!
- Дали владетелот треба да влезе во преговори со мојниците и со свештениците и притоа да ги придобие со некакви награди? Размислете дали тоа би донело долготрајно решение на проблемот!
- Дали, можеби, владетелот треба да биде толерантен кон сите и да не презема ништо за придобивање на мојниците и за обединување на населението? Размислете дали така државата би била стабилна!

Дискусија:

Наставникот открива за кој владетел се работи и каква одлука тој навистина донел! Потоа со негова помош дискутирајте и направете споредба меѓу вашата верзија и вистинската историска приказна.

Т Е М А

2

Балканот и Македонија во раниот среден век

Населување на Словените на Балканот

Причини за преселувањето на Словените

Според историската наука прататковината на Словените се наоѓала во Средна и во Источна Европа, меѓу **Балтичко Море** на север и **Карпатите** на југ. Иако овие области биле богати со шуми, реки и езера, таму животот постепено станувал потежок. Поради климатските промени настапиле постудени зими и послаби приноси од земјоделските култури. Населението се зголемувало, а обработливото земјиште било ограничено. Истовремено притисокот од Хуните предизвикал масовни преселби низ Европа што ги поттикнало Словените да тргнат по нови територии за подобар живот. При такви околности, Словените почнале да се селат во различни правци. Зависно од правците на движење тие се познати како: Источни, Западни и Јужни Словени.

Јужните Словени се упатиле кон југ. Тие до VI век се населиле во плодните предели околу **Дунав**, во

Првобитно живеалиште на Словените

Орудија и украси изработени од Словените

Историска карта со доселувањето на Словените на Балканот

Панонската и во Влашката Низина. Овие области им служеле како привремено засолниште пред да почнат да навлегуваат подлабоко на Балканскиот Полуостров.

Населувањето на Словените на Балканот било поттикнато и олеснето од повеќе околности. Во средината на VI век, Византиската Империја била погодена од епидемија, која е позната како Јустинијанова чума. Таа значително го намалила населението. Во исто време Византија била зафатена со долготрајни војни против Персија на истокот. Поради тоа нејзината способност за одбрана на Балканот била ослабната. Тоа претставувало предност за Словените за брзо пробивање низ ослабнатата одбрана на византиската граници и за нивно населување во овие краишта.

Населување на Словените на Балканот

Населувањето на Словените на Балканскиот Полуостров почнало во текот на VI век. Во тоа време Словените биле во сојуз со Аварскиот Каганат. Аварите ги користеле Словените како сојузници или потчинети племиња за напади врз Византија. Заедно со нив Словените преминувале на Балканот и ги ограбувале византиски територии. По првите напади, вообичаено се враќале назад со богат плен.

Од почетокот на VII век, Словените почнале самостојно да го преминуваат Дунав и трајно да се населуваат во балканските предели. Нивните населби најчесто никнувале во плодните низини, речните долини и во крајбрежните подрачја. Словените постепено ги зазеле и населиле областите од Панонската Низина до Егејско Море, како и од јадранскиот брег до Црно Море. Според некои записи, Словените стасале до Пелопонез. Во некои региони Словените се населиле и во планински предели, но претежно живееле во **подрачја погодни за земјоделство.**

Хрватските и српските словенски племиња се населиле во северозападните и во централните делови на Балканот. На просторот меѓу Дунав и Стара Планина е познат т.н. **Сојуз на седумте племиња.** На територијата на Епир се споменуваат **Вајунитите.**

Истражувај:

Јустинијановата чума била една од најсмртоносните епидемии во историјата на средниот век.

Истражи повеќе детали за оваа појава и напиши краток текст (есеј)!

Моноксили

Научи повеќе:

За брзо и тивко преминување на големите реки како Дунав, Словените користеле т.н. моноксили. Тие биле издлабени во огромни стебла. За време на опсадата на Солун, таквите моноксили биле користени за блокирање на градот од море.

Аварите и Словените го опсадуваат Константинопол

Македонските склавинии

До средината на VII век речиси целата територија на Македонија, со исклучок на Солун, била зафатена од населувањето на словенски племиња. Драговитите се населиле западно од Солун, Берзитите ги зазеле пределите во југозападна Македонија, околу Охрид и Прилеп. **Ринхините** се населиле на Халкидичкиот Полуостров, а **Сагудатите** по течението на реката Бистрица. **Струмјаните**, пак, живееле по текот на реката Струма. Овие племиња најчесто ги населувале плодните низини и долини, каде што имало погодни услови за земјоделство и за сточарство.

Цел на словенските напади бил и градот **Солун**. Тој е еден од најважните византиски упоришта на Балканот. Кон крајот на VI век, Словените двапати го нападнале градот, но безуспешно. Најголемата опсада се случила во првата половина на VII век. Тогаш Солун бил под опсада две години. Независно од бројот на словенските војни и употребата на опсадни напади, градот успеал да се одбрани благодарение на цврстите ѕидини и помошта што ја добивал по море. Во втората половина на VII век, Словените повторно се обиделе да го освојат Солун. Обединети во моќен племенски сојуз, тие презеле координирани напади врз градот од копно и од море. Меѓутоа, поради нивните внатрешни судири и цврстата одбрана, опсадата пропаднала. Солун никогаш не бил освоен од Словените со војна.

Остатоци од ѕидините на Солун

Творци на историјата:

1. Еден од најзначајните извори за населувањето на Словените во Македонија се „Чудата на св. Димитриј.“ Во делото е опишано како Словените и Аварите ги напаѓале Солун и околните територии. Според овој извор, Солун бил спасен како резултат на божествените чуда на св. Димитриј, кој бил заштитник на градот.
2. Византија никогаш не успеала целосно да ги потчини македонските склавинии иако преземала повеќе походи. Сепак за еден таков напад од втората половина на VIII век, сведочи Теофан Исповедник во своето дело „Хронографија“: „Во таа година [царот] Константин ги потчинил склавиниите низ Македонија...“.

Изворите зборуваат

За опсадата на Словените и на Аварите на Солун од 586 г., солунскиот архиепископ Јован запишал:

„Мили мои, тоа беше најголемата војска што сме ја виделе во наши времиња. Тие го опсадија градот како смртоносен венец ...така што не се гледаше место на земјата што не го газеше варварската нога... Место земја, дрва или трева, сега можеше да се видат главите на непријателите...“

Словените што трајно се населиле на Балканот, биле организирани во самоуправни заедници или полудржавни формации наречени **склавинии**. Во Македонија тие биле именувани како **македонски склавинии**. Вообичаено, името го добивале според племето што ја сочинувало заедницата. Така, склавинијата формирана од Берзитите била наречена Берзитија, а склавинијата на Драговитите, Драговитија.

На чело на секоја склавинија стоел водач кој Ромеите го нарекувале **архонт** или **рекс** (крал). Во случај на поголема опасност или заеднички напади врз Византија, повеќе склавинии се здружувале во сојузи предводени од еден водач.

Склавиниите почнале да исчезнуваат кон крајот на VIII и почетокот на IX век. Во тој период Византија успеала да воспостави поцврста контрола врз македонските склавинии. Подоцна, со проширувањето на бугарската држава кон Македонија, поголемиот дел од склавиниите биле потчинети и вклучени во рамките на таа држава.

Промените по населувањето на Словените на Балканот

Словените на Балканот со себе ги донеле своите верувања и култура. Тие верувале во повеќе богови, а врховен бог им бил **Перун** – богот на громот и на молњата. Го почитувале и **Велес**, заштитник на добитокот, како и други божества поврзани со природата, плодноста и животот. Верувале во **задгробен живот** сметајќи дека душата продолжува да постои по смртта. Покрај боговите, верувале и во **натприродни суштества** како самовили и духови. Откако го примиле христијанството, таквите верувања полесно се менувале.

По населувањето на Балканот, Словените дошле во контакт со населението што живеело на овие простори. Ова население, главно, било составено од романизирани Македонци, илирски и тракиски племиња, како и потомци на римските колонисти. Првично, еден дел од нив се повлекле кон утврдените византиски градови како Солун и Константинопол и другите **приморски градови**, додека други се засолниле во **планинските предели**.

Научи повеќе:

Пребонд и Хаџон биле двајца водачи на здружените словенски племиња кои го опсадувале Солун. Притоа, Пребонд бил заробен и убиен уште пред да го нападне Солун, а Хаџон бил фатен во текот на опсадата и каменуван од жителите на Солун.

Перун - врховен бог на Словените

Истражувај:

Кај Словените постоеле и други богови, како што се боговите **Лада**, **Весна** или **Дажбог**. Тие биле заштитници на различни аспекти од животот и од природата. Истражи повеќе за словенските богови и верувања! Обиди се да откриеш дали постојат топоними, имиња на луѓе, празници или обичаи што се во некаква врска со претхристијанските верувања кај Словените?

Сепак, значаен дел од локалното население продолжило да живее по своите области. Во текот на VII век сè уште функционирале некои епископии на територијата на Македонија. Тоа покажува дека животот на христијанското население не бил целосно уништен, туку во одредени делови продолжил да постои. Веројатно, како што одминувало времето влијанието на едните врз другите било сè поголемо. Словените ги прифатиле **напредните византиски знаења**, како алатки за земјоделството и занаетчиство, но и техниките за обработка на земјата и металите. Локалното население што живеело во склавиниите почнало да се служи со јазикот на Словените.

Со населувањето на Словените, многу географски имиња претрпеле промени. Некои **топоними** добиле нови словенски имиња. На пример, античкиот град **Лихнид** станал **Охрид**, реката **Аксиос** била преименувана во **Вардар**, а реката Еригон – Црна Река. Други имиња, пак, биле приспособени на словенскиот јазик. Така, **Скупи** станал **Скопје**, а реката Стримон го добила името Струма. Слични промени настанале насекаде на Балканскиот Полуостров. Така, **Сердика** станала **Софија**, **Наисус** станал **Ниш**, а **Дирахион** го добил името **Драч**.

Приказ на словенски војник

Провери го наученото:

1. Кои околности влијаеле за населувањето на Словените на Балканот?
2. Во какви предели, главно, се населувале Словените?
3. Наведи дел од словенските племиња што се населиле во Македонија!
4. Што претставуваат склавиниите?
5. Какви промени настанале по населувањето на Словените на Балканот?

Задача:

Замисли дека си Словец, кој штотуку се населил во некое село на Балканот и живееш во близина на други жители што претходно биле таму! Опиши го твоето секојдневие во краток есеј!

- Како изгледаше првиот контакт, дали беше пријателски или со недоверба?
- Дали почнавте да разменуваат производи или знаења?
- Колку се подобруваат вашите односи со текот на времето?

Бугарската држава во раниот среден век

Почетоците на бугарската држава

На крајот на VII век на просторот северно од Дунав се појавиле Бугарите под водство на ханот **Аспарух**. Тие, под притисок на Хазарите, се раздвижиле од своите живеалиште во степските предели меѓу Црно Море и Касписко Езеро. Во потрага по нови територии стигнале до византиските граници. Како народ што претежно се занимавал со сточарство, а особено со одгледување коњи, Бугарите биле мошне подвижни. Додека Византија била зафатена во војни на источните граници, Бугарите ги загрозиле пограничните византиски области на Дунав. Поради тоа византискиот цар лично тргнал во поход да ги спречи нивните упади. Меѓутоа, претрпел тежок пораз. Набрзо потоа, во **681 г.**, Византија склучила договор со Бугарите, па дури се обврзала да им плаќа данок. Со тоа, Бугарите не само што ги задржале освоените области, туку врз нив формирале својата држава на Балканот, со престолнина во Плиска.

Во тоа време на јужната страна од течението на реката Дунав веќе биле населени словенските племиња. Поради воената надмоќ, Бугарите успеале брзо да ги потчинат словенските племиња и да ги вклучат во својата држава. Сепак, се смета дека тие задржале значаен степен од самостојноста во своето управување.

По смртта на ханот Аспарух, Бугарија подолго време не забележала особени успеси. Државата била зафатена од внатрешни борби за престолот при што често се менувале владетели. Во почетокот на IX век, кога на чело на државата дошол ханот Крум, се одиграле крупни настани. Бугарија значително се проширила за сметка на Византија. Тогаш градот Сердика (Софија) бил заземен од бугарските војски. Набргу, византискиот цар Никифор I решил да се одмазди за ваквите загуби. Тој навлегол во Бугарија и ја опустошил престолнината Плиска. Но, при враќањето византиските војски биле фатени во заседа и доживеале катастрофален пораз. На бојното

Јурта. Традиционално живеалиште на Бугарите при населувањето на Балканот

Научи повеќе:

Пред доселувањето на Балканот, Бугарите биле дел од племенски сојуз наречен Велика Бугарија, кој се простирал околу Азовското Море. Според византиските извори, владетелот, хан Кубрат, им оставил завет на своите синови да останат обединети. Но, по неговата смрт тие се разделиле и сојузот се распаднал. Еден од синовите бил Аспарух, кој ја основал бугарската држава на Балканот.

Изворите зборуваат

Смртта на византискиот цар Никифор I на бојното поле била удар врз угледот на Византија. За Крум тоа значело огромна победа. Византискиот летописец Теофан Исповедник вака го опишува тоа: „Крум ја отсеке главата на Никифор и неколку дена ја држеше на колец за да ја покаже на племињата што доаѓаа кај него и за да нè понижи. Потоа, го исчисти черепот, го обложи со сребро и, во својата гордост, ги натера водачите на Словените да пијат од него.“

поле загинал и царот Никифор I. По овој успех Бугарија се зацврстила на внатрешен план, а односите со Византија биле стабилизирани неколку децении.

Владеењето на Борис I и примањето на христијанството

Кон средината на IX век на бугарскиот престол дошол ханот **Борис**. Тој е еден од позначајните владетели на бугарската држава. Во негово време, под власт на Бугарија се нашле поголемиот дел од Македонија, јужна Србија и јужна Албанија. Заради поголема ефикасност, Борис извршил нова организација на државата. Таа била поделена на административни области, т.н. комитати, на чело со комеси. Значајно влијание во државата имале благородниците, односно болјарите. На тој начин била воспоставена хиерархијата на државната управа. Притоа ханот носел одлуки за сите важни прашања во државата.

Бугарија станала моќна и влијателна држава на Балканот. Таа била една од ретките држави во Европа што сè уште го немала прифатено христијанството. Од времето кога се доселиле на Балканот, Бугарите верувале во многу богови. Тие најголема почит искажувале на врховното божество Тангра. И повеќето Словени што биле вклучени во бугарската држава, по преселувањето во овие области, верувале во своите божества.

За да го обедини населението и да го зголеми угледот на државата меѓу христијанските владетели, Борис решил да го прифати христијанството. Во 864 година византиски свештеници пристигнале во престолнината и извршиле **покрстување** на Борис и на неговото семејство. Бидејќи византискиот цар Михаил III се сметал за кум на покрстувањето, Борис го зел неговото име и станал Борис Михаил. Се смета дека по покрстувањето титулата хан ја заменил со словенската титула кнез.

За христијанизацијата на Бугарија биле заинтересирани двата христијански црковни центра, Рим и Константинопол. Сепак, Борис бил принуден да се определи за Константинопол. Поради тоа црквата во Плиска била потчинета на константинополскиот патријарх. Тоа значело дека богослужбата првично се одвивала на ромејски (грчки) јазик. Така преку

Бугарскиот кнез Борис I

Помалку познати зборови

Хазари - туркиски народ кој создал моќна држава северно од Кавказ, меѓу VI и X век.

Тангризам - стара религија застапена во Централна Азија. Врховен бог бил Тангра, богот на небото.

Болјари - благородници во средновековна Бугарија, кои управувале со земјишни поседи и му служеле на ханот како советници и воени водачи.

Хан - титула на бугарските владетели пред покрстувањето.

новосоздадената црковна организација почнала христијанизација на населението.

Процесот на христијанизација не бил прифатен од сите слоеви на населението. Бугарските крупни феудалци (болјари) кренале бунт против Борис зашто не сакале да го прифатат христијанството. Борис жестоко го задушил бунтот. По ова Борис се повлекол во манастир и го оставил на престолот најстариот син, Владимир Расате. Овој како приврзаник на старата религија на Бугарите скршнал од политиката на својот татко и се обидел да го врати тангризмот како државна религија. По четири години (893 г.) Борис се вратил на престолот и го казнил синот со ослепување. На негово место го поставил другиот син, Симеон.

Бугарија во времето на Симеон и неговите наследници

Владеењето на **Симеон** претставува врв на моќта на бугарската држава во средниот век. Симеон бил воспитуван во Константинопол и добро ги познавал византиската култура и политика. Неговата амбиција била од Бугарија да создаде империја како Византија. Тој дури планирал да го заземе византискиот престол. Затоа, по големите успеси, во 913 година се прогласил за **цар на Бугарите и на Ромеите**.

Под негово водство Бугарија станала најсилна држава во регионот. Нејзината власт се протегала од Црно до Јадранско Море и од Епир до Карпатите. Времето на Симеон е познато како **златен век** на културата и книжевноста во Бугарија. Преслав, кој станал престолнина во 893 година, прераснал во развиен град во секој поглед. Таму цветало градежништвото, уметноста и книжевноста. Во времето на Симеон особено се засилило ширењето на словенската писменост.

По смртта на Симеон, неговиот син Петар успеал да ја стабилизира државата и да воспостави долготраен мир со Византија. Во втората половина на X век, Киевска Русија (сојузник на Византија) ја нападнала Бугарија. Рускиот владетел Свјатослав го зазел Преслав, но неговиот престој во Бугарија бил краткотраен.

Покрстување на Бугарите (минијатура)

Современ приказ на цар Симеон

Научи повеќе:

Цар Симеон I се школувал во Магнаурската школа во Константинопол. Таму изучувал филозофија, право и теологија. Тој првично бил подготвуван за црковен живот, но станал владетел. Притоа добил длабоко познавање од византиската култура, поради што често го нарекувале полугрк. Иако во негово време се користел старословенскиот јазик, сепак на официјалните печати се практикувал грчки јазик.

Набрзо во 971 г. византискиот цар Јован Цимиски ги протерал Русите и го освоил Преслав. Тогаш на последниот бугарски цар Борис II му била симната царската круна, а тој како заробеник бил однесен во Константинопол. Со тоа Бугарија престанала да постои како држава. Нејзините територии потпаднале под византиска власт, а нејзината црква била ставена под управа на Константинополската патријаршија.

Остатоци од палатата во Преслав

Спроведувањето на бугарски цар како заробеник во Константинопол (минијатура)

Провери го наученото:

1. Објасни го создавањето на бугарската држава!
2. По кој воен успех е познат ханот Крум?
3. Зошто Борис го примил христијанството?
4. На кој начин бил изразен отпорот против христијанизацијата кај Бугарите?
5. Зошто царот Симеон имал титула цар на Бугарите и на Ромеите?

Задача:

1. Замисли дека си бугарскиот владетел Борис! Се наоѓаш во манастир и слушаш дека твојот син, кој си го оставил на престолот, не ја спроведува твојата политика во врска со христијанството. Треба по мирен пат да го премислиш. Напиши краток есеј како ќе го убедиш дека задржувањето на христијанството е во корист на бугарската држава!

Албанија во раниот среден век

Албанија во првите векови на раниот среден век

Во раниот среден век територијата на Албанија често била цел на напади од различни племиња или, пак, влегувала во рамките на моќните држави што се формирале на Балканот. Нејзината територија била привлечна поради пристапот до Јадранско и Јонско Море. Меѓутоа, поради високите планини што ја опкружувале од север, исток и од југ, територијата на Албанија не била лесно пристапна за освојувачите.

Со ослабувањето на римските одбранбени позиции на Балканот во V век, Албанија станала цел на разни племиња што учествувале во Големата преселба на народите. Низ нејзината територија поминале **Готите**, **Хуните** и **Аварите**, кои, главно, имале **ограбувачки намери**. Кон крајот на VI век и почетокот на VII век, во Албанија почнале да продираат и **Словените**. За разлика од претходните племиња, тие почнале и да се населуваат во плодните долини и рамнините.

Овие промени го принудиле **романизираното население**, потомци на древните **Илири**, да се повлече кон побезбедни места. Некои се засолниле во приморските градови како Драч, каде што биле заштитени зад градските ѕидини. Други заминале по високите и тешко пристапните планински предели. Периодот на постојана неизвесност делумно бил запрен откако Византија успеала да воспостави посериозна контрола над Албанија.

Албанија и балканските држави

Во VIII век Византија успеала да ја зацврсти својата власт на далбанските територии преку организирање административни единици т.н. теми. Поголемиот дел од Албанија бил опфатен во две теми. **Темата Драч** го опфаќала градот Драч и делови од централна и северозападна Албанија. А, пак, **темата Никопол** ги опфаќала јужните предели. Во тој период, Драч бил клучен византиски град на Јадранско Море.

Во средината на IX век Бугарија, која се наметнала како сила на Балканот, ја проширила својата власт врз делови од Албанија. Тогаш градот Берат станал

Изворите зборуваат

Терминот „Албанци“ (Albanoi) во византиските извори за првпат се споменува во делото „Историја“ на Михаил Аталијат. Тој го користи овој термин за населението што кренало бунт против Византија во 1043 година во регионот на Драч.

Мозаик од базиликата во Лин

Истражувај:

Истражи за културата **Комани-Кроја** и нејзината важност за Албанија во раниот среден век!

Потоа одговори:

Каква е таа култура и зошто е значајна?

Каде се наоѓале најважните места од оваа култура?

Доколку имаш тешкотии во истражувањето, побарај помош од твојот наставник!

важно административно и културно средиште. За време на владеењето на цар Симеон, бугарската држава ги зацврстила своите позиции во централните и во јужните предели на Албанија. Сепак, градот Драч останал под византиска контрола. По пропаста на бугарската држава (971 г.), одново била воспоставена византиска власт.

Византиската доминација во Албанија била прекината во втората половина на X век, кога на овој простор се наметнала **Самуиловата држава** како најмоќна на Балканот. По падот на Самуиловата држава, Византија одново ги вратила сите свои претходни владенија во Албанија и воспоставила поцврста власт.

Населението било оптоварено со големи давачки кон државата и било принудувано на бесплатна работа. Во 1040 година во околината на Драч избувнуло **востание** против византиската власт. Негов водач бил **Тихомир**. Истовремено, во Македонија било во тек востанието на Петар Делјан. Двете востанија се обединиле под водство на Делјан. Востаниците го прифатиле Петар Делјан како единствен водач, а Тихомир бил каменуван и отстранет од востанието. Иако востанието имало силен замав и успеало да се прошири, сепак во битката кај Солун востаниците претрпеле тежок пораз. Набргу, Византија го задушила востанието.

Кон крајот на XI век, територијата на Албанија се нашла под закана на Норманите што доаѓале од запад. **Норманите** од Јужна Италија го освоиле Драч и продолжиле кон внатрешноста на Балканот. Дури по неколку години Византија успеала да ги протера Норманите од албанските области. Сепак, тие и понатаму ги напаѓале византиските упоришта во Албанија, сè до крајот на XII век.

Венецијанската кула во Драч подигната врз темелите на византиска градба

Научи повеќе:

Драч бил еден од најважните градови за Византија во средниот век. Се наоѓал на брегот на Јадранско Море и бил важно пристаниште за трговија. Од Драч почнувал значајниот трговски пат Виа Егнација, кој завршувал во Константинопол.

Византиските ѕидини на градот Драч

Научи повеќе:

Германските племиња во северните делови на Европа биле наречени Нормани (северни луѓе) или Викинзи. Тие биле вешти морепловци и бродоградители. Во VIII век преземале ограбувачки напади насекаде низ светот. Се смета дека во еден таков напад од XI век стигнале дури и до копното на Северна Америка, каде што ја создале населбата Винланд.

Христијанството во Албанија

Во раниот среден век христијанството било главна религија на целиот Балкан, вклучувајќи ја и Албанија. Црковните центри во **Рим** и во **Константинопол** имале силен интерес да го прошират своето влијание врз оваа територија. Сепак, одлуката на византискиот император била од пресудно значење кој ќе го предводи и контролира духовниот живот во Албанија.

До средината на VIII век Рим имал поголемо влијание врз црковните работи во Албанија. Но, со заладувањето на односите меѓу византиските цареви и римскиот папа, царот ја поддржал Константинополската патријаршија. Така поголем дел од христијанските цркви во Албанија биле предадени на управување на Константинополската патријаршија. Главни центри на христијанството во Албанија биле градовите што биле поблиску до морето, но и тие што имале црковна традиција. Најзначајните епископски седишта се наоѓале во **Драч**, **Аполонија**, **Валона** (Авлон) и **Бутринт**. Драч имал повисок статус како седиште на митрополит. Поради нападите од различни племиња и држави, често се случувало преселување на епископите од едно на друго место. Иако податоците за Албанија се малобројни, сепак се знае дека духовниот живот бил добро развиен во овој период.

Карактеристична византиска црква во јужна Албанија

Остатоци од крстилницата во Бутринт

Провери го наученото:

1. Што се случувало на територијата на Албанија во првите векови на раниот среден век?
2. Во рамките на кои балкански држави влегла територијата на Албанија во раниот среден век?
3. Зошто се подигнало востанието на Тихомир?
4. Кои црковни центри биле заинтересирани да го прошират своето влијание во Албанија?

Задача:

1. Замисли дека си жител на територијата на Албанија во раниот среден век! Опиши како би влијаеле честите промени на власта врз твојата економска благосостојба!

Рашка и Дукља

Забележано е дека во првата половина на VII век дел од словенските племиња, наречени Срби, се населиле на Балканскиот Полуостров. Веројатно нивното движење кон овие простори се одвивало и порано, заедно со другите словенски племиња. Територијата што се смета дека успеале да ја зафатат се простирала меѓу реките Ибар, Босна, Зета и Западна Морава, па од јадранското приморје до Дубровник. Тие прво биле организирани во мали управни единици наречени **жупи**. Нив ги управувале **жупани**. Жупите претставувале основно ниво на организација, кое опфаќало повеќе населени места. Во текот на раниот среден век жупите настојувале да ја зачуваат својата самостојност во однос на моќните држави на Балканот. Токму ваквата борба станала темел за нивно обединување и создавање на првите држави.

Рашка

Прва држава што се формирала на дел од територијата населена од српските словенски племиња било **српското кнежевство**, познато како **Рашка**. Името го добило според тврдината **Рас**. Формирањето на државата временски се поврзува со средината на IX век. Во тоа време на чело на кнежевството бил кнезот **Властимир**. Тој успеал да ги обедини расцепканите области и да ја зацврсти државата. Властимир успешно се спротивставил на бугарската држава и ги запрел нејзините напредувања кон запад. По неговата смрт почнале борби за престолот, што довело до нестабилност во Рашка. Во овој период, Византија преку христијанството настојувала да го зацврсти своето влијание во овој регион.

Во првите децении на X век, за време на најголемиот подем на Бугарија, Симеон ја потчинил Рашка под бугарска власт. Сепак, оваа состојба не траела долго. Новиот српски кнез, со помош на Византија, успеал да се ослободи од бугарската власт и да ја зацврсти својата држава. Во тоа време, српското кнежевство се простирало сè до Јадранско Море.

Творци на историјата:

Константин VII Порфирогенит бил византиски император од X век. Тој е познат по своето дело „За управување на империјата“, еден од најважните извори за најраната историја на Србите. Според него, Србите се населиле на Балканот во првата половина на VII век, со дозвола на Византија. Бидејќи бил роден во царските одаи го добил прекарот Порфирогенит, што значи роден во пурпур. Пурпурот бил симбол на царската власт. Иако бил византиски цар, значаен дел од времето го поминал во пишување историски и политички дела.

Тврдината Рас

Покрај византиските и бугарските обиди за контрола над Рашка, во X век, таму почнале да навлегуваат и Унгарците. Се верува дека токму во битка со нив загинал кнезот Часлав. По неговата смрт, Рашка паднала под **византиска власт**. Таа била прекината кога Рашка била вклучена во рамките на Самуиловата држава. Во почетокот на XI век, Византија повторно воспоставила контрола врз поширокиот регион.

Дукља

Во текот на X век на историската сцена се појавува уште една нова држава на Балканот – **Дукља**. Оваа држава се формирала на друг дел од територијата населена со српските словенски племиња. Дукља го опфаќала крајбрежјето на Јадранско Море и подрачјето околу Скадарското Езеро, а во внатрешноста се протегала до реките Зета и Морача. Името го добила по стариот римски град **Доклеја**, кој, веројатно, на почетокот бил нејзино средиште. Подоцна, сè почесто била нарекувана **Зета**, според истоимената река што течела низ нејзината територија.

При преминот од X во XI на престолот во Дукља бил кнезот **Јован Владимир**, кој прво ја признавал византиската врховна власт. Наскоро, Самуиловата држава станала најмоќна на Балканот. Цар Самуил при своите походи ја потчинил Дукља под своја власт. Оваа состојба траела кратко. По пропаста на Самуиловата држава, Византија одново воспоставила контрола врз сите региони што ги освоил Самуил, вклучувајќи ја и Дукља. Во третата и четвртата деценија на XI век, Византија се соочувала со разни внатрешни проблеми. Таквата ситуација ја искористил дукљанскиот владетел Стефан Воислав. Тој, преку неколку востанија успеал да ја отфрли византиската власт и да ја издигне Дукља во независна држава.

По смртта на Стефан Воислав, престолот го наследил неговиот син **Михаил**. Тој ја присоединил и Рашка кон Дукља. Со проширувањето на териториите и зацврстувањето на власта, Михаил ја претворил Дукља во моќна држава на Балканот. Кога избувнало востанието на Горѓи Војтех во Македонија, Михаил го испратил својот син Константин Бодин да

Печат на еден од српските кнезови од IX век

Научи повеќе:

Во некои средновековни извори е опишано дека цар Самуил, во походот против Дукља, го заробил кнезот Јован Владимир и го затворил во Преспа. Таму, ќерката на Самуил, Косара, го забележала Владимир и се вљубила во него поради неговата скромност и доблест. Таа побарала од својот татко дозвола да се омажи за него. Самуил се согласил и му ја вратил Дукља на Владимир, кој продолжил да ја управува како негов зет. Приказната за Владимир и Косара останала запаметена како една од најубавите средновековни љубовни приказни на Балканот.

Спомен плоча во чест на Владимир и Косара изработена од македонскиот скулптор Томе Ациевски

учествува во борбите против Византија. Во меѓувреме, Михаил ја добил наклонетоста на римскиот папа. Тој во 1077 година, преку специјални пратеници му испратил **кралска круна** на Михаил. Така Михаил се прогласил за крал, а Дукља станала **кралство**.

Со вмешувањето на папата, црковниот судир меѓу Рим и Константинопол се проширил и на Дукља. Двете страни се обидувале дукљанската црковна организација да ја стават под своја управа.

Наследникот **Константин Бодин** уште повеќе ја зацврстил државата и ги проширил нејзините граници. Но, по неговата смрт почнале судири меѓу членовите на владејачкото семејство. Во овие борби активно учествувале Рашка и Византија обидувајќи се да постават свои приврзаници на престолот на Дукља. Како последица на овие конфликти, во првата половина на XII век престолот често бил под контрола на владетели поддржани од едната или од другата страна. Конечно, во втората половина на XII век, Дукља била целосно освоена од Рашка.

Научи повеќе:

Престолнините на Дукља и на Рашка не се утврдени со сигурност. Се смета дека на почетокот главен град на Дукља бил Доклеја, а подоцна седишта станале Краина и Скадар. За Рашка тврдината Рас била важен центар, но не и постојана престолнина. Веројатно, владетелите управувале од различни места, во зависност од потребите.

Фреска на дукљанскиот владетел Михаил

Потсети се:

Кој голем настан од средината на XI век довел до сериозно нарушување на односите меѓу црковните центри во Рим и во Константинопол?

Провери го наученото:

1. Како биле организирани српските словенски племиња кога се населиле на Балканот?
2. Со кои држави војувале владетелите на Рашка за да ја сочуваат својата држава?
3. Објасни како Дукља ја добила својата независност од Византија!
4. Кои се најзначајните владетели на Дукља и што направиле за да ја претворат во моќна држава на Балканот?

Задача:

1. Замисли дека си владетел на Дукља во средината на XI век! Твојот претходник успеал да ја извојува независност на твојата држава. Објасни во неколку реченици која држава е најголема закана за Дукља во тој момент и од кој црковен центар ќе побараш помош за твоето крунисување!

Самуиловата држава

Создавање на државата

Како последица на бугарските освојувања на Балканот во втората половина на IX век, најголемиот дел од територијата на Македонија потпаднал под бугарска власт. Македонските славинии престанале да постојат. На нивно место настанале нови административни области, наречени **комитати**, кои ги управувале **комеси**.

Во втората половина на X век бугарската држава се нашла во сложена и неповолна положба. Поради влошените односи меѓу Византија и Бугарија, византискиот цар го повикал киевскиот кнез Свјатослав да ја нападне Бугарија од север. Во истиот период (969 г.) умрел бугарскиот цар Петар. Таквата ситуација во бугарската држава била искористена за кревање **востание во Македонија**. Востанието го почнале четирите синови на комесот Никола, **комитопулите** Давид, Арон, Мојсеј и Самуил. Тие успеале да ослободат значајна територија во југозападниот дел од Македонија каде што создале **нова држава на Балканот** со престолнина во **Преспа**. Јадрото на државата првенствено ја опфаќало поранешната славинија Берзитија, односно териториите во Охридско-преспанскиот регион.

Во летото 971 година Византија ја отстранила опасноста од Свјатослав и ги протерала Русите од Балканот. Веднаш потоа, византискиот цар Јован Цимискиј го симнал од престолот бугарскиот цар Борис II и го однел во заробеништво во Константинопол. Со тоа

Творци на историјата:

Изворите за Самуиловата држава, главно, се настанати подоцна, од византиски хроничари. Јован Скилица е автор што пишува детално за настаните од времето на Самуил во делото „Кратка историја“, напишано кон крајот на XI век.

Базилката „Св. Ахил“ во Преспа

Базилката „Св. Ахил“ во Преспа

Изворите зборуваат

За востанието на комитопулите од 969 година, Скилица го напишал следново: „...Давид, Мојсеј, Арон и Самуил, синови на еден од оние комеси што во Бугарија можеа да сторат многу, наумиле да се отцепат (од Бугарија) и ги вознемириле нештата кај Бугарите. Така се случи тоа.“

бил ставен **крај на бугарската држава**. Засилената Византија станала нова закана за комитопулите. Државата на комитопулите која сè уште не била зацврстена, привремено ја признавала врховната власт на Византија. Мокниот цар Јован Цимиски ја толерирал таквата ситуација сè до својата смрт. Тогаш во Византија избила граѓанска војна околу престолот. Тоа го искористиле комитопулите. Тие во **976** година кренале **ново востание**, овој пат против Византија. По двете успешни востанија, комитопулите успеале да го завршат процесот на востановување своја нова држава.

Оваа година не била поволна за семејството на комитопулите. Давид бил убиен од некои пастири меѓу Костур и Преспа, Мојсеј загинал при опсада на Сер, а Арон со семејството бил убиен по наредба на Самуил поради соработка со Византијците. Така државата од **тетрархија** (владеење на четворица), преминала во монархија. Самуил станал единствен владетел.

Подем на државата

Самуил имал војнички и државнички способности. За кратко време успеал да стане сериозен конкурент на моќната византиска држава. Откако воспоставил своја власт речиси над целата територија на Македонија (без Солун), продолжил да освојува кон исток. Така ги поместил границите со Византија подалеку од својата престолнина. Самуил ја проширил својата власт врз делови од Бугарија, со градот Сердика (Софија). За да го спречи ширењето на Самуил, византискиот цар **Василиј II** тргнал со голема војска кон Сердика. Но, во битката кај **Трајановата порта** во **986** година Самуиловата војска нанела

Портрет на цар Самуил

Научи повеќе:

Самуил го користел склучувањето бракови за градење добри односи со околните владетелски семејства. Неговиот син Гаврил Радомир се оженил за сестрата на унгарскиот крал, ќерката Косара ја омажил за кнезот Јован Владимир од Дукља, а ќерката Мирослава била омажена за византиски благородник.

Остатоци од тврдината Трајанова порта

Венчавка на Самуиловата ќерка Мирослава со византиски благородник

Историска карта на Самуиловата држава кон крајот на X век

тежок пораз на византиските војници. Императорот Василиј II побегнал од битката, а Самуил успеал да го заплени неговиот шатор со царските обележја. Овој триумф на Самуил претставувал удар врз престижот на Василиј II и на Византија.

По неколкуте освојувачки походи во разни правци, во рамките на Самуиловата држава се нашол поголемиот дел од Балканскиот Полуостров. Така во нејзините граници се нашле териториите на Македонија (без Солун), поголем дел од Бугарија, Тесалија, Епир, Албанија, Дукља, како и делови од Далмација, Босна и Рашка. Нејзините граници се протегаа од Сава и Дунав на север до Олимп на југ и од Црно Море на исток до Јадранско Море на запад.

По успешните војни и значајното проширувања, Самуил во **последните години на X век** се прогласил за **цар**. Поради постојаните судири меѓу Рим и Константинопол околу црковното влијание на Бал-

Истражувај:

Истражете зошто и како Јован Владислав (синот на Арон) бил поштеден од смрт!

Потоа одговори на прашањата:

- Кој го спасил Јован Владислав?
- Зошто бил поштеден?
- Какво значење имало тоа за неговата иднина и за иднината на државата?

канот, тој како византиски противник ја добил наклоноста на римскиот папа. Се смета дека од Рим му била испратена круна со која се извршила церемонијата на неговото крунисување. Така Самуиловата држава станала **царство**. При овој подем на државата престолнината била преместена во Охрид. Паралелно со проширувањето на државата, Самуил се посветил на уредување на црковната организација. Тоа било значајно за црковниот живот на верниците, но, пред сè, за поткрепа на неговата власт. При враќање од Тесалија, од градот Лариса ги зел моштите на светителот Ахил и ги донел во црковното седиште во Преспа. Истото го сторил и при походот во Далмација. Од градот Котор ги однел моштите на св. Трифун. Самуил силно се заложил да го засили значењето на Охридско-преспанскиот регион како црковен центар на неговата држава, каде што претходно дејствувале и светите Климент и Наум.

Смртта на Самуил и неговите наследници

За да го запре напредувањето на Самуил, византискиот император од почетокот на XI век, префрил значајни воени единици на Балканот. По неколку успешни походи Византијците воспоставиле контрола врз поголем дел од териториите на Самуиловата држава. Решавачко влијание за судбината на Самуил имала воената акција од летото 1014 го-

Научи повеќе:

Како и во другите средновековни држави, црквата во Самуиловата држава ја зајакнувала власта на владетелот преку проповедањето дека власта е дадена од Бога. Оваа врска влијаела на политиката, културата и идентитетот на луѓето. Затоа, на единствениот зачуван натпис (од с. Герман) каде Самуил зборувал од свое име, се опишал со следниве зборови: „...јас, Самуил, роб (раб) Божји...“.

Плочата од Герман

Самуиловата тврдина

дина кога се одиграла позната **Битка кај Беласица**. При оваа битка војската на Самуил била ненадејно нападната од зад грб и целосно разбиена. Голем број од Самуиловите војници паднале на бојното поле, уште повеќе биле одведени во заробеништво, а Самуил едвај се спасил со бегство. Набргу, во **октомври 1014 година**, царот Самуил умрел. Тој бил погребан во Преспа.

По неговата смрт, државата била зафатена со борби за престолот меѓу членовите на неговото семејство. Прво на престолот дошол синот на Самуил **Гаврил Радомир**. Тој владеел помалку од една година. Бил убиен од својот братучед Јован Владислав за време на лов. Тогаш власта во државата ја презел Јован Владислав. За време на неговото владеење, Византија била во силен воен налет и тешко можело да се спречи пропаста на државата. Јован Владислав загинал во почетокот на 1018 година во борба со Византијците при обид да го заземе градот Драч. Неговата смрт значела и **крај на Самуиловата држава**. Претставниците на семејството на Јован Владислав и благородниците за да ги зачуваат своето богатство и привилегии, му се предале на царот Василиј II. Тој кон крајот на **1018 година, влегол победнички во Охрид**, каде што ја запленил владетелската круна. Со тоа, Самуиловата држава престанала да постои.

Изворите зборуваат

Византискиот хроничар Јован Скилица опишува дека 15.000 Самуилови војници биле ослепени по наредба на византискиот цар Василиј II. На секој стоти војник му било оставено по едно око за да ги одведе другите кај својот господар. Самуил откако ги видел своите ослепени војници почувствувал болка во срцето, паднал и умрел.

Јован Владислав

Провери го наученото:

1. Објасни го создавањето на државата на комитопулите!
2. Наведи ги териториите што ги зафаќала Самуиловата држава во својот подем!
3. Какви биле односите меѓу Самуиловата држава и Византија и наведи ги нивните најзначајни судири?
4. Од каде и зошто Самуил добил поддршка при процесот на своето крунисување?
5. Кои биле наследниците на Самуил и што се случило со државата по неговата смрт?

Задача:

1. Истражи како цар Самуил е претставен во традицијата, културата или легендите во твоето место и низ Македонија. Откриј дали има локални приказни, споменици, фолклорни преданија или културни настани поврзани со него. Опиши како тие ги прикажуваат неговото значење и влијание!

Востанијата во Македонија во XI век

Животот во Македонија под византиска власт

По падот на Самуиловата држава, на територијата на Македонија била воспоставена византиска власт. Царот Василиј II постапувал умесно со новопокорените области за да ги зачува мирот и лојалноста на населението. Тој ја организирал Охридската архиепископија, притоа продолжувајќи ги црковните традиции од времето на Самуил. На чело на Архиепископијата поставил архиепископ од локално словенско потекло. За да не предизвика незадоволство кај населението, Василиј II ја задржал даночната политика од времето на Самуил.

Меѓутоа, по неговата смрт новите византиски императори не ја продолжиле оваа политика. Тие вовеле повисоки даноци, со што го оптоварили населението. Освен паричните давачки, народот бил принудуван на бесплатна работа за државата, како градење тврдини, патишта и мостови. Место локални архиепископи и владци кои би биле поблиски и познати на народот, византиските власти поставувале свои луѓе. Тоа предизвикувало дополнително незадоволство. Народот сè повеќе се присетувал на времето на Самуиловата држава, кога имал поголема слобода и подобри услови за живот. Губењето на традициите, зголемените даноци и влошените услови за живот предизвикале револт. Ова незадоволство резултирало со кревање две големи востанија против византиската власт во Македонија во текот на XI век.

Востанието на Петар Делјан

Како резултат на тешките услови под византиската власт, во 1040–1041 година избувнуло востание на Петар Делјан. Тој се претставувал како внук на царот Самуил и син на Гаврил Радомир. Неговото царско потекло му обезбедило поддршката од востаниците. Тие го избрале за водач и го прогласиле за цар. Востанието почнало во Белград, но брзо се

Помалку познати зборови

Репресивни мерки - Притисок или казна од властите за да се задуши отпорот или незадоволството.

Споменик на Петар Делјан во Скопје

Научи повеќе:

Востанието на Петар Делјан почнало во Белград, на унгарско-византиската граница. Како син на унгарска принцеза и Гаврил Радомир, Делјан израснал на унгарскиот кралски двор. Тоа ги натерало востаниците да се надеваат на поддршка од Унгарија. Локацијата на Белград, далеку од главните византиски воени сили, дополнително била погодна за почетен успех на востанието.

проширило низ Македонија и делови од Србија, Бугарија и Албанија. Движејќи се кон југ, востаниците добивале сè поголема поддршка од населението. Со пристапувањето кон востанието, населението го изразуvalo своето незадоволство од византиската политика. Во исто време, поради слични причини, во Албанија било кренато друго востание предводено од војникот **Тихомир**. За да настапат заедно, двете востанички групи се сретнале кај Дебар. Поради царското потекло на Петар Делјан, востаниците го избрале него за главен водач. За да се избегнат евентуални поделби, востаниците го убиле Тихомир. Обединетите востаници продолжиле кон Солун, каде што тогаш престојувал византискиот цар.

Во тоа време во востаничкиот логор кај Острово пристигнал **Алусијан**, син на Јован Владислав

Петар Делјан и Тихомир

Историска карта од востанието на Петар Делјан

и припадник на Самуиловото семејство. Тој бил во немилост на византискиот двор, од каде што успеал да побегне и да им се придружи на востаниците. Поради неговото потекло, Делјан му доверил голема војска за да го нападне Солун. Но, Алусијан место внимателно да организира опсада, директно тргнал кон градот. При судирот со византиската војска, востаниците претрпеле сериозни загуби. Алусијан стравувал дека ќе биде обвинет за неуспехот. Затоа, за време на една гозба го намамил Делјан настрана и го ослепил. Веднаш потоа Алусијан се предал на Византија. Овој чин предизвикал неред меѓу востаниците, а византиските војски го искористиле тоа. Петар Делјан бил заробен, а востанието задушено.

Последиците од востанието биле катастрофални за населението. Земјата била опустошена, а византиската власт ја засилила контролата со воведување построги репресивни мерки.

Востанието на Ѓорѓи Војтех

Во 1072 година, на територијата на Македонија избувнуло ново востание против византиската власт. Причините за востанието биле тешките услови за живот, високите даноци и зголемените обврски на населението кон византиските феудалци. Населението имало обврски да ги издржува византиските војници и чиновници, но и да исполнува даночни обврски кон државата.

При такви услови, **скопските благородници**, предводени од **Ѓорѓи Војтех**, решиле да кренат востание. Тогаш Византија се соочувала со внатрешни проблеми и воени порази со непријателите. Условите за востание биле поволни. Свесни дека сами не можат да ја победат Византија, тие побарале помош од владетелот на Дукља – Михаил, кој имал роднинска врска со Самуиловата лоза. Михаил им испратил војска на чело со неговиот син **Константин Бодин**. Бидејќи немало друг потомок од Самуиловото семејство, востаниците го прогласиле Бодин за цар.

Востанието брзо се проширило низ Македонија и соседните области. За да го прошират востанието, востаничките сили се насочиле во три правци. Едни напредувале кон југозападните делови на Македонија, други кон Ниш и Косово, а трети останале да го

Истражувај:

Во средниот век се верувало дека личностите со телесни недостатоци не можат да владеат. Затоа Алусијан го ослепил и му го исекол носот на Петар Делјан. Со тоа сметал дека Делјан не ќе може да биде цар. Истражи и одговори!

Кое било објаснувањето за такво верување?

Дали има примери во кои на некој владетел му било забрането да владее поради телесен недостаток?

Споменик на Ѓорѓи Војтех во Скопје

бранат Скопје. Биле ослободени неколку поважни градови. Византиската војска ги поразила востаниците кај градот **Костур**. Набрзо потоа византиската војска тргнала кон Скопје.

Исплашен од големата војска, Ѓорѓи Војтех го предал градот без борба и заминал во логорот на Константин Бодин. Притоа сметал дека заедно ќе успеат да ја продолжат борбата. Решавачката битка се одиграла следната година на Косово Поле. Византиската војска ги поразила востаниците, а Константин Бодин и Ѓорѓи Војтех биле заробени. Така востанието било задушено, а Византија ја консолидирала својата власт продолжувајќи со својата стара политика.

Константин Бодин

Провери го наученото:

1. Кои биле главните причини за незадоволството на населението во Македонија под византиска власт?
2. Опиши го текот на востанието на Петар Делјан?
3. Каква била улогата на Алусијан и како влијаела врз текот на востанието?
4. Од кои причини Ѓорѓи Војтех побарал помош од Михаил од Дукља и каква улога имал Константин Бодин во востанието?
5. Кои биле последиците од востанијата во Македонија во текот на XI век?

Задача:

1. Спореди ги двете востанија, нивните сличности и разлики и размисли што би направил ти како водач за да се избегне таквиот резултат на востанијата!

Појава и развој на словенската азбука и писменост

Христијанизацијата на Словените во Македонија

Словените кога се населиле на територијата на Македонија биле многубошци. Некои од нив постепено, под влијание на локалното население, почнале да го прифаќаат христијанството. Особено важна улога за нивната почетна христијанизација одиграла Византија. Христијанството најрано почнало да се шири меѓу Словените во околината на Солун. Значајна улога во тоа одиграла Солунската митрополија, како и честите походи на византиските цареви за да ја наметнат својата власт меѓу нив. Така Словените што најрано ја признале византиската власт брзо го прифатиле христијанството.

Процесот на христијанизација значително се забрзал во IX век, кога Византија повторно воспоставила цврста контрола врз пределите од Македонија населени со Словени. Делот од Словените

Споменик на светите Кирил и Методиј (Скопје)

Помалку познати зборови

Многубошци - луѓе што верувале во повеќе богови.

Митрополија - црковно-административна област предводена од митрополит, кој е висок свештеник со надлежност над повеќе епархии.

Византиската црква „Св. Димитриј“ во Солун

Научи повеќе:

Во некои од изворите се споминува дека Кирил имал мисија за покрстување на Словените по реката Брегалница. Се верува дека покрстил 54.000 Словени и им дал книги на словенски јазик, напишани со новата азбука. Затоа некои истражувачи сметаат дека глаголицата била создадена за потребите на Брегалничката мисија во Македонија.

што не го прифатиле христијанството претходно, тоа го направиле во втората половина на IX век, кога потпаднале под бугарска власт. Христијанизацијата била долг и сложен процес кој довел до намалување на разликите меѓу Словените и христијанското население. Голема пречка за масовно ширење на христијанството бил грчкиот јазик, кој не бил разбирлив за Словените.

Дејноста на светите Кирил и Методиј

За да се олесни ширењето на христијанството меѓу Словените, во средината на IX век, браќата **Кирил и Методиј** ја создале првата словенска азбука, позната како **глаголица**. Тие потекнувале од угледно семејство од градот Солун и извршувале значајни функции во служба на византиската држава. Нивното дејствување во Македонија и потеклото од Солун им овозможиле добро да ги познаваат и практикуваат словенските говори од овој крај. Токму затоа азбуката што ја создале била заснована врз **наречјата од околината на Солун**. Таа се состоела од 38 букви.

Создавањето на словенската азбука овозможило преведување богослужбени книги од грчки на словенски јазик. Покрај тоа, биле создавани и оригинални дела на словенски јазик.

Методиј бидејќи бил вешт во воените работи, бил назначен за управник на словенско кнежевство. Кирил, пак, бил многу учен и станал професор по филозофија на Магнаурската школа во Константинопол. Затоа тој е познат и како Константин Филозоф. Византиските цареви им доверувале повеќе мисии за ширење на христијанството кај различни народи. Од сите нив најзначајна била **Моравската мисија**.

Во втората половина на IX век, моравскиот кнез **Ростислав** се соочувал со проблеми во своето кнежевство. Таму христијанската богослужба се изведувала од германските свештеници на латински јазик, кој народот не го разбирал. За да го реши овој проблем, тој побарал од византискиот цар да им испрати мисионери што ќе ја вршат бо-

Кирил и Методиј ги носат моштите на папата Климент I во Рим

Изворите зборуваат

Византискиот цар Михаил III ја гледал Моравската мисија како исклучителен потфат. Според житието на Методиј, царот со голема доверба му се обратил на Кирил истакнувајќи: „Друг не може да го направи ова, освен тебе. Затоа, еве ти многу дарови и земи го брата ти, игуменот Методиј, па оди! Оти вие сте солунјани, а сите солунјани чисто словенски зборуваат.“

Истражувај:

Истражи како го почитуваме и одбележуваме делото на Кирил и Методиј денес! Потоа одговори!

- Кој ден им е посветен како празник?
- За што биле прогласени во 1980 г. од страна на папата?
- Дали во твојата околина има нешто што е именувано во нивна чест?

гослужбата на словенски јазик. Ова задача царот им ја доверил на Кирил и Методиј поради нивното познавање на словенскиот јазик. За таа цел тие превеле повеќе книги на словенски јазик. Кирил и Методиј со група свои ученици во **863** година заминале во **Моравија**. Таму развиле широка црковна, културна и просветна дејност. Тие подготвиле голем број свештеници за богослужба на словенски јазик. Меѓутоа, нивната мисија наишла на пречки. Тамошните германски свештеници, познати како **тријазичници**, сметале дека само латинскиот, грчкиот и еврејскиот се свети јазици и само тие можат да се користат во богослужба. Притоа почнале да ги обвинуваат Кирил и Методиј дека шират лажно учење. Поради тоа браќата биле принудени да заминат во **Рим** кај папата **Адријан II** за да ја оправдаат својата мисија. Папата ги примил достоинствено, а откако ги сослушал, ја одобрил богослужбата на словенски јазик. Додека престојувал во Рим, Кирил се разболел и починал во 869 година. Таму бил погребан со најголеми почести. По неговата смрт, Методиј добил висок свештенички чин и се вратил во Моравија за да ја продолжи мисијата. Иако отпорот на германските свештеници не попуштил, Методиј, сепак, продолжил да ја шири богослужбата на словенски јазик сè до смртта во 885 година. Веднаш потоа неговите ученици биле протерани од Моравија, а со тоа бил ставен крај на мисијата.

Изворите зборуваат

Во Житието на Кирил пишува дека жестоко се борел против верувањето дека само грчкиот, латинскиот и еврејскиот се свети јазици. Во една полемика со тријазичниците истакнал: „Не врне ли дожд од Бога еднакво за сите? А сонцето не грее ли исто така еднакво за сите? Зар не дишеме воздух сите еднакво? Па тогаш, како не се срамите да признаете само три јазици, а сите други народи сакате да бидат слепи и глуви?“

Гробот на Св. Кирил (Рим)

Провери го наученото:

1. Објасни го процесот на христијанизација на Словените во Македонија!
2. Зошто Кирил и Методиј ја создале словенската азбука?
3. Кои биле причините за Моравската мисија и со какви предизвици се соочиле Кирил и Методиј за време на мисијата?
4. Која одлука, важна за словенскиот јазик, била донесена од папата Адријан II?

Задача:

1. Замислете дека сте сопатник на Кирил и Методиј за време на нивните најважни мисии. Вашата задача е да истражите за нивниот живот и дело, а потоа да напишете краток дневник како да сте биле со нив на некој од тие настани.

Дејноста на светите Климент и Наум

По смртта на Кирил и Методиј, нивните ученици, меѓу кои биле **Климент** и **Наум**, биле изложени на силен притисок од германските свештеници во Моравија. Набргу биле протерани. Бегајќи од таму, дошле во Белград, кој бил под бугарска власт. Бугарскиот кнез Борис I кога слушнал за нив, ги поканил и примил на својот двор во Плиска. Борис I ја препознал важноста на нивната мисија за ширење на христијанството на словенски јазик и решил да ги стави во функција на својата политика. Затоа ги испратил на мисионерска дејност во областа Кутмичевица, околу Охридско Езеро.

Во тоа време, не само Охридскиот регион, туку и поголемиот дел од Македонија бил вклучен во рамките на бугарската држава. Во Кутмичевица прво пристигнал Климент, кој уште од младешки години го следел Методиј. Главни центри на неговата активност биле градовите **Охрид** и **Девол**. Климент основал книжевна школа, која прераснала во центар за подготовка на свештеници, учители и препишувачи на книги. Таа е познатата како **Охридска книжевна школа**, која одиграла клучна улога во развојот на словенската писменост. Климент ги по-

Св. Климент Охридски

Помалку познати зборови

Пофални слова - текстови во кои се величат заслугите и делата на светци или значајни личности.

Мошти - реликвии, посмртни останки на светец, кои претставуваат објект на религиозно почитување.

Црквата „Св. Пантелејмон“, Плаошник

дучувал своите ученици во духовни науки, писменост, вештини за обработка на земјата, калемење дрвја и разни практични знаења за подобрување на секојдневниот живот. Поради неговата разновидна активност, Охридската школа се третира како **прв словенски универзитет** или **Св. Климентов универзитет**. Се смета дека тој успеал да подготви и да опишмени на словенски јазик околу 3.500 ученици.

При својата активност Климент се залагал за зачувување на традицијата на своите учители преку **користење на глаголицата**. Затоа, околу Охридскиот регион глаголицата долго се користела и негувала по неговата смрт. Во Охридската школа се преведувале богослужбени текстови од грчки на словенски јазик и се создавале оригинални дела. Климент и Наум составиле **пофални слова** и житија за нивните учители Кирил и Методиј. Со тоа искажале почит кон нивното дело и го продолжиле **кирило-методијевското наследство**.

Климент изградил неколку цркви и манастири, од кои најпознат е **манастирот „Св. Пантелејмон“** во близина на Охридско Езеро. Бидејќи неговата дејност и живот се поврзани со Охрид и со Охридско Езеро, Климент во културното и духовното наследство е запаметен и почитуван како **св. Климент Охридски**.

Во 893 година Климент бил назначен за **прв словенски епископ**. Неговата епископија, веројатно,

Научи повеќе:

Моштите на св. Климент и св. Наум сè уште се чуваат во манастирите што тие самите ги изградиле. Денес тие претставуваат значајни духовни и културни центри кои привлекуваат многубројни посетители. Со овие свети места се поврзуваат многу верувања и легенди. За манастирот на св. Наум постои предание дека ако се стави уво на неговиот гроб, може да се чуе отчукувањето на срцето на светецот.

Истражувај:

Обиди се да истражиш и пронајдеш нешто повеќе за чудата и легендите поврзани со овие светители!

Манастирот „Св. Наум“

се наоѓала на територијата на Македонија. Откако Климент станал епископ, раководното место во Охридската книжевна школа останало празно. Бугарскиот владетел го испратил Наум во Охрид за да ја преземе учителската работа во школата. Наум, како и Климент, покажал и развил разновидна плодотворна дејност. Покрај учителската дејност, Наум се посветил на преведување богослужбени текстови и пишување нови книжевни дела. Следејќи ги стапките на Климент, Наум го изградил манастирот „Св. архангели Михаил и Гаврил“ (денес познат како **манастир „Св. Наум“**) на јужниот брег на Охридско Езеро. Поради многуте чуда што му се припишуваат низ вековите, народот го нарекол **св. Наум Чудотворец**. Тој е познат и како **св. Наум Охридски**, зашто поголемиот дел од својата мисија ја извршувал токму во овој регион. Во 910 година починал и бил погребан во својот манастир покрај езерото. Шест години подоцна, во 916 година, починал и Климент, кој бил погребан во манастирот „Св. Пантелејмон“, кој самиот го изградил.

Св. Климент и св. Наум со својата повеќегодишна дејност го претвориле градот Охрид во најразвиено словенско културно средиште. Денес, св. Климент е патрон (заштитник) на градот Охрид и на Македонската православна црква. А, пак, св. Наум се почитува како основач на монаштвото во Македонија. Двајцата се почитувани како христијански светители, кои оставиле траен белег врз историјата на словенската писменост и култура.

Гробот на св. Климент

Гробот на св. Наум

Провери го наученото:

1. Со каква дејност се занимавале св. Климент и св. Наум во Охридската книжевна школа?
2. Како поинаку е именувана Охридската книжевна школа?
3. На кој начин св. Климент и св. Наум се обидуваат да го зачуваат споменот на своите учители, Кирил и Методиј?
4. Кои значајни историски и духовни објекти ги изградиле св. Климент и св. Наум?

Задача:

1. Замисли дека си ученик на св. Климент во Охридската книжевна школа! Во краток текст, прво опиши како го замислуваш св. Климент како учител, а потоа објасни на какви работи тој ги подучува учениците во школата!

Богомилството

Појава на богомилството

Во текот на **X век**, на територијата на **Македонија**, но и низ целиот Балкан се распространило богомилското движење. Тоа претставува **еретичко движење**, кое христијанската црква го сметала за опасно. Причините за појавата и за ширењето на богомилството лежат во незадоволство на населението од државните и од црковните власти. Во овој период поголемиот дел од Македонија бил во рамките на бугарската држава. Поради долгите исцрпувачи војни таа била ослабена. Населението било оптоварено со обврски кон феудалците и кон државата. Истовремено, значително биле зголемени имотите на црквите и на манастирите, а со тоа и обврските на селаните за работа на нив.

При такви услови кај населението почнало да се развива едно движење, што не ги прифаќало ниту феудалните господари, ниту, пак, црквата. Оваа појава е позната како **богомилско движење**. Неговите проповедници и следбеници се познати како **богомили**. Се верува дека богомилите своето име го добиле според основачот, попот **Богомил**. Според преданијата, неговото родно место било селото **Богомила** кај Велес. Во легендите се зборува дека богомилите се криеле во пештерите околу селото Нежилово каде што ги извршувале своите обреди. Со богомилите се поврзуваат и планината **Бабуна**, како и истоимената река. Веројатно поради тоа, понекогаш богомилите се познати под терминот **бабуни**.

Учење и организација на богомилите

Богомилите верувале дека постојат две сили – доброто и злото. Добрата сила е Господ Бог, творецот на невидливиот небесен свет, а злото е ѓаволот – сатаната, кој го создал целиот видлив свет. За нив сè што било материјално било дело на ѓаволот. Поради тоа не ги признавале крстот, иконите, манастирите

Научи повеќе:

Се смета дека богомилството потекнува од павликијанството, кое од Ерменија се проширило на Балканот. **Павликијаните** верувале во вечна борба меѓу доброто и злото, па затоа нивното учење се нарекува дуалистичко. Поради сличните верувања богомилството исто така припаѓа на дуалистичките учења.

Богомилска беседа

Св. Наум и богомилите

и верските празници. Одбивале да склучуваат бракови или да имаат деца бидејќи сметале дека човекот, исто така, е создаден од ѓаволот. Единствено ја признавале молитвата „Оче наш“. Тие своето учење го темелеле на книги што не можеле да се најдат во христијанските цркви. Затоа нивната најпозната книга се нарекува „Тајната книга“. Богомилите во секојдневниот живот проповедале скромност и воздржаност. Носеле едноставна облека колку да го покријат телото, јаделе храна од растително потекло, а месото и виното ги сметале за ѓаволска работа. Според некои извори, избегнувале работа и живееле од донации што им ги носеле луѓето. Но, веројатно само проповедниците ја избегнувале работата. Богомилите со своето однесување, всушност, биле спротивставени кон државата и нејзините претставници.

Богомилите биле организирани во религиозни општини. Во таквите општини ги изведувале своите обреди. Општината ја раководел најстариот член наречен **дедо** или **дедец**. Иако не почитувале хиерархија, сепак се делеле на **совршени** и **обични** верници. Свршените богомили биле проповедници на учењето и строго ги следеле правилата. Обичните богомили биле следбеници на свршените. Во Македонија најпознати биле драговитската и мегленската богомилска општина.

Прогонство и ширење на богомилството

Богомилите биле жестоко прогонувани од државните власти и црквата. Така, еден од водачите на богомилите, **попот Василиј**, во Византија бил спален на клада. Балканските држави повремено соработувале во борбата против богомилството. На пример, бугарскиот цар Петар барал совет од Византија како да постапува со богомилите. За разлика од византиската и бугарската држава, во Самуиловата држава не се забележани прогони на богомили. Се смета дека цар Самуил бил толерантен кон богомилите.

Богомилското движење најрано и најсилно се развил во бугарската држава, а потоа и во Византија.

Изворите зборуваат

Црковниот писател презвитер Козма напишал дело наречено **„Беседа против богомилите“**, во кое го опишал нивното учење. За однесувањето на богомилите го истакнал следново: „Ги учат своите дека не треба да им се покоруваат на господарите, мразат цареви, се смеат на старешини, прекоруваат болјари и сметаат дека тие што му служат на царот му се подбивни на Бога, и му заповедуваат на секој слуга да не работи за својот господар.“

Ракопис од „Беседа против богомилите“ на Презвитер Козма

Научи повеќе:

Кај богомилите, жените биле третираны како рамноправни со мажите и можеле да учествуваат во религиозните обреди, па дури и да станат „свршени“. Тие имале право да читаат свети книги, да проповедаат и да водат заедници, што било вистинска реткост во средниот век.

Подоцна богомилското движење од Македонија се проширило кон Србија и Босна. Во Босна биле познати под името **патарени**. Оваа еретичко движење со текот на времето се проширило во Италија и во Франција. Приврзаниците на ова движење таму се познати како катари. Во разни предели низ Европа ова еретичко движење, кое почнало од Балканот, се задржало неколку векови, под разни имиња, но по својата суштина било исто.

Надгробни споменици на патарените во Босна

Изворите зборуваат

Државните власти преземале конкретни мерки за справување со богомилите. Во Законикот на српскиот цар Душан е истакнато следново: „И кој еретик ќе се најде да живее меѓу христијаните, да се изгори по образот и да се протера; а кој го криел, и тој да се изгори“. Покрај тоа, имало и парични казни за феудалците, а за луѓето од пониските слоеви се предвидувало и тепање со стапови.

Истражувај:

Истражи ги можните причини поради кои се верува дека во Самуиловата држава не било забележано прогонство на богомилите!

Потоа, дискутирај со наставникот колку се веројатни и вистинити податоците што ќе ги пронајдеш!

Провери го наученото:

1. Кои места во Македонија се поврзани со богомилството?
2. Опиши ги основните учења и верувања на богомилите!
3. Објасни како била уредена една богомилска општина?
4. Како се однесувале државните власти и црквата кон движењето на богомилите?
5. Каде се проширило ваквото учење?

Задача:

1. Замисли дека си еден од верниците што го следат попот Богомил! Тој те испратил во соседното село за да се обидеш да собереш колку што е можно поголем број приврзаници. Напиши краток текст од неколку реченици во кој ќе опишеш што ќе им зборуваш на луѓето за да ги убедиш да се приклучат на богомилската заедница.

Охридската архиепископија

Положбата и улогата на Охридската архиепископија во средниот век

По покорувањето на Самуиловото царство (1018 година) царот **Василиј II** бил свесен дека треба да ги почитува локалните традиции за да ги задржи мирот и покорноста на населението. Затоа, набргу, ја организирал и уредил **Охридската архиепископија** со седиште во **Охрид**. За прв архиепископ бил поставен Јован Дебарски, кој имал словенско потекло.

Охридската архиепископија се темели врз **црковната организација** од времето на Самуил, како и врз духовната традиција од времето на светите Климент и Наум. Подоцна охридските архиепископи, за да си дадат значење, сами се претставувале како наследници на старата ромејска црква Јустинијана Прима.

Диецезата на Охридската архиепископија била утврдена со неколку царски повелби. Според нив, Архиепископијата е уредена како **автокефална црква**. Како таква била независна во однос на дру-

Историска личност

Јован Дебарски бил првиот архиепископ на Охридската архиепископија, поставен од византискиот цар Василиј II по падот на Самуиловата држава. За разлика од другите архиепископи, кои биле Ромеи, тој имал словенско потекло од Дебарскиот регион. Поради тоа бил наречен Дебарски. Тој е значаен и по тоа што се посветил на градителство и на преведувачка активност на словенски јазик.

Диецеза на Охридската архиепископија во XI век

гите цркви. Во XI век, под нејзината дијецеза се нашол поголемиот дел од Балканот, т.е. областите што претходно, главно, биле во Самуиловата држава.

За време на своето опстојување, Охридската архиепископија била различно именувана. Но, како што е вообичаено во христијанството, црквите најчесто го добивале своето име според седиштето (катедрата) на поглаварот. Затоа во традицијата, колективната меморија и историјата преовладало името Охридска архиепископија.

Низ времето таа се соочувала со различни предизвици што ги засегаале религиозниот и црковниот живот. Притоа опстојала и успеала да се етаблирала како значаен духовен центар во Македонија и на Балканот. Охридската архиепископија одиграла важна улога кога христијанската црква се поделила на Источна и на Западна (XI век). При овој раскол, Охридскиот архиепископ застанала на страната на Константинополската патријаршија. Со тоа го подигнала својот престиж во православниот свет.

Во XIII век таа станала толку влијателна црква, што охридскиот архиепископ **Димитриј Хоматијан** ја предводел церемонијата на крунисување на еден епирски владетел за византиски цар. Сепак, од втората половина на XIII век нејзиното влијание полека почнало да опаѓа. Во текот на средниот век, таа влегувала во рамките на различни држави, но секогаш го задржувала своето јадро околу Охрид. Многу често владетелите ја намалувале нејзината дијецеза во интерес на други балкански цркви.

За време на своето постоење, Охридската архиепископија функционирала како **автокефална пра-**

Остатоци од римскиот град Тауресиум во чија близина веројатно се наоѓала Јустинијана Прима

Св. Јован Дебарски

Научи повеќе:

Охридските архиепископи силно се залагале за зачувување на угледот и автокефалноста на Архиепископијата. Затоа ја поврзувале со стари црковни традиции. Преку дела и фрески посветени на свети Климент Охридски, го засилувале значењето на Охрид како седиште на Архиепископијата. Истовремено, тврделе дека се наследници на старата ромејска црква Јустинијана Прима. Тоа го сметале како дополнителна основа за својата автокефалност.

Истражувај:

Обиди се да истражиш за историјата на Јустинијана Прима! Состави краток есеј за податоците што ќе ги пронајдеш. Потоа, прочитај го пред целото одделение!

вославна црква врз византиски традиции. Притоа, без разлика на политичките и црковните промени, нејзиниот автокефален статус останал непроменет. Кога Македонија потпаднала под османлиска власт во XV век, Охридската архиепископија се соочила со нови предизвици.

Црковна организација

Охридската архиепископија, како автокефална црква, имала своја организација. На нејзино чело стоел архиепископот, кој бил врховен поглавар и главен претставник на Архиепископијата пред државните власти и другите цркви. Негова задача била да ги управува црковните работи и да ја брани автокефалноста на црквата. Територијата на Архиепископијата била поделена на повеќе епархии, кои ги управувале епископи. Епископите биле одговорни за управување на црквите и манастирите во своите епархии. Тие имале право да поставуваат или разрешуваат свештеници. Мешањето на епископите во туѓи епархии било строго забрането.

Главниот управен орган на Архиепископијата бил **Светиот синод**. Него го сочинувале сите епископи, на чело со архиепископот. Синодот го избирал архиепископот, кој, веројатно бил потврдуван од царот. Подоцна, кога Охридската архиепископија не била дел од Византија, изборот на архиепископот бил

Помалку познати зборови

Автокефалност - црковна самостојност, независност во управувањето и донесувањето одлуки.

Диецеза - голема црковна или административна област составена од повеќе епархии.

Теофилакт, охридски архиепископ

Црквата „Св. Пантелејмон“ во близина на Скопје

спроведуван целосно од Светиот синод. Истовремено, Синодот функционирал и како **црковен суд**. Покрај тоа, постоел и **црковен собор**, кој заседавал еднаш годишно. Во него, покрај духовните лица, учествувале и одредени световни претставници.

Улогата на Охридската архиепископија во секојдневниот живот

Охридската архиепископија одиграла значајна улога во духовниот, културниот и во социјалниот живот на населението под нејзина **јурисдикција**. Во црквите и манастирите под управа на Архиепископијата се создавале и препишувале книжевни дела. Во рамките на Охридската архиепископија се подигале специфични цркви и манастири што водело кон развој на архитектурата. Сите тие биле богато живописани од вешти мајстори. Преку црквното пеење и хоровите подем забележала и музичката уметност.

Во рамките на ваквото културно опстојување се зачувале и словенските традиции. Особено значајни се житијата на св. Климент, напишани од двајца охридски архиепископи. Исто така, преку **црковното сликарство** се одржувал споменот и култот за браќата Кирил и Методиј како словенски просветители. Иако повеќето архиепископи биле Ромеи, кои

Помалку познати зборови

Свет синод - највисокото управно тело на црквата, составено од архиепископот и епископите.

Епархија - црковна територијална единица под раководство на епископ.

Јурисдикција - право на црквата да управува во одредена област.

Претстава на крст, манастир „Св Богородица Елеуса“ (с. Велуса)

Црквата „Св. Софија“ во Охрид, соборна црква (седиште) на Архиепископијата

го користеле средновековниот грчки јазик, сепак во некои цркви и манастири се негувала **словенската писменост**.

Архиепископијата имала важна социјална улога во животот на населението. Таа организираше **црковни судови**, кои решавале најразлични спорови – семејни, наследни или имотни. Тоа ја правело централна институција за регулирање на односите меѓу луѓето. Манастирите, пак, биле места каде што сиромашните можеле да добијат помош и поткрепа. На овој начин, архиепископијата обезбедувала поддршка за населението.

Пред сè, Охридската архиепископија го одржувала духовниот живот. Обезбедувала богослужби, чествувања на празници и верски обреди. Преку подигнување на **култовите (почитување) на светителите** се промовирале христијански примери за вредности и морал.

Преку својата духовна, културна и социјална улога, Охридската архиепископија оставила длабок белег врз секојдневниот живот на населението. Таа го поддржувала развојот на книжевноста, уметноста и на архитектурата. Притоа, луѓето се обраќале кон нејзините свештеници за решавање на своите проблеми. Со тоа станала една од најзначајните институции на територијата на Македонија, но и пошироко.

Внатрешност на црквата „Св. Софија“ (Охрид)

Провери го наученото:

1. Зошто Василиј II настојувал да ги зачува локалните традиции по освојувањето на Самуиловата држава?
2. На која црковна организација и традиции била заснована Охридската архиепископија?
3. Опиши ја црковната организација на Охридската архиепископија!
4. Објасни ги значењето и улогата на Архиепископијата во културата и во секојдневниот живот на луѓето!

Задача:

1. Истражувај на интернет за црквата „Св. Софија“ како седиште на Охридската архиепископија. Иницирај дискусија со наставникот на таа тема!

Културата на Балканот во раниот среден век

Културата на Балканот во раниот среден век првенствено ја карактеризираат создавање на нови словенски обележја, под силно влијание на византиската традиција. Византиското влијание е особено изразено во областите блиски до градовите под византиска контрола. Периодот го карактеризира ширењето на христијанството, а тоа, пак, водело кон создавање дела поврзани со христијанските традиции и верувања.

Најзначајните културни достигнувања вообичаено се поврзани со престолните градови, или, пак, големите градски центри низ внатрешноста во земјите. Без оглед на овие напишани традиционални правила ќе нагласиме дека на територијата на Македонија се создавало и таложело значајно културно наследство. Кога се зборува за културата од овој период, првенствено се мисли на книжевноста, архитектурата и на уметноста.

Книжевност

Во раниот среден век, книжевноста на Балканот била тесно поврзана со мисионерската дејност на светите браќа Кирил и Методиј. Тие ја создале глаголицата – првата словенска азбука, која овозможила превод на текстови и создавање оригинални дела на словенски јазик. Иако е познато дека Кирил и Методиј активно се занимавале со преведувачка и творечка дејност, до денес не се зачувани нивни оригинални дела. Нивните ученици ја продолжиле просветителската работа создавајќи голем број словенски текстови во текот на IX и почетокот на X век.

Св. Климент Охридски, како основоположник на **Охридската книжевна школа**, бил еден од најплодните писатели во средниот век на Балканот. За потребите на школата напишал **молитви, беседи, пофални слова, житија** и други дела. Покрај Охридската книжевна школа, значајно жариште на словенската писменост била **Преславската книжевна школа**. Како престолнина на бугарската

Светите Кирил и Методиј и нивните пет ученици, манастир „Св Наум“, Охрид

Помалку познати зборови

Беседа - говор или писмен текст со поучна или религиозна содржина, кој има цел да пренесе порака или поука на слушателите / читателите.

Асеманово евангелие.
Ракопис на глаголица од X век

држава. Преслав добил посебно внимание од бугарските владетели, особено од цар Симеон. Таму дејствувале повеќе писатели и преведувачи, меѓу кои се истакнал Јован Егзарх. Таму дејствувал и св. Наум, пред да дојде во Охрид и да го преземе раководството од св. Климент врз Охридската книжевна школа.

При крајот на IX век била создадена **кирилицата**, која била поедноставна од глаголицата. Нејзиното создавање било под силно влијание на грчката алфабета. Ракописите со кирилско писмо се позастапени во пределите каде што доминирала Преславската книжевна школа. Ракописите со глаголица се поприсутни и претежно се поврзуваат со работата на Охридската книжевна школа. Глаголицата во охридскиот регион доминантно се користела до XII век. Најзначајните зачувани ракописи напишани со глаголица се **Асемановото** и **Зографското** евангелие.

Со текот на времето, поради својата едноставност кирилицата станала доминантно писмо истиснувајќи ја постепено глаголицата. Овој процес од Балканот се проширил надвор од неговите граници. Меѓу значајните книжевни дела од овој период се издвојува „**О писменех**“ („За буквите“) од анонимниот автор **Црноризец Храбар**. Посебно место заземаат и „**Панонските легенди**“, кои ги опишуваат животот и делото на светите Кирил и Методиј. Авторите на овие житија не се со сигурност познати, но често се поврзуваат со св. Климент Охридски како автор. Во IX век презвитер Козма го напишал познатото дело „**Беседа против богомилите**“. Тоа е еден од најважните извори за проучување на богомилското учење.

Во развиениот и во доцниот среден век, врз основа на овие темели ќе се создаде уште побогатата словенска книжевност.

Архитектура и уметност

Архитектурата на Балканот во раниот среден век пратставува комбинација од локални карактеристики и силни влијанија од Византија. Најзначајни градби биле ѕидините на градовите и поголемите населби. Тие се граделе на непристапни места и

[illegible]

Страница од најстарот препис на
„О писменех“

Современа реконструкција на тврдината
„Цареви Кули“ кај Струмица

Манастирска црква „Св. Леонтиј“
во Водоча

биле заштитени со високи и дебели камени ѕидови. Утврдувањата имале стражарници и повеќе порти изработени од железо и од дрво, што ја подобрувале нивната одбранбена функција. Примери за вакви градби се **Самуиловата тврдина** во Охрид, **скопското Кале**, тврдината **Цареви кули** во Струмица, како и остатоците од **тврдините во Преслав, Плиска и Рас**. Овие градби сведочат за нивната важност како одбранбени центри на државите во раниот среден век.

Големо внимание се посветувало на изградбата на **христијанските храмови**. Тие биле центри на духовниот живот, но и места од каде што се ширеле **писменоста, сликарството и музиката**. Црквите од овој период, главно, се граделе од камен, тули и дрво. Паралелно со градителството, се развивала и уметноста бидејќи црквите биле украсувани со мозаици, резби и сликовни претстави.

Еден од најпечатливите храмови од овој период е црквата „**Св. Софија**“ во Охрид, која била седиште на Охридската архиепископија. Тука се вбројуваат црквата „**Св. Пантелејмон**“ и манастирот „**Св. архангели Михаил и Гаврил**“ (денешен „Св. Наум“) на брегот на Охридско Езеро. Во Струмичко се издвојуваат манастирите во Вељуса и во Водоча, украсени со фрески што сведочат за високото уметничко ниво од тоа време.

Научи повеќе:

Специфични уметнички творби во раниот среден век на Балканот се теракотните икони. Тоа се религиозни релјефи изработени од печена глина. Такви икони, датирани од IV до VI век, се пронајдени во околината на Винаца. На нив се прикажани најразлични сцени од христијанството. Тие сведочат за високото уметничко ниво од тоа време.

Базиликата во Плиска

Манастирот „Св. Богородица Елеуса“ во Вељуса

Златната црква (црквата „Св. Јован“) во Преслав е препознатлива по својата кружна форма и керамичките претстави и украси што се пронајдени таму. Како пример за широко византиско влијание на Балканот можат да се споменат **Големата базилика во Бутринт** и **базиликата во Линц**, кои се наоѓаат во јужна Албанија. Тие цркви се карактеристични примери за развиена мозаична уметност.

Сите овие примери ја отсликуваат поврзаноста меѓу архитектурата и уметноста во раниот среден век. Исто така, низ нив се забележливи заедничките елементи на културното наследство низ целиот Балкански Полуостров.

Истражувај:

Во раниот среден век на Балканот постоеле и уметнички творби што не биле директно поврзани со христијанството. Еден таков пример е Мадарскиот коњаник, голем релјеф изделкан во карпа во селото Мадара, денешна Бугарија.

Истражи повеќе за неговото значење! Обиди се да откриеш дали постојат и други уметнички дела од тој период на Балканот, кои не се поврзани со христијанството!

Самуилова тврдина

Провери го наученото:

1. Кои биле најзначајните книжевни школи на Балканот во раниот среден век и наведи по еден претставник од секоја школа!
2. Каде била позастапена глаголицата, а каде кирилицата во раниот среден век?
3. Наведи неколку од најзначајните примери од областа на архитектурата?
4. Објасни со што била поврзана уметноста во раниот среден век на Балканот и наведи неколку значајни примери од таа област!

Задача:

1. Истражи дали во твојата околина постои некој објект или локалитет од раниот среден век, како црква, тврдина, археолошки наод или уметничко дело (мозаици, фрески, резби). Дознај повеќе за неговата историја и значење. Ако пронајдеш нешто, запиши што си открил/а и подготви краток опис.

„Историски турнир – кој е највлијателниот настан?“

Подготовка:

Во одделението поделете се во групи, а секоја група добива еден од следниве настани или процеси:

- Миграцијата на Словените
- Создавањето на првата словенска азбука
- Самуилсвата држава
- Богомилското учење
- Востанијата на Петар Делјан и на Горѓи Војтех
- Охридската архиепископија

Задачи за групите:

Групите имаат 15 минути да подготват аргументи зошто нивниот настан е најзначаен во раниот среден век, вклучувајќи:

- Точни историски податоци.
- Влијание врз тогашното општество.
- Долгорочно влијание врз историјата или денешнината.

Презентација:

Секоја група има три минути да ги презентира своите аргументи. Следува кратка дебата каде што другите групи поставуваат прашања или даваат контрааргументи.

Гласање:

Откако ќе завршат презентациите, сите учениците гласаат кој настан е највлијателен, базирано на слушнатите аргументи.

Дискусија:

Со помош на наставникот отворете дискусија како различните историски процеси се поврзани и како секој од нив придонел за развојот на општеството на свој начин.

Т Е М А

3

Европа во развиениот и доцниот среден век

Европските монархии во развиениот и во доцниот среден век

Светото Римско Царство

По договорот од Верден, источните предели од државата на Карло Велики станале дел од Источното Франкиско Кралство (подоцна Германско Кралство). Во текот на X век ова кралство прераснало во моќна држава и нов претендент за наследството на Западното Римско Царство.

Подемот на државата почнал во времето на кралот **Отон I**. Тој со помош на црквата успеал да ја зацврсти својата власт, да ги прошири границите кон Северна Италија и да се одбрани од нападите на Унгарците. Во 962 година папата го прогласил Отон I за император. Новата империја што ја создал подоцна го добила името **Свето Римско Царство**.

Владетелите на Светото Римско Царство се сметале за наследници на римските императори и на Карло Велики. Исто така тие сметале дека црквата треба да биде подредена на императорот. Тоа било причина за судир меѓу папата **Григориј VII** и императорот **Хајнрих IV** во втората половина на XI век.

Папата, пак, настојувал да ја прекине традицијата на мешање на државната власт во црковните прашања, што била воспоставена од времето на Отон I. Овој конфликт меѓу државата и црквата завршил со победа на папата. Императорот Хајнрих IV бил принуден да оди во замокот во **Каноса** и јавно да го моли папата да ги прости неговите гревови. Победата на папата во овој судир дополнително го зацврстила влијанието на црквата во Западна Европа.

Во текот на XIII век Светото Римско Царство се распаднало на десетици мали држави. Тие само формално ја признавале власта на императорот. Но, реално, во државата немало никакво внатрешно единство. Таквите поделби продолжиле и во XIV век. Тие биле озаконети во 1356 година со т.н. **Златна була** на императорот Карло IV. Со овој документ императорот ја потврдил неприкосновеноста на одделните владетели над нивните области во империјата. Всушност, Светото Римско Царство функционирало како сојуз на мали полунезависни држави.

Круната со која од X до XVIII век биле крунисувани владетелите на Светото Римско Царство

Научи повеќе:

Отон I преку подароци и привилегии успеал да ја придобие и потчини црквата. На тој начин ја поставил во служба на кралската власт, а кралот ги именувал сите повисоки црковни лица. Таквата црква се нарекува државна или империска црква (герм. Reichkirche).

Помалку познати зборови

Була – средновековна повелба издадена од папата или од владетел. Името го добила според оловниот висечки печат со кој се потврдувала автентичноста на документот.

Хајнрих IV и неговата придружба чекаат прием од папата пред замокот во Каноса – приказ од XIX век.

Хајнрих IV го моли папата да ги прости неговите гревови

Кралството Франција

Од западните делови на државата на Карло Велики никнало Западното Франкиско Кралство. Тоа се наоѓало на територијата на денешна Франција. По смртта на последниот крал од династијата на Каролинзите, во 987 година на кралскиот престол бил поставен грофот **Хуго Капет**. Тој управувал мала област во околината на Париз. Така во Франција била воспоставена нова династија, која ќе ја управува државата повеќе од три векови. Тоа е династијата на **Капетинзите**.

Француското кралство до XII век претставувало сојуз на полунезависни држави кои постојано се бореле за превласт. Во северните и во западните делови на државата свое владение имале и англиските кралеви.

Кон крајот на XII век францускиот крал Филип II Август успеал да го обедини поголемиот дел од Франција. Неговата власт се протегала од Пиринејскиот Полуостров до протокот Ла Манш. Тој спровел повеќе реформи за зацврстување на кралската власт. Кралскиот совет кој претходно заседавал ретко, станал постојана институција на вазалите на кралот. Државата била поделена на окрузи, а кралот лично испраќал свои службеници да ги контролираат локалните феудалци.

Процесот на зацврстување на кралската власт бил заокружен во текот на XIII и на XIV век за време на кравевите **Луј IX Светиот** и **Филип IV Убавиот**. Тогаш Франција станала силна и развиена држава.

Грбот на француските кралеви

Францускиот крал Филип II Август – портрет од XIX век

Француските кралеви во овој период воделе борба за освојување на северните и на западните делови на Франција. Тие области биле под власт на англиските кралеви. Со текот на времето ова територијална војна се претворила во судир меѓу Капетинзите и Плантагенетите околу францускиот престол. Откако Капетинзите останале без машки наследник, англискиот крал, користејќи ги роднинските врски со нив, се мешал во борбата за престолот во Франција.

Судирот за наследството на францускиот трон бил повод за избивање на **Стогодишната војна** (1337–1453 година) меѓу Франција и Англија. Ова војна претставува низа воени конфликти на територијата на Франција. Во почетокот на војната Англија имала поголеми успеси, но на крајот победиле Французите. Како последица од војната англиските владетели ги загубиле своите владенија во Франција. Оттогаш Франција се издигнала како една од најмоќните европски држави.

Средновековна Англија

Историјата на средновековна Англија е тесно поврзана со историјата на континентална Европа. Во времето на Големата преселба на народите германските племиња Англи и Саксонци се населиле на островот Британија. Таму создале неколку кралства, кои воделе меѓусебни борби за превласт на островот. Кон почетокот на X век овие кралства се обединиле во една држава – **Англија**.

Важен фактор за обединувањето на кралствата била заедничката опасност од нападите на **Норманите**, која доаѓала од континентална Европа. Норманските напади привремено запреле кон крајот на IX век во времето на кралот Алфред Велики. Во 1066 година Норманите повторно ја нападнале Англија. Војводата Вилхелм од Нормандија, откако ги поразил англиските војски, влегол во Лондон. Таму бил крунисан за англиски крал под името **Вилијам I Освојувачот**.

Во средината на XII век по династичките борби за престолот, власта во Англија ја презел **Хенри II Плантагенет**. Тој ја основал династијата на **Плантагенетите**. Во тоа време во составот на англис-

Истражувај:

Обиди се да пронајдеш податоци за животот на Жан д'Арк (Јованка Орлеанка) и да одговориш на следниве прашања.

1. Каква е поврзаноста на Јованка Орлеанка со Стогодишната војна?
2. Каков статус ужива Јованка Орлеанка во Франција, а каков во западната црква?

Научи повеќе:

Стогодишната војна е позната по развивањето на ново оружје. Така, во војната Англичаните за првпат имале стрелци со долги лакови, односно т.н. велшки или англиски лак. Ваквите стрели имале значително поголем дострел, а англиските стрелци вешто ја користеле ваквата предност. Од друга страна, Французите во војната за првпат користиле огнено оружје, односно пушки и топови. Всушност, француската артилерија била пресуден фактор за самиот крај на војната.

Англиски стрелец

кото кралство влегувале и поседите на анжујското грофовство во Франција. Државата на Плантагенетите била голема и моќна.

Во почетокот на XIII век кралската власт почнала да слабее. Кралот **Јован Безземја** со одземање на земјата, затворања и казни за многу феудалци, како и високи даноци го навлекол гневот на феудалците. Истовремено ги влошил односите со црквата. Крупните феудалци (барони) незадоволни од овие потези на кралот, во **1215 година** го принудиле Јован Безземја да ја потпише т.н. **Голема повелба на слободата** (лат. Magna Carta libertatum). Со овој документ кралската власт била ограничена од страна на бароните и на црквата.

Повелбата има форма на договор меѓу кралот и бароните. Таа се смета за прв пишан уставен акт во светот. Според оваа повелба кралот немал право да воведува нови даноци без согласност од крупните феудалци. Од неговото самоволие биле заштитени и црквата и граѓаните. Притоа било истакнато дека законите во државата се однесуваат и на кралот, односно дека кралот не може да биде над законите.

Во средината на XIII век во Англија бил свикан првиот **парламент**. Во првата половина на XIV век тој се поделил на два дома: Дом на лордовите, каде што заседавале бароните и Дом на општините, каде што заседавале претставниците на градовите.

Англиската круна

Помалку познати зборови

Устав – највисок правен акт во една држава, со кој се уредуваат односите во државата, правата и слободата на луѓето.

Грбот на англиските кралеви и грб на Кралството Англија до 1603 година

Вестминстерската опатија во Лондон – местото каде што Вилијам Освојувачот бил крунисан за крал на Англија.

Најголемиот дел од англиските и британските кралеви од 1066 година до денес се крунисувани во оваа црква

и рицарите. На тој начин власта на англиските кралеви постепено почнала да преминува во парламентот. По поразот во Стогодишната војна Англија ги загубила речиси сите свои поседи во континентална Европа. Таа почнала да се развива како островска и поморска сила.

Лондон во XV век – минијатура

Изворите зборуваат

39. „Ниту еден слободен човек нема да биде заробен или затворец, или лишен од неговите права или имот, или оставен надвор од законот, или прогонет, или лишен од неговата положба на кој било начин, ниту, пак, против него ќе употребиме сила или ќе испратиме други да го сторат тоа, освен врз основа на законска пресуда на еднаквите на него или според законот на земјата.“

40. „Никому нема да му го продадеме, никому нема да му го ускратиме или одложиме правото или правдата“.

Точките 39 и 40 од Големата повелба на слободата, кои се однесуваат на правата на слободните граѓани и денес се дел од англиското право.

Провери го наученото:

1. За што се сметале себеси владетелите на Светото Римско Царство и со какви идеи се воделе?
2. Зошто дошло до судир на папата Григориј VII со императорот Хајнрих IV?
3. Кои се причините за Стогодишната војна и кои се нејзините последици?
4. Објасни го значењето на Големата повелба на слободата!

Задача:

1. Изработи Венов дијаграм во кој ќе ги истакнеш сличностите и разликите меѓу Светото Римско Царство, Франција и Англија.

Крстоносните походи и Византија

Крстоносни походи

Кон крајот на XI век како нов освојувач во источниот дел на Средоземно Море се појавиле Турците – Селџуци. Откако во 1071 година во битката кај Манцикерт ја победиле Византија, тие ги освоиле речиси цела Мала Азија, Сирија и Палестина. Притоа го освоиле и градот Ерусалим, каде што, според легендата, се наоѓал Божиот гроб.

Во меѓувреме, токму овие земји станале особено привлечни за разни категории луѓе во Западна Европа. Поради слабите приноси од трговијата кај европските феудалци се појавиле идеи за освојување нови земји на Истокот. Таквите идеи биле привлечни и за селаните, кои барале излез од сиромаштијата, но и за многу витези, кои биле во потрага по сопствена земја и слава. Истовремено западноевропските трговци мечтаеле за создавање свои трговски центри токму во богатите земји на Истокот.

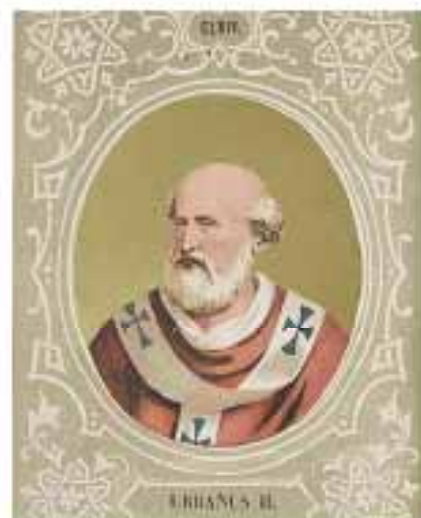
Во тоа време кај папата **Урбан II** пристигнале пратеници на византискиот император кои барале помош против непријателите на Византија. Затоа папата Урбан II во **1095 година** свикал црковен собор во градот **Клермон** (Јужна Франција). Притоа папата ги повикал европските витези и феудалци на поход против муслиманите за ослободување на **Светата Земја**. Под изговор дека ѝ помага на Византија, папата се обидел да го обнови единството на христијанската црква, која се поделила во 1054 година. Исто така, папата сакал да воспостави ново христијанско владение на Истокот.

Така, под паролата за „Ослободување на Божиот гроб“ почнале освојувачките походи на европските феудалци и витези кон Истокот, познати како **крстоносни походи**. Учесниците во овие походи на својата облека имале црвени крстови, поради што се наречени **крстоносци**.

Првиот крстоносен поход завршил со освојувањето на градот Ерусалим од страна на крстоносците во 1099 година. Со тек на времето биле организирани повеќе крстоносни походи. Така, во периодот

Помалку познати зборови

Света Земја - (лат. *Sancta Terra*) – Палестина, просторот каде што живеел и проповедал Исус Христос.

Папата Урбан II

Клермонскиот собор (минијатура)

од 1096 година до 1270 година биле организирани дури осум крстоносни походи.

Четвртиот крстоносен поход и Византија

Вистинските цели на крстоносците дошле до израз во текот на **Четвртиот крстоносен поход** (1202 – 1204 година), кога крстоносците ја ликвидирале христијанска Византија.

Овој поход го почнале француските феудалци на повик на папата Инокентиј III. Првичната цел на походот била освојување на Египет. Но, бидејќи крстоносците немале ниту флота, ниту доволно пари за походот, тие се обратиле за помош кон венецијанскиот водач Енрико Дандоло. Тој во замена на помошта од крстоносците побарал прво да го освојат Задар, кој бил трговски конкурент на Венеција. Потоа место кон Египет, крстоносците се упатиле кон друг голем трговски конкурент на Венеција – градот **Константинопол**.

Во април **1204 година** крстоносците со јуриш го освоиле Константинопол. Градот за прв пат паднал под налетите на некој освојувач. Константинопол претрпел огромни штети и грабежи. Со тоа **Византија претстанала да постои**.

По падот на Византија, крстоносците на освоените територии формирале свои држави. Тие се познати како **латински држави**. Меѓу нив најпознати се **Латинското Царство** со центар во Константинопол и **Солунското Кралство**. Остатоките на распаднатата Византија биле поделени на три ривалски држави, создадени на Балканот и во Мала Азија.

Печатот на првиот император на Латинското Царство – Балдуин I Фландрски

Научи повеќе:

Во текот на Третиот крстоносен поход (1189 – 1192 година) се случиле неколку интересни настани. Германскиот цар Фридрих I Барбароса загинал во несреќа уште пред да се најде во битка. Тој се удавил при преминувањето на една мала река во Киликија (Мала Азија). Од друга страна, францускиот крал Филип II Август и англискиот крал Ричард I Лавовско Срце во текот на походот почнале меѓусебна борба, поради што Филип II се повлекол од походот.

Истражувај:

Обиди се да пронајдеш податоци за египетскиот владетел Саладин. Каква е неговата поврзаност со крстоносните походи?

Енрико Дандоло – венецијански водач

Државите што се создале по Четвртиот крстоносен поход на територијата на Византија

Последиците од крстоносните походи

Повеќето крстоносни походи завршиле неуспешно. Тие не ги постигнале целите поради кои биле организирани. По крстоносните авантури, градовите што биле под контрола на крстоносците повторно паднале под власта на околните муслимански држави. Последен таков бил градот **Акра**, кој се вратил под власт на муслиманите во 1291 година. Со тоа крстоносците биле протерани од Истокот.

Крстоносните походи оставиле трајни последици за Европа и за земјите во источниот дел на Средоземно Море. Покрај огромните жртви на двете страни, на источните земји тие им донеле и големи разрушувања и уништувања. Арапските и византиските трговци ја изгубиле превласта над трговските патишта. Притоа како нови центри на трговијата се јавиле италијанските градови **Венеција** и **Џенова**. Неуспехот на последните крстоносни походи ја ослабил моќта на западната црква во XIII век.

Сепак, крстоносните походи придонеле за меѓусебно запознавање на луѓето од Западна Европа и на луѓето од источните земји. На тој начин, Европејците ги прифатиле достигнувањата на арапската култура, што влијаело на промена на начинот на живот. Од

Опаската на Акра (1291 година)

Истражувај:

Обиди се да пронајдеш и погледнеш документарен филм за крстоносните походи. Потоа во тетратката запиши ги твоите впечатоци од филмот.

источните земји во Европа почнале да се увезуваат луксузни предмети, ретки вина, зачини и слично.

Залезот на Византиското Царство

По падот на Константинопол, државите што настанале од остатоците на Византиското Царство почнале борба за негова обнова. Во почетокот предноста била на страна на **Егирското Деспотство**. Сепак, конечната победа во таа трка му припаднала на **Никејското Царство**. Во 1261 година, никејскиот император Михаил VIII Палеолог со помош на градот Џенова го освоил Константинопол и ја обновил Византија.

Обновената византиска држава никогаш не успеала да ја врати својата поранешна моќ. Како последица на крстоносните походи, Византија веќе немала контрола над главните трговски патишта од Европа кон Азија. Од исток како нов фактор се појавила државата на Османлиите. На Балканот сериозна закана за Византија станале Српското Кралство и Бугарското Царство. Во текот на XIV век, Византија била зафатена од граѓански војни, кои дополнително ја исцрпувале државата. Користејќи ги внатрешните судири во Византија, Османлиите успеале да загос-

Монета на Михаил VIII Палеолог, издадена во чест на ослободувањето на Константинопол од Латините и обновата на Византија

Научи повеќе:

По обновувањето на Византија со неа владеела династијата на Палеолозите. Оваа династија како свој грб го имал двоглавиот орел. Двете главите на орелот го претставуваат императорот, кој има власт над световните и над црковните работи. Исто така, тие ја означувале доминацијата на императорот над Истокот и над Западот.

Крунисувањето на Михаил VIII Палеолог (реконструкција)

Двоглавиот орел – симбол на византиската династија на Палеолозите

Теодосиевите ѕидини (реконструкција)

подарат со Мала Азија. На Балканот за сметка на Византија се проширила српската држава.

Во XV век Византија била само бледа сенка на некогашното моќно царство. Вековните внатрешни судири и надворешни притисоци ја намалиле територијата на Византија. Таа била ограничена на областите околу Константинопол, мал дел од Мала Азија и делови од Пелопонез. Ослабената Византија се обидувала да се одржува користејќи ја својата вешта дипломатија.

Обидите на Византија да обезбеди помош од европските земји не дале резултат. Константинопол и покрај големото симболично значење исто како и самата држава, бил целосно запуштен и пропаднат. При такви околности во **1453 година** османлискиот султан **Мехмед II** со голема војска се појавил пред ѕидините на градот. И покрај храброста што ја покажале бранителите на градот под водство на императорот **Константин XI Драгаш**, не успеале да ги спречат Османлиите. Во одбраната загинал и последниот византиски им-

Константин XI Драгаш

ператор. Со влегувањето на султанот Мехмед II во Константинопол симболично е означен крајот на Византија.

Наследството на Византија

Византиското духовно и културно влијание продолжило и по падот на Константинопол под османлиска власт. Многу учени луѓе од Византија заминале во Западна Европа. Таму дошло до спојување на источните и на западните учења што водело кон забрзан напредок на науката и на уметноста. Преку византиските препишувачи биле зачувани и пренесени делата на античките писатели на идните генерации. По падот на Византија улогата на заштитник на православното христијанство ја презело Московското Кнежевство во Русија. Од друга страна, високите даноци што ги наметнале Османлиите за европските трговци целосно ја пренасочиле трговијата кон италијанските градови. Потребата за пронаоѓање на поевтини и побрзи трговски патишта кон Азија, пак, довела до откривање на Новиот Свет.

Истражувај:

Обиди се да најдеш повеќе податоци за битката за Константинопол во 1453 година и да одговориш на следниве прашања:

1. Каков бил односот на силите во битката меѓу Османлиите и бранителите на градот?
2. Со кое оружје Османлиите успеале да ги пробиваат Теодосиевите ѕидини?
3. Кој тактички потег на Османлиите се покажал како клучен во битката?

Научи повеќе:

Во X век била формирана манастирска заедница на планината Света Гора (Атос). Оваа манастирска заедница низ вековите била под заштита на византиските императори. По падот на Византија таа продолжила да функционира до денес како најголем православен културен и духовен центар.

Провери го наученото:

1. Зошто почнале крстоносните походи?
2. Каква улога имала западната црква во организирањето на походите?
3. Што се случило со Византија за време на Четвртиот крстоносен поход?
4. Кои се последиците од крстоносните походи за Европа, а кои за источните земји?
5. Зошто Византија не успеала да им се спротивстави на Османлиите?
6. Какво е значењето на Византија во историјата на Европа?

Задача:

1. Замисли дека ти си рицар што учествувал во Четвртиот крстоносен поход. По враќањето од походот запиши ги „своите сеќавања“ во тетратката.

Средновековните градови

Пропаѓање на античките градови

При Големата преселба на народите римските градови претрпеле најголема штета од нападите на варварските племиња. Тие биле ограбени, разурнати и опустошени. Голем дел од градското население ги напуштило градовите и обидувајќи се да се спаси побегнало кон помалите места и манастирите. Малкуте градови што го преживеале овој период биле отсечени од медитеранската трговија.

Поради тоа, населението во градовите почнало да се занимава со земјоделство. Начинот на живот во градовите почнал да личи на животот на населението во селата. Парите биле користени ретко, а за обезбедување на потребните сировини се тргувало производ за производ. Таквото стопанство е наречено **натурално стопанство**.

Всушност, градовите во раниот среден век биле административни, воени и црковни центри на одредена област. Западните градови биле слабо развиени во споредба со градовите на Истокот или во Византија.

Создавање на средновековните градови

Веќе во текот на **XI век**, почнала обновата и развојот на градовите во Западна Европа. Појавата на средновековните градови е поврзана со развојот на **занаетството** и на **трговијата**.

Како резултат на одделувањето на занаетството од земјоделството се појавиле првите **занаетчин**. За да имаат кому да му ги продаваат своите производи, тие почнале да се населуваат на места каде што имало поголем проток на население. Така, тие се населувале во близина на големите феудални посејди, покрај манастирите, крстосниците, бреговите и мостовите на големите реки, морските заливи и слично. Сепак, тие одржувале силни врски со селото. Најчесто во селата од кои заминале тие имале свои ниви и пасишта.

Визиготите го освојуваат Рим
(приказ од XIX век)

Помалку познати зборови

Натурално стопанство – стопанство каде што луѓето место да користат пари за да ги купат производите и стоката што им е потребна, ги заменуваат своите производи со производите на некој друг.

Средновековни занаетчин (минијатура)

Кон крајот на XI век од редовите на занаетчиите почнала да се одделува една друга група луѓе. Тоа биле **трговците**. Тие купувале производи од селото, а потоа ги продавале во местата каде што имало поголем проток на луѓе. Врз развојот на трговијата значително влијание имале крстоносните походи. Тогаш била обновена трговијата со земјите на Истокот. Со развојот на трговијата се создале услови за одделување на градовите и на селата. Ако претходно луѓето биле принудени да имаат своја земја за да го прехранат семејството, сега со посредство на трговците тие можеле да ги добијат потребните производи во градот.

Првите средновековни градови се појавиле во **Италија** и во **Јужна Франција**. Такви биле: Венеција, Џенова, Марсеј, Монпелје, Тулуз и други. Тие се појавиле токму на југот на Европа поради трговските врски што овој регион ги имал со Истокот преку Средоземно Море. Затоа станале важни трговски центри на Медитеранот. Подоцна почнале да се јавуваат нови градови во Северна Франција, Фландрија, Англија, Германија, како и по долината на реките Рајна и Дунав.

Појава на градска самоуправа

Во почетокот, градовите им припаѓале на владетелите, благородниците или на високите црковни лица, во зависност од тоа на чија земја се наоѓале. Сепак, откако градското население економски се засилило, во текот на XII и на XIII век повеќе градови успеале да добијат целосна независност од феудалниот господар. Таа независност некаде била извојувана преку борби, на други места преку откупување на градот од феудалецот, а некаде преку повелба издадена од владетелот.

На тој начин во одредени градови била воспоставена градска самоуправа. Таквите градови биле наречени **комуни**. Тие имале сопствен градски суд, градски воен одред и финансии. Некои европски градови не само што се ослободиле од зависноста на својот феудален господар, туку и успеале да освојат некои околни области. Тие почнале да функционираат како **градови-држави**. Такви примери се градовите: Џенова, Венеција, Дубровник, Фиренца и Пиза.

Реконструкција на магацин на средновековен трговец - Саутхемптон (Англија)

Градот Марсеј (Франција) - минијатура

Повелба на правата и на слободите на градот Утрехт (Холандија) издадена од императорот на Светото Римско Царство, Хајнрих V во 1122 година

Грбовите на цеховите од градот Орието (Италија)

За разлика од зависните селани, во градовите луѓето биле слободни. Нивни главни занимања биле **занаетчиството** и **трговијата**. Водени од мотивот да го заштитат своето производство од конкуренцијата, занаетчиите и трговците создавале свои здруженија. Тие се наречени **цехови** или **гилди**. Со развојот на занаетчиството и трговијата место производи, како платежно средство почнале да се употребуваат пари. Така почнало **паричното стопанство**.

Изглед на средновековните градови

Средновековните градови според надворешниот изглед многу се разликувале од денешните градови. Најчесто се граделе на ридови поради заштита од напади. Тие биле опкружени со високи камени ѕидови, кули и имале големи порти. Често околу гра-

Научи повеќе:

Бидејќи секој феудалец ковел свои пари се појавила потребата од размена на пари. Размената на пари ја вршеле луѓе што биле наречени сарафи. Првите сарафи се појавиле во областа Ломбардија во Италија. Затоа зборот Ломбардиец во средниот век се изедначувал со зборот банкар. Банкарската професија во средниот век најчесто ја вршеле Евреите, а нивната работа била сметана за грев од црквата.

Задача:

Избери три грбови од сликата и обиди се да го именувааш занаетот што го претставуваат. Опиши го нивниот занает во тетратката.

Венецијански златен дукат – една од најкористените монети во Европа во развиениот среден век

План на средновековниот град Болоња (Италија)

довите имало длабоки ровови исполнети со вода за заштита од нападите на непријателот.

Во градот се влегувало низ порти преку подвижен мост. Ваквите сидини не му овозможувале на градот да се шири. Затоа градовите биле со тесни и криви улички, кои воделе кон центарот, односно кон градскиот плоштад. Таму се наоѓале главните градски згради, како и судот, црквата, куќите на поимотните граѓани и градскиот пазар. Секој град се стремел да има што поголема и поубава црква.

Куќите најчесто биле дрвени, а поради ограничениот простор тие биле градени во висина на повеќе катови. Улиците биле валкани, а преку денот низ нив слободно се шетале домашни животни. Поради слабата хигиена во градовите, честа појава биле смртоносните болести и епидемиите. Така, во XIV век се појавила епидемија на чума, наречена уште и црната смрт. Таа предизвикала смрт на една третина од населението во Европа. На периферијата на градот во мали колиби живееле посиромашните граѓани. Надвор од градските сидини, пак, се наоѓале нивите и пасиштата на граѓаните.

Приказ на средновековна уличка во Сиена (Италија)

Средновековен град

Провери го наученото:

1. Зошто пропаднале старите римски градови во Западна Европа?
2. На кој начин се создале средновековните градови?
3. Каде се појавиле првите средновековни градови?
4. Кои биле главни занимања на луѓето во средновековните градови?

Задача:

1. Замисли дека ти си трговец од Истокот кој за прв пат е во посета на еден средновековен град во Западна Европа. По враќањето од посетата запиши ги „своите впечатоци“. Опиши во тетратката како изгледаше градот што го посети!

Животот во средниот век

Секојдневниот живот

Секојдневниот живот на луѓето во средниот век бил различен во зависност од општествената категорија на која ѝ припаѓале. Во историските извори имаме многу повеќе информации за животот на благородништвото во споредба со животот на обичниот човек.

Владетелите и благородниците заедно со своите семејства живееле во раскошни **замоци** опкружени со слуги, кои се грижеле за нивната облека, накит и хигиена. Во замоците често се приредувале гозби со забавувачи. Благородниците во Западна Европа се забавувале преку разни игри при што особено бил застапен **шахот**. Исто така, во чест на владетелот биле одржувани **витешки турнири**. Омилена рекреација на средновековните благородници бил **ловот**. Во Византија благородниците живееле во **раскошни палати** чии што подови често биле украсени со мозаик и опкружени со приватни градини. Некои од овие палати имале и приватни бањи. Тие биле дел од нивниот секојдневен живот и служеле за одржување на хигиената и за релаксација. Посебно внимание им се давало на **триите со кочии** на Хиподромот во Константинопол. Тие биле омилена забава за сите општествени слоеви.

Од друга страна, најголемиот дел од обичните луѓе во средниот век живееле во село и се занимавале со **земјоделство** на имотите на феудалците. Тие ретко го напуштале местото на живеење, а градот го посетувале само кога се одржувале **панаѓури**, на кои ги продавале своите производи. Панаѓурите вообичаено биле поврзани и со чествувања значајни верски празници. Присуството на панаѓур било најголемиот настан за луѓето од село.

Мерењето на времето било важно за организирање на секојдневниот живот. Во Западна Европа и во Византија, луѓето времето во денот го делеле според **природните циклуси** на изгрејсонце, гладне и зајдисонце. Врз основа на искуството од земјоделството и сезонските прилики, времето го делеле на време за орање, за сеидба, за жетва, време за гроздобер и сл.

Хигиената варирала меѓу различните слоеви луѓе. Во Западна Европа замоците ретко имале бањи, но

Замокот Алказар во Сеговија, еден од најкарактеристичните замоци во Европа. Замокот е изграден во XII век

Витешки двобој – спорт што го практикувале витезите за време на витешките турнири. Во двобојот двајца витези на коњи напаѓале еден кон друг со цел да го турнат противникот на земја. Минијатура од XV век

Истражувај:

Во средниот век за броење на годините и на месеците луѓето користеле календари што биле тесно поврзани со религијата и со природните циклуси.

Истражи како луѓето во средниот век ги броеле месеците и годините! Дознај дали годините се броеле од некој значаен настан и кога почнувала новата година во Западна Европа и во Византија!

некои од нив биле опремени со **основни системи за вода**, кои овозможувале одржување хигиена. Во Византија, покрај приватни бањи постоеле и **јавни бањи**, кои биле достапни за различни општествени слоеви. Тие служеле и како места за дружење. Кај сиромашните, хигиената зависела од пристапот до **природни извори на вода**, како што биле реки, извори или езера.

Традициите играле важна улога во секојдневниот живот и биле тесно поврзани со религијата, семејството и со сезонските активности. **Раѓањето, склучувањето брак и смртта** биле централни случувања околу кои се развивале многу обичаи со најразлични церемонии. Празниците, пак, често биле поврзани со значајни религиски моменти, каде што заедницата се собирала за да слави со музика, танц и храна. И покрај разликите меѓу Западна Европа и Византија, секојдневниот живот бил обликуван од религијата, традициите и од општествените услови во различните периоди.

Жената во средниот век

Во средниот век положбата на жената зависела од општествениот слој на кој што му припаѓала и од околностите во кои живеела. Иако улогата на жената во јавниот живот често била подредена во однос на мажите, таа имала особено одговорност во семејството и во заедницата. Главната улога на жената била поврзана со воспитување на децата и со водење на домаќинството. Сепак, постојат примери на жени што оставиле значаен белег во средновековното општество.

Образованието вообичаено им било мошне ограничено. Девојчињата од благородничките семејства учеле читање и пишување преку приватни учители или во манастири. Некои монахињи биле високо образовани и се занимавале со препишување книги. Во Западна Европа, **Кристина де Пизан** е позната како писателка која давала практични совети за жените. Во Византија, **Ана Комнина** се истакнала како автор на историски дела, додека поетесата Касија е позната по својот придонес во византиската поезија и музика.

Жените понекогаш играле важна **политичка улога**. Царицата Ирина во Византија самостојно владеела на престолот, а некои кралици во Западна Европа,

Реконструкција на Константинопол, со Хиподромот од лева страна

Научи повеќе:

Поетесата Касија е позната не само по својата поезија, туку и по својата остроумност. Според запишаните преданија, за време на изборот на сопруга за византискиот цар Теофил, тој ја критикувал женската природа, изјавувајќи дека „од жената произлегуваат сите зла“. Касија му одговорила: „Но, од жената произлегуваат и сите добрини“ мислејќи на тоа дека жената го носи животот на светот, вклучувајќи го и раѓањето на Исус Христос.

Царицата Теодора (сопруга на Јустинијан I), мозаик од Равена

исто така, биле влијателни личности во државната власт. Во ретки случаи, жените учествувале во воени одреди или раководеле одбрана на тврдини. Многу често женските членови на владетелските и благородничките семејства стапувале во **династички бракови** со цел да се зацврстат политички сојузи меѓу династиите.

Жените од пониските слоеви биле столб на семејството. Во селата тие активно учествувале во **земјоделските активности**, се грижеле за децата, шиеле облека и подготвувале храна за своето семејство. За да бидат успешни тие знаеле и практикувале многу вештини. Во градовите понекогаш учествувале во занаетчиството или трговијата, особено кога ги наследувале дуќаните или работилниците од своите сопрузи. Жените од побогатите семејства ретко работеле, но го **управувале домаќинството** и ја надгледувале послугата.

Во средновековните законици на жените некогаш им биле одземани, а друг пат им биле давани некои права. Во Византија, тие имале право да поседуваат и **наследуваат имот**. Во одредени случаи дури можеле да поднесат и барање за развод.

Движењето на жените во јавниот живот било мошне ограничено. Сепак, во Византија имале пристап до јавните бањи што им служело како **простор за дружење** надвор од домот. Манастирите, пак, биле места каде што можеле да го посветат својот живот на **духовноста**. Таму наоѓале прибежиште и тие што останале вдовици или што решиле да не стапуваат во брак.

Минијатура од жена која преде и истовремено внимава на своите две деца

Научи повеќе:

Поради ограниченото разбирање на природните појави, во средновековна Европа се развиле разни суеверија и верувања во натприродни сили. Во периодот од XV до XVIII век стравот од магии довел до појава на „лов на вештерки“. Тогаш многу луѓе биле обвинети за користење црна магија. Обвинетите најчесто биле жени.

Провери го наученото:

1. Со какви игри се занимавале благородниците во средниот век?
2. Како се одржувала хигиената во средниот век?
3. Околу кои животни случувања се граделе традициите и обичаите во средниот век?
4. Што се сметало дека е главна задача на жената во средниот век?
5. Какви истакнати улоги достигнале некои жени во средновековното општество?

Задача:

1. Состави краток есеј во кој ќе го споредиш секојдневниот живот на една жена од високо благородничко потекло со друга жена од понизок општествен слој!

Црквата во средновековното општество

Христијанската црква имала особено влијание врз животот на обичниот човек во средновековна Европа. По Големиот раскол во 1054 година христијанството во Европа се развивало во две насоки: **католицизам** и **православно христијанство**.

Христијаните католици за свој црковен поглавар го сметале **папата**. Тој имал поголема моќ дури и од световните владетели во државите во Европа. Неговите одлуки често ги засегаа владетелите. Поради тоа, папите често биле во судир со световните владетели на европските држави.

Секоја држава во која се практикувало источно-то (православно) христијанство имала своја, посебна црква. Сепак, најголем авторитет меѓу источните цркви уживала Цариградската патријаршија на чело со нејзиниот поглавар – **вселенскиот** (светски) **патријарх**.

Во периодот од XIII до XV век имало повеќе обиди за **унија**, односно за обединување на двете христијански цркви, но тоа никогаш не се случило.

Монашко-рицарски редови

Во времето на крстоносните походи се појавиле повеќе **монашко-рицарски редови**. Тие исполнувале разни задачи доверени од папата: се грижеле за заштита на христијанските верници во светата земја, се бореле против еретици и обезбедувале медицинска помош за болните и за ранетите.

Најпознати такви биле: Редот на темпларите, Редот на хоспиталците и Редот на тевтонците. Темпларите биле познати по тоа што ги штителе христијанските акции (поклоници) што патувале кон светата земја и обезбедувале сигурност на патиштата. Хоспиталците почнале како ред што се грижел за болните и ранетите, но подоцна учествувале и во воени акции. Тевтонскиот ред, пак главно се занимавал со ширење на христијанството во областите каде што христијанската вера не била прифатена, особено во северните делови на Европа.

Изворите зборуваат

„...И како што месечината ја добива својата светлина од сонцето и е инфериорна во однос на сонцето... така кралската моќ го добива сјајот на своето достоинство од папската власт“.

Папата Инокентиј III во писмо до свештеник во 1198 година

Задача:

Прочитај го историскиот извор и одговори како папата Инокентиј III го разбирал односот меѓу државата и црквата?

Папата Инокентиј III

Истражувај:

Истражувај на интернет за Редот на темпларите. Потоа обиди се да одговориш на следниве прашања:

1. Кога и каде бил создаден Редот на темпларите?
2. Како било вистинското име на редот?
3. Кој и зошто го забранил нивното постоење?

Во почетокот на XIII век биле создадени уште два реда – францисканците и доминиканците. Овие редови претежно проповедале духовна грижа за обичниот народ. Нивната мисија била да ја засилат верата меѓу луѓето и да им помагаат на сиромашните. Преку своите проповеди, тие остварувале силно влијание врз животот на обичниот човек во средниот век.

Монашко-рицарските редови имале важна улога не само во религиозниот живот, туку и во образованието, медицината и во политиката во средновековна Европа.

Еретички движења

Од друга страна, во развиениот среден век, исто како и во раниот, се појавувале луѓе што барале нови објаснувања за религијата, спротивни од тие на црквата. Најпознато **еретичко движење** во Западна Европа било движењето на **катарите**. Ова движење се јавило под влијание на идеите на богомилството, кое преку Далмација се проширило кон Италија и Франција. Бидејќи ова движење особено се проширило во градот Алби во Франција, катарите биле познати и како албижани. За расчистување со ова еретичко движење, папата Инокентиј III организирал дури и крстоносен поход, кој траел околу две децении.

За борба со ересите црквата организирала црковни собори, но и крстоносни походи. Во XIII век бил формиран и посебен црковен суд наречен **инквизиција**. Задача на инквизицијата била да ги прогонува, суди и казнува тие што западната црква ги сметала за кривоверци, односно еретици. Сепак, еретичките движења продолжиле да постојат во текот на целиот среден век.

Грбот на Редот на хоспиталците (малтешките витези)

Св. Доминик ја предводи инквизицијата против катарите (приказ)

Провери го наученото:

1. Во кои форми се развивало христијанството по Големият раскол во 1054 година?
2. Со која цел и од кого биле создадени монашко-рицарските редови?
3. Какви задачи извршувале францисканците и доминиканците?
4. На кој начин црквата се борела против еретичките движења?

Задача:

1. Истражувај дали денес постојат монашко-витешки редови или нивни наследници!

Ера на откритијата

Причини за географските откритија

Источните земји Индија и Кина со векови биле главен извор за снабдување на Европа со разни зачини, мирудии, луксузни предмети и свила. Со проширувањето на османлиската држава во Мала Азија и во Источниот Медитерац, копнените трговски патишта од Европа кон Азија биле прекинати. Истовремено, по османлиското освојување на Константинопол во 1453 година почнале непријателства меѓу европските држави и Османлиите.

Како резултат на тоа, Османлиите наметнале високи давачки за европските трговци. Со тоа трговијата од Европа кон Истокот доживеала силен удар. Всушност, Западна Европа била изолирана на крајниот запад на тогаш познатиот свет. Оттука, почнале да се појавуваат идеи за пронаоѓање алтернативен пат до важните извори на сировини во Азија. Ова стока била клучна за понатамошен развој на занаетлиството и на трговијата во Европа.

И христијанската црква видела интерес во овој процес. Таа се надевала дека со откривањето на новите трговски патишта ќе го прошири католицизмот на Истокот, за сметка на исламот и на другите источни верувања.

Поради тоа почнале низа пловидби и истражувања, кои придонеле за откривањето на дотогаш непознати делови од светот. Меѓу нив од особено значење е откривањето на Америка, пронаоѓањето на поморскиот пат до Индија и првото патување околу светот. Овој период од историјата, кој почнал кон крајот на **XV век** и траел сè до **XVII век**, е познат како време на **големите географски откритија** или **ера на откритијата**.

Технички пронајдоци

Идеите за откривање на поморскиот пат до Индија се појавиле во услови на засилен развој на науката и на техниката во Европа. Во текот на XIV и на XV век бил постигнат значаен напредок во картографијата, навигацијата и изградбата на бродови. Како

Каравела – вид брод што го развиле Шпанците и Португалците во XV век

Научи повеќе:

Како основа за изработка на географската карта послужиле списите од античкиот географ Птоlemeј. Иако неговата карта била изгубена, информациите за неа биле пренесени преку списите на учениците од Константинопол и така стасале до Италија. Врз основа на тие списи картографите успеале да ја реконструираат картата на Птоlemeј.

Помалку познати зборови

Навигација – вештина за водење на бродовите низ море, одредување правец на движење и оддалеченост меѓу две точки.

Компас – направа за определување на страните на светот.

Астролаб – направа за определување на положбата на ѕвездите (ѕвездомер).

резултат на тој напредок биле откриени географската карта, компасот и **астролабот**. Исто така, бил изграден и нов вид брод, наречен **каравела**. Тој бил поотпорен, лесно подвижен и можел да собере повеќе морнари.

Во истиот период било откриено и **огненото оружје**. Новите технички пронајдоци овозможиле да се намалат опасностите што ги носеле патувањата по море во средниот век. На тој начин, отвореното море, кое било предизвик за многубројни авантуристи и морепловци, станало достапно за истражување.

Откривање на Америка

Откривањето на Америка претставува еден од најзначајните настани во ерата на откритијата. За ова откритие бил најзаслужен **Христофор Колумбо**. Тој бил морепловец од италијанскиот град Џенова. Во **1492 година**, во служба на шпанската круна, со три каравели тргнал од Шпанија кон запад со цел да го открие поморскиот пат кон Индија. По неколку месеци тој стигнал до еден остров, кој го нарекол **Сан Салвадор** (Свет Спасител). Со оглед на тоа што Колумбо мислел дека го открил поморскиот пат кон Индија, мирољубивите жители на островите што ги затекол таму ги нарекол **Индијанци**.

Во почетокот на XVI век италијанскиот морепловец **Америго Веспучи** пловејќи под шпанското знаме докажал дека, всушност, не станува збор за Индија, туку за сосема нов континент. Според името

Цртеж од средновековен компас (XIV век)

Научи повеќе:

Колумбо прво се обидел да добие поддршка од португалскиот крал Жоао II. Сепак, откако двапати бил одбиен, тој своите планови ги претставил пред шпанската кралица Изабела I и нејзиниот сопруг Фернандо II. Тие прифатиле да ја финансираат експедицијата на Колумбо. Времето ќе покаже дека со таа одлука, тие ги поставиле основите за развој на Шпанија како колонијална сила.

Колумбо пристигнува во Америка

на Америго Веспучи, новиот континент бил наречен **Америка**.

Колонизација на Новиот Свет

Во текот на XV и на XVI век шпански и португалски војници и истражувачи, познати како **конкистадори** (освојувачи), завладеале со Средна и со Јужна Америка. Откако во новооткриените земји била воспоставена власт, почнал процесот на **колонизација**, односно трајно населување на европско население.

Во Новиот Свет шпанските и португалските колонисти ги откриле големите домородни цивилизации на **Маите**, **Инките** и на **Ацтеките**. Во потрага по благородни метали (злато и сребро), сировини и зачини, европските колонизатори се однесувале сурово кон домородното население. Како резултат на тоа, овие цивилизации исчезнале. Важен фактор за нивното исчезнување биле и заразните болести, кои во Америка ги донеле колонистите од Европа.

Поради недосиг од работна сила во колонизираниите делови, Шпанците и Португалците почнале во Америка да пренесуваат робови од Африка. На тој начин, Новиот Свет станал место каде што домородното население се измешало со доселениците од Европа и од Африка.

Во текот на XVI и на XVII век англиските, француските и холандските истражувачи ги откриле и земјите од Северна Америка, Австралија и Нов Зеланд. Во овие земји почнал процес на населување на европско население. Притоа доминантна улога играле англиските и француските колонисти. Трговијата со новооткриените земји придонела за економско засилување на европските држави што учествувале во колонизацијата на Новиот Свет.

Откривање на поморскиот пат кон Индија и првото патување околу светот

Поморскиот пат кон Индија, кој Колумбо го барал на запад бил откриен од други морепловци, кои пловеле во сосема друга насока – кон исток. Кон крајот на XV век, португалскиот морепловец **Бартоломео**

Каравелата Санта Марија, која ја командувал Христофор Колумбо. Во експедицијата учествувале и каравелите Пинта и Ниња.

Научи повеќе:

Поради колонизацијата на Јужна Америка, само пет проценти од говорниците на португалскиот јазик денес живеат во Португалија. Најголемиот број говорници на португалскиот јазик живеат во Бразил.

Истражувај:

Истражувај на интернет за цивилизациите на претколумбовска Америка (Маите, Инките и Ацтеките). Потоа обиди се да одговориш на следниве прашања за секоја од трите цивилизации:

1. Каде се развивала цивилизацијата?
2. Кои се позначајни карактеристики или достигнувања на цивилизацијата?

Диас движејќи се околу Африка дошол до нејзиниот краен јужен дел и запрел до тамошниот рт, кој бил наречен **Ртот на Добрата Надеж**.

Во 1498 година португалскиот морепловец **Васко де Гама**, со четири брода и посада составена главно од затвореници стигнал до Индија заобиколувајќи ја Африка, покрај Ртот на Добрата Надеж. Откривањето на морскиот пат кон Индија им донело голема слава и богатство на Португалците.

Инспириран од овие откритија, португалскиот морепловец **Фернандо Магелан**, во служба на шпанската круна, во 1519 година го почнал своето **патување околу светот**. Тој тргнал од Шпанија со пет брода и 260 морнари и се упатил кон запад, односно кон Атлантскиот Океан. Пловејќи постојано во западен правец, експедицијата на Магелан по три години, во 1522 година, се вратила во Шпанија, но од источен правец. Патувањето на Магелан било исклучително тешко, а самиот Магелан загинал во борба со домородците на Филипините. Од експедицијата се вратил само еден брод со 18 морнари. Со патувањето на Магелан се потврдило мислењето што се ширело во тогашна Европа дека Земјата не е рамна, туку има тркалезен облик.

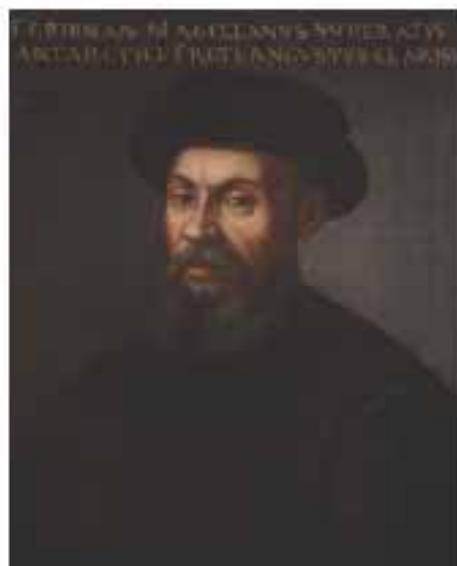
Значењето на географските откритија

Ерата на откритијата имала исклучително значење во човековата историја. Откривањето и колонизирањето на дотогаш непознатите делови од светот придонело за политичко и за економско засилување на европските држави. Главни колонијални сили од Европа биле **Шпанија** и **Португалија**, кои подоцна биле истиснати од **Англија** и од **Франција**. Колонизацијата на Новиот Свет била причина за исчезнување на домородните американски цивилизации.

Како резултат на географските откритија се променил и центарот на светската трговија. Место кон Средоземно Море, трговските патишта биле ориентирани кон Атлантикот. Така, градовите во Западна Европа станале важни трговски центри. Европските трговци од новооткриените земји носеле благородни метали, разни зачини и сировини.

Васко де Гама (португалски морепловец)

Фернандо Магелан

Научи повеќе:

Новооткриените земји во Америка станале познати под името Нов Свет (*Mundus Novus*). Поимот првпат го употребил Америго Веспучи. Тој во писмото до својот покровител од семејството Медичи посочува дека новите земји не се погранични територии на Азија, туку нов континент.

По откривањето на Америка биле воспоставени силни трговски врски меѓу Европа и новооткриениот континент. Од Америка во Европа била донесени нови, дотогаш непознати земјоделски култури, како компирот, пченката, тутунот, какаото и други. Од друга страна, во Америка почнале да се одгледуваат памук, лоза, разновидно овошје, како и повеќе видови домашни животни што биле однесени од Европа (говеда, овци, коњи). Првото патување околу светот, пак, ги потврдило тврдењата на учените луѓе дека Земјата има тркалезен облик.

Бродот Викторија – единствениот брод на Магелан што успешно ја завршил експедицијата

ЛЕГЕНДА

Шпански
колонизатори
по север

Португалски
колонизатори
по југ

Фернандо
Магелан

Христофор
Колумбо

Бартоломеу
Диас

Васко
де Гама

Ера на откријата (XV – XVIII век)

Провери го наученото:

1. Објасни ги причините за географските откријата!
2. Кои технички пронајдоци биле најважни за развојот на морепловството?
3. Како Америка го добила своето име?
4. Што се конквистадори и каква е нивната улога во исчезнувањето на домородните американски цивилизации?
5. Какво е значењето на географските откријата во историјата на човештвото?

Задача:

1. На историска или географска карта покажи ги патувањата на Христофор Колумбо, Бартоломео Диас, Васко де Гама и Фернандо Магелан.

Културата и науката во развиениот и во доцниот среден век

Првите универзитети во Европа

Една од специфичните карактеристиките на раниот среден век е стагнацијата и назадувањето на образованието и на културата во споредба со претходниот антички период. Бурните настани што дошле по Големата преселба на народите придонеле речиси целосно да се изгубат знаењата од антиката.

Во Западна Европа настапил период на општа неписменост. Науката и културата добиле црковно-религиозен карактер. Главни центри каде што луѓето се здобивале со знаења биле црквите и манастирите. Во нив како извор на знаење се користела Библијата, но и други книги што биле создадени во манастирските писарници. Книгите се препишувале рачно и имале исклучително верска содржина.

Со појавата на средновековните градови се зголемила и потребата од образовани луѓе со световно образование. Поради тоа, во градовите почнале да се отвораат световни училишта. Кон крајот на **XI век** во **Болоња** бил отворен првиот **универзитет**. Тоа бил нов тип организација на предавачи (професори) и на луѓе што се подучуваат (студенти). Во 1158 година императорот на Светото Римско Царство, Фридрих I Барбароса, издал повелба со која **станал заштитник на универзитетот**. Овој настан имал огромно значење не само за универзитетот во Болоња, туку и за сите други универзитети. На тој начин, универзитетот бил прогласен за место каде што истражувањата можат да се развиваат слободно, независно од која било друга црковна или световна власт.

Во текот на XII и XIII век биле отворени универзитетите во **Париз**, **Оксфорд** и во **Кембриџ**. На универзитетите се здобивале знаења од разни области како: римско право, аритметика, логика, реторика, граматика, геометрија, музика, богословија и астрономија. За проширување на знаењата од овие области големо значење имале крстоносните походи, кога луѓето од Западна Европа се запознале со дос-

Грбот на Универзитетот во Болоња

Научи повеќе:

Во средината на XIII век теологот Роберт де Сорбон основал теолошка школа наречена Колеџ Сорбона, како дел од Универзитетот во Париз. Во просториите на оваа школа финансирана од црквата се воделе славни филозофски и теолошки расправи за разни прашања поврзани со црквата и со религијата во средниот век. Така, школата прераснала во еден од најпознатите факултети во Западна Европа.

Универзитетот во Оксфорд – најстариот универзитет од англиското говорно подрачје

тигнувањата на византиската и на арабиската наука и култура. До крајот на XV век во Европа биле отворени повеќе од 80 универзитети.

Рицарската култура

Појавата на рицарството во развиениот среден век била причина за појава на нови правци во развојот на европската книжевност и усна традиција.

Епските дела во кои се опишани подвизите на храбрите витези и војници се здобиле со голема популарност. За разлика од делата со црковно-религиозен карактер, кои се пишувале на латински јазик, овие дела биле напишани на народен јазик. Меѓу најпознатите епски дела од овој период се **„Песна за Роланд“** (француски народен јазик) и **„Песна за Нибелунзите“** (германски народен јазик). Во Англија, пак, голема популарност имале приказните за легендарниот **крал Артур**.

Како најголеми промотори на поезијата во овој период биле патувачките пејачи и свирачи, наречени **трубадури**. Нивната поезија зборувала за љубовта како инспирација на славните средновековни витези.

Средновековната архитектура

Во развиениот среден век во Западна Европа бил постигнат значаен напредок во градежништвото. Се граделе замоци, мостови, цркви, манастири и други објекти. Со особена убавина се истакнувале црквите, кои биле седиште на високите црковни лица (бискупи и надбискупи). Тие цркви биле наречени **катедрали**.

Во XI и во почетокот на XII век црквите и катедралите биле градени во **романски стил**. Тие имале слична форма како ранохристијанските базилики од времето на Римското Царство. Се карактеризирале со големи сидови и столбови и со мали прозорци, поради што биле прилично темни во внатрешноста. Според надворешниот изглед потсетувале на мали тврдини.

Од крајот на XII век во **Франција** се појавил **готскиот стил**, кој претставува еден од символите

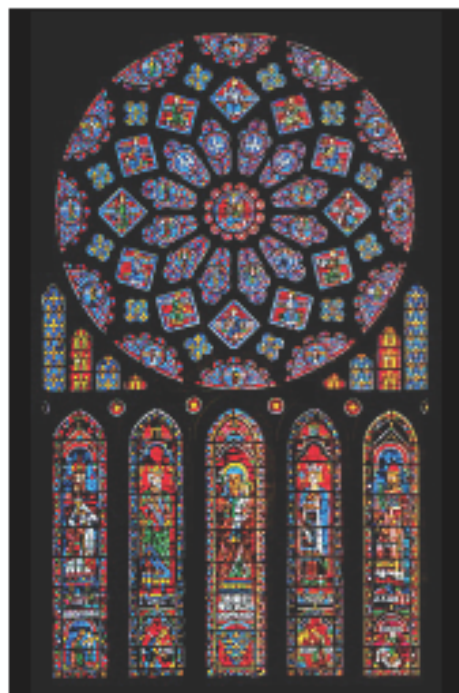

Истражувај:

Истражувај на интернет и обиди се да пронајдеш една од приказните за кралот Артур. Потоа приказната раскажи ја во тетратката.

Трубадури (минијатура од XIV век)

Витражи

на средновековна Европа. Катедралите што биле градени во готски стил биле значително повисоки, со остри и високи сводови и со големи прозорци украсени со шарено стакло. Ваквите прозорци биле наречени **витражи**.

Тие не само што овозможувале во објектот да продира доволно светлина, туку и создавале различна амбиентална атмосфера во зависност од положбата на сонцето. Храмовите што биле изградени во ваков стил изгледале како да допираат до небото, односно до Бог.

Во Византија се развивал **византискиот стил**. Црквите во византиски стил се карактеризираат со основа во форма на крст со еднакви краци. Тие имале една или повеќе куполи и биле украсени со голем број фрески.

Хуманизам и ренесанса

Во XIV век италијанските градови биле најразвиени економски и културни центри во Европа. Економскиот развој на градовите придонел за појава на граѓански слој на население. Овие луѓе почнале да ги отфрлаат воспоставените црковни догми и поглед на светот, според кој човекот требало да се откаже од сите земни задоволства. Кај нив се јавил интерес за откривање на тајните на природата и на човекот.

Оваа идеја била главна водилка на новиот правец во културата, кој е наречен **хуманизам** (лат. *humanus* – човечен), а нејзините претставници **хуманисти**. Тие почнале со проучување на античката култура, уметност и филозофија. Поради враќањето на интересот за античкиот свет, новото културно движење што се јавило како последица на хуманизмот било наречено **ренесанса**, односно преродба (фран. *Renaissance* – преродба). Центри на хуманизмот и на ренесансата, кои се развивале од XIV век до почетокот на XVII век биле градовите во **Италија** (Фиренца, Рим, Венеција, Милано итн.).

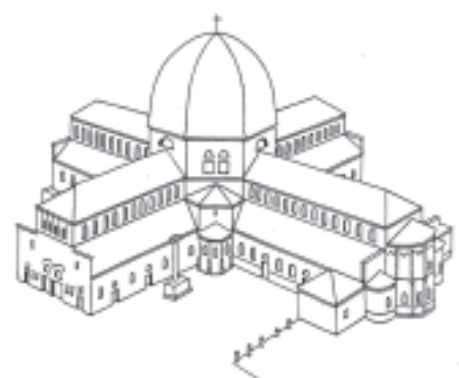
Ова ново културно движење што започнало во Италија, набрзо ги зафатило европски земји како Франција, Англија и Германија. Хуманизмот и ренесансата предизвикале значајни културни и општествени промени во средновековна Европа.

Богородичната црква во Париз, Франција (готски стил)

Опатијата „Марија Лак“ Андернах, Германија (романски стил)

План на црква во византиски стил

Помалку познати зборови

Догма – црковен став што треба да биде прифатен од верниците како апсолутна вистина за која не треба да се бараат докази и не подлежи на критика.

Под нивно влијание било раскинато со црковните обележја на европската култура. Човекот станал центар на интересот на ренесансните писатели и уметници. Место љубовта кон Бог, тие почнале да ја истакнуваат убавината на животот и на човековото тело.

Најпознати книжевни творци од времето на ренесансата во Италија се Данте Алигиери, Франческо Петрарка и Џовани Бокачо. Делото „**Божествената комедија**“ од **Данте Алигиери**, напишано на народен италијански јазик, се смета за едно од највлијателните дела во италијанската книжевност.

Надвор од Италија, меѓу најзначајните ренесансни писатели е англискиот писател **Вилијам Шекспир**. Тој здобил слава со делата „Ромео и Јулија“, „Хамлет“, „Сон на летната ноќ“ и други. Тука спаѓа и шпанскиот писател **Мигел де Сервантес**, автор на еден од најпознатите романи во светската историја – романот „Дон Кихот“.

Хуманизмот и ренесансата предизвикале силен напредок и во областа на архитектурата. Се граделе големи и раскошни дворци. Едно од најзначајните архитектонски достигнувања во овој период е **базиликата „Св. Петар“ во Рим** (Ватикан).

Главни претставници на италијанската ренесанса во областа на вајарството и на сликарството биле **Леонардо да Винчи** и **Микеланџело Буонароти**. Од делата на Микеланџело најпознати се скулптурите „Давид“ и „Мојсеј“ и, секако, фреските во Сикстинската капела во Рим. Леонардо да Винчи, пак, е познат по делата „Мона Лиза“ и „Тајната вечера“. Други познати уметници од времето на ренесансата се Рафаело Санти и Тицијан.

Од времето на хуманизмот и на ренесансата карактеристична е појавата на богати луѓе, кои сакале уште повеќе да го развијат духот на новата култура. Тие финансиски ги поддржувале уметниците сметајќи дека така ќе бидат овековечени во нивните дела. Ваквите луѓе биле наречени **мецени**. Меѓу најпознатите мецени биле членовите на семејството Медичи, кое го управувало градот Фиренца.

Данте Алигиери, италијански писател (портрет од 1495 година изработен од Сандро Ботичели)

Научи повеќе:

Најпознато дело на Франческо Петрарка е збирката песни „Канционерот“. Џовани Бокачо, пак, се истакнал со делото „Декамерон“ во кое ја исмева дволичноста на свештенството.

Вилијам Шекспир – еден од најпознатите писатели во историјата

Истражувај:

Истражувај на интернет и обиди се да пронајдеш филмови што се снимени според драмите на Вилијам Шекспир. Погледни некој од нив по свој избор и кратко раскажи го во тетратката. Обиди се да заклучиш зошто неговите дела се важни до денес.

„Мона Лиза“ – Леонардо да Винчи. Денес се наоѓа во музејот „Лувр“ во Париз

Скулптурата La Pietà (Оплакување) – Микеланџело. Се наоѓа во базиликата „Св. Петар“ во Рим

Подем на науката, техниката, филозофската и политичката мисла во Европа

Под влијание на идеите на хуманизмот и на ренесансата се случил силен подем на науката и на техниката во Западна Европа. Голема заслуга за проширувањето на тие идеи има **Јохан Гутенберг**, кој ја открил печатарската техника, со која во 1455 година ја отпечатил првата книга – Библијата.

Особено се развивале природните науки, како што се математиката, физиката, биологијата, астрономијата и други. За развојот на астрономијата најголемо значење имале **Никола Коперник** и **Галилео Галилеј**. Коперник докажал дека Земјата се врти околу својата оска, а заедно со другите планети и околу Сонцето. Овие тези на Никола Коперник биле потврдени и од тосканскиот астроном, физичар и географ Галилео Галилеј. Поради своите откритија двајцата биле прогонувани од страна на црквата.

Поврзи со македонски јазик и ликовно образование:

Разговарај со твоите наставници по македонски јазик и ликовно образование за значењето на писателите и на уметниците од периодот на ренесансата.

Никола Коперник,
полски математичар и астроном

Истовремено со другите науки се развивале и политичката и филозофската мисла. Еден од најпознатите политички теоретичари во Европа бил **Николо Макијавели** од Фиренца, кој станал познат со неговото дело „Владетелот“. Делото претставува еден вид прирачник наменет за владетелите и за политичарите.

Главна задача на филозофите во овој период била да ја ослободат филозофијата од црковното учење. Основач на новата филозофска мисла бил **Френсис Бекон**, кој докажал дека основа на вистинското учење треба да биде набљудувањето и опитот. Неговото учење било продолжено од англиските филозофи Томас Хобс и Џон Лок.

Подемот на науките и на уметностите во развиениот и во доцниот среден век бил само предвесник на големите умови, кои ќе се појават во наредниот период во разни области, како Имануел Кант (филозофија), Исак Њутн (физика) и Волфганг Амадеус Моцарт (музика).

Помалку познати зборови

Астрономија – наука што ги проучува небесните тела (свезди, комети и сл.).

Френсис Бекон (портрет од 1617 година)

Провери го наученото:

1. На кој начин универзитетите се разликувале од другите училишта во средниот век?
2. Што се трубадури и каква била нивната улога во средниот век?
3. Кои се разликите меѓу романскиот и готскиот архитектонски стил?
4. Кои се основните карактеристики на хуманизмот и на ренесансата?
5. Објасни го одразот на хуманизмот и на ренесансата во книжевноста и во уметноста.

Задача:

1. Замисли дека ти си студент на универзитетот во Болоња во средниот век. Напиши писмо со кое ќе ги привлечеш твоите другарчиња да се запишат на истиот универзитет.

Реформација и противреформација

Реформација

Во текот на средниот век, христијанската црква воспоставила апсолутна доминација над општествениот и политички живот во Западна Европа. Тоа било време кога низ Европа се воделе војни, а болестите и гладот однеле милиони животи. Во таква ситуација, луѓето својата утеха ја наоѓале во учењето за вечен рајски живот по смртта.

Во текот на XIV и на XV век станувало очигледно дека многу свештеници и високи црковни лица не живееле во согласност со вредностите што ги проповедале. Тие тежнеле кон богатство и политичка моќ. Самата црква често била вмешана во политичките прашања и била во судир со световните владетели на европските држави. Преку собирање даноци, одземање имоти и продавање повелби за простување на гревовите, црквата здобила огромно богатство.

Раскошниот живот на високите црковни лица предизвикал незадоволство кај сите општествени слоеви во Западна Европа. Незадоволни биле сите, почнувајќи од световните владетели, преку феудалците и трговците, до обичните верници. Всушност, црквата, на чело со папата, се претворила во крупен феудалец, на чиешто богатство се гледало со презир. Идеите на хуманизмот и на ренесансата биле уште еден силен удар за авторитетот на западната црква. По откривањето на печатарската техника во XV век, овие идеи почнале побрзо да се шират низ европските држави.

Како резултат од сето ова, во **почетокот на XVI век во Германија** се појавило црковно движење што е наречено **реформација** (лат. *reformatio* – обнова). Како главен предводник на движењето за реформација на црквата се истакнал **Мартин Лутер**, професор по теологија на Универзитетот во Витенберг (Германија). Тој во 1517 година јавно се спротивставил на продавањето повелби, т.н. индулгенции, за простување на гревовите од страна на црквата. Мартин Лутер сметал дека простувањето на гревовите

Научи повеќе:

Како резултат на судирите на папството со световните владетели, папите во еден период станале заробеници на француските кралеви. Во овој период седиштето на папството било префрлено од Рим во францускиот град Авињон (т.н. Авињонско ропство на папите). Тоа довело и до постоење повеќе папи во исто време.

Свештеници продаваат индулгенции

Мартин Лутер ги истакнува своите 95 тези на вратата од црквата во Витенберг

вите може да се заслужи само со искрено покајание и молитва, а не преку плаќање за добивање повелба од црквата. Мартин Лутер поставил повик за јавна расправа на вратата во црквата во Витенберг. Притоа низ **95 тези** (тврдења) изнел низа критики на адреса на римокатоличката црква.

Поделбите во католичката црква предизвикани од реформацијата

Поради јавната критика кон папата и црквата, Мартин Лутер бил исклучен од црквата. Сепак, неговиот проглас привлекол големо внимание. Лутеровото учење почнало да се шири брзо низ Германија. Неговите приврзаници биле наречени **протестанти**. Откако се проширила во Германија, реформацијата продолжила да се шири и во Швајцарија, Франција, Англија и во скандинавските земји. Таа се ширела таму каде што добивала поддршка од световните власти. Тие во ова црковно движење виделе можност да се ослободат од влијанието на западната црква врз политичките прашања.

На тој начин, по Големиот раскол од 1054 година, поради реформацијата во XVI век, настанала нова поделба во црквата. Притоа од католичката црква се одвоил нов правец на христијанството наречен **протестантизам**. Приврзаниците на протестантизмот потоа се поделиле во повеќе групи, со делумно различни верски учења. Најпознати правци на протестантизмот се **лутеранството, калвинизмот и англиканизмот**.

Противреформација

Католичката црква одговорила на реформацијата преку т.н. **противреформација**. За расчистување со незадоволните верници биле формирани нови монашки редови. Од нив најзначајни биле **језуитите**. Тие требало да ја шират верата преку својот пример за скромност и солидно образование. Језуитите успеале да ги истиснат протестантите од Полска, Јужна Германија, како и од други делови на Европа.

Како дел од одговорот на католичката црква против реформацијата бил обновен и посебниот црковен суд за еретиците, наречен **инквизиција**. Оваа

Мартин Лутер (портрет од 1528 година)

Научи повеќе:

Лутеранството е засновано на учењето на Мартин Лутер. Тоа е најзастапено во Германија, Централна Европа и во Скандинавија. Калвинизмот се базира на учењето на Жан Калвин. Се проширил во Швајцарија, Франција, Холандија и во Шкотска. Кралот Хенри VIII во Англија основал посебна протестантска црква позната како англиканска црква.

Историска личност

Хенри VIII Тјудор, англиски крал од династијата Тјудори кој владеел во Англија во XVI век. Познат е по тоа што се женел шест пати. Кога папата не му дозволил да се разведе со првата жена и да се ожени со втората, тој ги прекинал сите врски со католичката црква и се прогласил за поглавар на англиската црква, подоцна позната како англиканска црква.

установа жестоко се пресметувала со противниците на католичката црква. Биле запалени и книгите што се однесувале на реформацијата. Тие се нашле на списокот забранети книги од страна на католичката црква. Меѓу забранетите книги биле и преводите на Библијата од латински јазик на другите јазици низ Европа. Како одговор на католичката црква кон протестантизмот настанал и нов правец во уметноста, наречен **барок**.

Верски судири во Европа

Новите поделби во христијанската црква, како и одговорот на католичката црква против реформацијата предизвикале судири во Европа меѓу протестантите и католиците. Исто така, постоеле и судири меѓу различните групи протестанти, кои биле порадикални дури и од Мартин Лутер и неговите приврзаници.

Ваквите судири траеле во текот на XVI и почетокот на XVII век. Обидите на императорот на Светото Римско Царство, Карло V да го задуши бунтот на локалните феудални владетели што ги поддржувале протестантите завршиле со војна меѓу католиците и протестантите. Оваа војна завршила со **Договорот од Аугсбург**. Според овој договор, на територијата на Светото Римско Царство биле изедначени правата на католиците и на протестантите. Локалните владетели добиле право сами да решат кое христијанство ќе се проповеда на нивната територија.

Судирите меѓу католиците и протестантите биле уште поизразени во Франција во втората половина на XVI век. Поради овие судири, кралот Анри IV го издал т.н. **Нантски едикт**, со кој била гарантирана слободата на вера во Франција.

Сепак, верските судири на територијата на Европа продолжиле. Така, во првата половина на XVII век меѓу католичките и протестантските држави почнала **Триесетгодишната војна** (1618 – 1648 година), која завршила со **Вестфалскиот мир**. По оваа војна, верските судири во Европа спласнале, а протестантите добиле право слободно да ја проповедаат својата вера.

Синболот на језуитите

Истражувај:

Истражувај на интернет за познатата фраза „Чија е земјата, негова е верата“ (лат. *Cuius regio, eius religio*). Од кога потекнува оваа фраза и што означува?

Карло V, император на Светото Римско Царство (1519 – 1556)

Градското собрание во Минстер (Германија), каде што бил потпишан еден од договорите за завршување на Триесетгодишната војна

Реформацијата во Европа до крајот на XVI век

Провери го наученото:

1. Како почнала реформацијата?
2. Какви поделби предизвикала реформацијата во христијанската црква?
3. Што е противреформација?
4. Со каква цел бил формиран монашкиот ред на језуитите?
5. На кој начин биле прекинати верските судири во Германија и во Франција?

Задача:

1. Замисли дека ти си приврзаник на движењето за реформацијата во Германија. Напиши писмо до твоите роднини од соседниот град со кое ќе ги убедиш да му се придружат на движењето. Кои причини ќе ги наведеш во писмото?

„Секавањата на истражувачот“

Подготовка:

Во одделението поделете се на три групи и претставете ситуација во која:

Прва група: Вие сте сопатници на Христофор Колумбо на бродот „Санта Марија“ за време на неговата експедиција.

Втора група: Вие сте морепловци што го придружувале Васко де Гама во неговата експедиција.

Трета група: Вие сте морепловци што со бродот „Викторија“ успеале да се вратат дома по експедицијата на Фернандо Магелан.

Задача:

По завршувањето на експедицијата запишете ги секавањата од „своето патување“. Објаснете ги клучните моменти и постигнатите резултати од патувањето.

Насоки за размислување:

Обидете се во текстот да понудите суштински информации за:

- Целта на патувањето
- Бродовите и посадата што учествуваа во експедицијата
- Средствата што се користени за ориентација по отворено море
- Главните предизвици за време на патувањето
- Правците на движење и дестинациите што се откриени
- Последиците и значењето на патувањето.

Завршна дискусија:

Прочитајте ги „своите секавања“ пред целото одделение. Со помош на наставникот анализирајте ги сличностите и разликите меѓу вашата верзија и реалните историски настани. Исто така, анализирајте ги сличностите и разликите на вашето патување со патувањата на другите групи. Дискутирајте во одделението за значењето на вашето патување.

Т Е М А

4

Балканот и Македонија во развиениот и доцниот среден век

Подем на Бугарија и на Србија

Бугарската држава во развиениот среден век

Во втората половина на XII век Византија била ослабена од внатрешни борби за престолот и од постојаните напади од надвор. Даночниот притисок врз населението значително се зголемил. При такви околности, во северна Бугарија, на просторот меѓу Дунав и Стара Планина, избувнуло **востание** против византиската власт, предводено од браќата **Петар и Асен**.

За да го задуши востанието, византискиот цар лично се упатил со војска против востаниците. Но походот бил безуспешен, како и другите по него. Востанието особено се засилило кога му се придружиле востаници од племето Кумани. Поради тоа, во 1187 година Византија била принудена да склучи примирје и да се повлече од областите на востаниците. Така на овој простор се создала новата бугарска држава со престолнина во **Трново**. Ова држава во историјата е позната како **Второ Бугарско Царство**.

Неколку години подоцна, Петар и Асен биле убиени во различни околности. На престолот дошол нивниот најмлад брат, **Калојан**. Тој ја зацврстил и проширил државата кон Македонија и Тракија. Како противник на Византија, Калојан стапил во контакт со **папата** од кого побарал круна. Во преговорите било разгледано прашањето за потчинување на бугарската црква под Рим. За време на Четвртиот крстоносен поход, кога Византиската Империја била уништена, Калојан успеал да ја добие бараната **круна**. Специјален пратеник на папата Инокентиј III пристигнал во Трново и го прогласил Калојан за **крал**. Без оглед на титулата што му била доделена, Калојан се замислувал и сам се претставувал како **цар**. Со моќта и угледот што ги здобил продолжил со освојувачки походи. Калојан дури успеал да го зароби новиот латинскиот император. Тој загинал во неразјаснети околности во 1207 година при обид да го заземе Солун.

Научи повеќе:

За да го засили својот углед меѓу населението во текот на востанието, Петар се облекувал во царска облека. Со тоа настојувал да се претстави како продолжувач на старите царските традиции во Бугарија. За разлика од тоа, историските извори многу често двајцата ги именуваат како Власи. Така, посведочено е дека и владетелот Калојан се нарекувал цар на Бугарите и на Власите.

Реконструкција на лик од погребан човек во црквата „Св. четириесет маченици“ за кој се смета дека е Калојан

Изворите зборуваат

Бугарскиот владетел Калојан во историските извори е различно именуван. Најчесто е познат како Калојан што значи добар/убав Јован. Но, бидејќи бил во постојан судир во Византија, на некои места од Ромеите е наречен Скилојан, односно Јован Кучето. Од друга страна, поради успехите против Византија го добил прекарот Ромеоубиец.

Најголемата моќ бугарската држава ја достигнала во триесеттите години на XIII век, за време на царот **Иван II Асен**. Тој водел успешни војни со Латинското Царство, Српското Кралство и со Епирското Деспотство. Притоа значително ја проширил државата. Во негово време, во составот на државата биле вклучени делови од Србија и од Албанија, како и поголеми делови од Македонија и од Тракија. Иван II имал амбициозни планови за **освојување на Константинопол**, но намерите не донеле успех.

За време на Иван II Асен, Бугарија доживела процут во трговијата, градежништвото и во културата. Тој починал во 1241 година, оставајќи зад себе силна држава. И покрај тоа, новите бугарски владетели не можеле да го сопрат силниот налет на **Монголците**, кои навлегле длабоко во Бугарија. Како резултат на тоа, Бугарија била принудена да им плаќа данок. Тоа ја ослабнало државата, која дури во текот на XIV век успеала да врати дел од својата моќ. Кон крајот на XIV век, Бугарија и целиот Балкан се нашле пред нова опасност – османлиските освојувања.

Портрет на Иван II Асен (XIX век)

Битката кај Клокотница
голема победа на Иван II Асен (приказ)

Тврдината Баба Вида во Видин, значајна
за време на Второто Бугарско Царство

Осамостојување и засилување на српската држава

Во втората половина на XII век српските владетели (жупани) ја признавале врховната власт на Византија. Во тоа време српската држава била сместена во регионот на Рашка, околу реките Јужна и Западна Морава и тврдината Рас. Тогашниот владетел **Стефан Немања** со помош на Унгарија успеал

Научи повеќе:

Стефан Немања бил основач на династијата Немањики, која владеела до втората половина на XIV. Во негова чест, сите владетели од таа династија го додавале името Стефан пред своето лично име.

да ја отфрли византиската власт и да создаде **независна српска држава**. Тој ја проширил државата кон запад, до брегот на Јадранско Море, а кон исток до Ниш. Главно средиште на неговата држава станала тврдината **Рас**. Моќните соседи, како Унгарија и Византија, постојано се обидуваа да го наметнат своето влијание во српската држава.

По Стефан Немања, на престолот се искачил неговиот син **Стефан Првовенчани**. Овој владетел бил мудар и способен и ја засилил државата. При тоа успеал да ја искористи ситуацијата на Балканот по Четвртиот крстоносен поход. Во 1217 година бил крунисан за **крал** со круна што ја добил од **папата**. Со тоа, српската држава станала **кралство**. Во негово време била основана и **самостојна српска црква**, која добила ранг на архиепископија. Прв архиепископ бил неговиот брат Сава, кој е познат како **свети Сава**. Така, српското кралство се здобило со политички и црковен углед.

Во втората половина на XIII век, под водството на кралот **Стефан Урош II Милутин**, српската држава почнала забрзано да се шири. Милутин водел успешни војни против Византија. Од неа ги освоил северозападните делови од територијата на Македонија, вклучувајќи го градот Скопје. На север ја проширил државата до реката Дунав. Сепак, српската држава го доживеала својот врв за време на кралот **Стефан Душан**. Тој ја проширил територијата повеќекратно

Оловен печат на великиот жупан Стефан Немања

Ликот на цар Душан на фреска во Лесновскиот манастир

Средновековниот манастир Жича во Србија

Истражувај:

За време на владеењето на Стефан Душан, српската држава доживеала развој во секој поглед. Едно од најголемите достигнувања било донесувањето на Душановиот законик.

Истражувај што е тоа Душанов законик и каково е неговото значење за српската држава! Информациите сподели ги пред целото одделение!

освојувајќи големи делови од Македонија, Тесалија, Епир и од Албанија. На врвот на својата моќ, во 1346 година бил **крунисан за цар** во градот **Скопје**. Тогаш српската црква станала **патријаршија**. Царската титула на Душан никогаш не била признаена од Византија.

Создавајќи огромно и моќно царство, Душан имал сериозни намери да го заземе **Константинопол**. Како и многу други владетели во средниот век, тој не успеал во своите замисли. По ненадејната смрт на Душан, престолот го наследил неговиот син Стефан Урош V, кој не бил вешт владетел. Поради тоа, државата почнала да се распаѓа на помали кнежевства, кои не можеле да се спротивстават на османлиските напади во втората половина на XIV век.

Крунисувањето на Стефан Душан за цар (приказ)

Модерна реплика на круната на цар Душан, направена според изгледот на фреските

Провери го наученото:

1. Објасни во какви околности се кренало востанието на Петар и на Асен!
2. Кои се најзначајни владетели на бугарската држава во XIII век и што успеале да постигнат?
3. Кој владетел ја отфрлил византиската власт и создал независна српска држава?
4. Објасни ги достигнувањата на владетелите, во чиешто време српската држава станала кралство и царство!

Задача:

1. Истражи повеќе за владеењето на Иван II Асен и на Стефан Душан! Потоа, во краток есеј обиди се да направиш споредба меѓу двајцата владетели и нивните држави. Посвети внимание како ги прошириле своите царства, како ја засилиле црквата и кои биле нивните амбиции за Константинопол. Размисли, кој од нив имал поголемо влијание врз Балканот и зошто?

Албанија во развиениот среден век

Кнежевството Арбанон

Политичките промени на Балканот од крајот на XII и почетокот на XIII век биле од пресудно влијание врз византиската власт во Албанија. По падот на Константинопол под Латините, благородникот Прогон создал свое кнежество во Албанија. Според изворите, тој уште од крајот на XII век имал свое владение меѓу реките Шкумба и Дрим со центар во Кроја. Кнежевството што го создал благородникот Прогон било наречено **Арбанон**.

За време на владеењето на **Димитриј** (син на Прогон), настапила голема нестабилност и чести промени на границите на Балканот. Во такви услови, тој се покажал како вешт дипломат и политичар. Одржувал добри односи со српскиот владетел Стефан Првовенчани. Нивното сојузништво било потврдено преку династички брак. Поради заканите на Венецијанците и епирската држава, Димитриј склучил трговски договор со најголемиот трговски конкурент на Венеција – градот Дубровник. Исто така, тој преговарал и со папата Инокентиј III за преминување во католичка вера. Таков договор, веројатно, не бил постигнат. Но, користејќи го непријателството меѓу поголемите држави, Димитриј успеал да ги заштити своите владенија.

По неговата смрт малото феудално кнежевство не успеало да ја сочува самостојноста бидејќи било опкружено со моќни соседи. До средината на XIII век тоа наизменично потпаѓало под власт на Епирското Деспотство, Второто Бугарско Царство и Никејското Царство.

Епирското Деспотство

Една од државите наследнички на Византија, кои настанале по падот на Константинопол под Латините била **епирската држава**, позната и како **Епирско деспотство**. Таа настанала во јужните делови на Албанија со центар во градот Арта. Основачот на државата, **Михаил Ангел Комнин** со помош на Вене-

Творци на историјата:

Името Арбанон за првпат се споменува во историското дело „Алексијада“ на Ана Комнина, ќерката на византискиот император Алексиј I Комнин. Пишувајќи за владеењето на нејзиниот татко, Ана Комнина раскажува и за опсадата на Драч од страна на Норманите на почетокот на XII век. Според Ана Комнина, во тој период на територијата на Албанија постоела област со името Арбанон. Сепак, Ана Комнина не запишала никакви подетални податоци.

Латинични натписи пронајдени во црквата „Света Марија“, Албанија. На нив се споменуваат имињата на Прогон и на неговите синови Гин и Димитриј

ција успеал да го прошири своето владение на север до реката Шкумба и на југ до Коринтскиот Залив.

По смртта на Михаил Ангел Комнин, државата ја наследил неговиот брат **Теодор Ангел Комнин**. Тој успеал да ја освои цела Албанија, областа Тесалија, како и јужните делови на Македонија. По освојувањето на Солун тој се прогласил за **цар** и почнал да крои планови за обнова на Византија.

Сепак, неговите планови биле запрени по битката кај **Клокотница** во 1230 година. Тогаш Теодор Ангел Комнин бил поразен и заробен од бугарскиот цар Иван II Асен. По овој пораз епирската држава изгубила голем дел од териториите и продолжила да постои само во јужните предели на Албанија.

Монета на Теодор Ангел Комнин (лево), благословен од заштитникот на Солун, св. Димитриј

Заробувањето на Теодор Ангел Комнин (приказ)

Албанските територии под анжујска и српска власт

Во средината на XIII век територијата на Албанија не само што била арена за судири меѓу балканските држави, туку на овој простор се обидела да процвета и една западна сила – **Сицилијанското Кралство** на чело со **Карло I Анжујски**.

Слично како и неговите претходници, Карло Анжујски сонувал за големи освојувања и создавање сопствена империја на Средоземно Море. Така, по обновата на Византија (1261 г.), тој станал еден од нејзините најголеми противници. За остварување на овие планови на Балканот, Анжујски нашол сојузници во Бугарија и во Србија, кои биле загрозувани од обновата на Византија.

Карло I Анжујски

Тој преку династички брак успеал да воспостави контрола над Ахајското Кнежевство во Грција. Потоа, Карло Анжујски успеал да го освои островот Крф и да воспостави власт над Албанија. По освојувањето на Албанија од страна на Анжујски, во 1272 година било формирано т.н. **Кралство Албанија**.

Новоформираната држава ги опфаќала областите меѓу градовите Драч, Берат и Бутринт. Кралството било управувано од намесници што ги поставил Карло Анжујски. За да ги придобие на своја страна албанските феудалци, тој им ги потврдил привилегиите што ги имале под власт на Византија, притоа доделувајќи им нови имоти.

Во првата половина на XIV век, српската држава доживеала големо проширување. Тоа било особено изразено во времето на Стефан Душан, кога најголемиот дел од територијата на Албанија паднал под негова власт. Единствен град, кој останал под власт на Анжујците бил градот Драч.

Албанските феудални семејства и нивните владенија

По смртта на Стефан Душан српската држава значително ослабнала и се распаднала на независни феудални поседи. При такви услови, некои албански семејства успеале да ги потчинат поситните феудалци и да формираат феудални кнежевства. Тие под своја власт имале одредени делови на Албанија. Секој феудалец имал и своја војска. Во овој период особено биле истакнати семејствата **Топија**, **Балши (Балшиќи)**, **Шпати**, **Музаки**, **Кастриоти**, **Дукатини** и други.

На просторот на Средна Албанија најмоќно било семејството **Топија**. Нивното кнежевство било со центар во Драч. Најголема моќ ова кнежевство доживеало во времето на **Карло Топија**. Тој успеал да ја наметне својата власт над помалите феудалци во Средна Албанија. Поради тоа Венецијанците го нарекувале *Princeps Albaniae* (првенец на Албанија). Сепак, по честите борби со семејството Балши неговото кнежевство се распаднало.

Семејството **Балши** создало свое феудално кнежевство во Северна Албанија со центар во градот

Истражувај:

Истражувај на интернет за Кралството Албанија и одговори на следниве прашања:

1. Како се нарекувале намесниците, кои Карло I Анжујски ги поставувал во Албанија?
2. Кој град се смета за центар на власта на Анжујците во Албанија?

Карло Топија

Научи повеќе:

Откако го изгубил градот Драч од Балшите, Карло Топија стапил во контакт со Османлиите и побарал нивна помош. Така, во решавачката битка кај Саурско Поле во 1385 година, Османлиите учествувале на страната на Карло Топија, а војската на Балша II била поразена. Со тоа, тој го олеснил продорот на Османлиите во Албанија.

Скадар. Во времето на својата најголема моќ, семејството ги управувало областите на југ до Валона, Јанина и до Берат. Во состав на нивното кнежевство влегувале и делови од Југозападна Македонија и поголемиот дел од Косово. Најистакнат владетел од ова семејство бил **Балша II**. Балшите биле во постојани борби со семејството Топија, околу неговите територии во Средна Албанија. Во овие борби, двете семејства биле значително ослабнати и во таква состојба го дочекале новиот освојувач – Османлиите.

Покрај државните творби на семејствата Топија и Балши постоеле и некои помали семејства, кои во различни околности биле потчинети на поголемите. Во Јужна Албанија најсилно било семејството **Шпати**. Нивното владение се протегаало во Епир и во Албанија. Околу Берат се протегаало владението на семејството **Музаки**. Најпознати владетели на ова семејство биле Андреја II Музаки и Теодор II Музаки. Во областите од реката Мат до Драч управувало семејството **Кастриоти**.

Благодарение на својата географска положба, Албанија и во овој период имала важно место во трговската размена меѓу источните и западните делови на Европа. Поради тоа, таа била интересна за значајните трговски сили на просторот на Средоземно Море, **Дубровник** и **Венеција**. Албанските феудални владетели одржувале контакти и остварувале економска соработка со овие два центра на трговијата.

Грбот на семејството Топија

Андреја II Музаки (фреска)

Провери го наученото:

1. Објасни на кој начин било создадено кнежевството Арбанон?
2. Во времето на кој владетел била најсилна епирската држава?
3. На кој начин Карло I Анжујски успеал да ги придобие албанските феудалци?
4. Наведи неколку позначајни феудални семејства во Албанија.
5. Во какви меѓусебни односи биле феудалните семејства Топија и Балши?

Задача:

1. Истражувај на интернет за некое од албанските феудални семејства. Потоа напиши краток текст (есеј) на таа тема.

Појава на самостојни феудални владетели во Македонија (XIII век)

Добромир Хрс

Во втората половина на XII век, Византија се соочувала со сериозни предизвици, особено на Балканот. Од запад дошле напади од Норманите, а на север избувнало востание што резултирало со создавање нова бугарска држава. Крстоносните походи, кои поминувале низ византиските територии, заедно со внатрешните борби за престолот ја исцрпувале империјата. При такви услови на нестабилност, разни локални владетели ја користеле ситуацијата за да се осамостојат. Еден од нив бил **Добромир Хрс**. Тој кон крајот на XII век и почетокот од XIII век успеал да загосподари со одредени области во Македонија.

На почетокот, Добромир Хрс ја признавал византиската власт и дури и учествувал во воени походи во нејзин интерес. Но, кога состојбите во империјата се влошиле, тој ја отфрлил византиската власт и почнал да владее независно. Во периодот на својата најголема моќ, Добромир Хрс ги контролирал областите околу **Струмица** и **Просек**. Кратко време го држел и Пелагонискиот регион.

Просек станал неговото главно упориште поради **природната заштита**. Тврдината била сместена на карпест терен над реката Вардар, што ја правело речиси невозможна за освојување. Во последните години на XII век царот Алексиј III Ангел лично ја предводел византиската армијата во обид да го освои Просек. Но, Добромир Хрс, ко-

Минијатура на византискиот цар Алексиј III Ангел

Научи повеќе:

И покрај предупредувањата на своите советници, византискиот цар тргнал да го освои Просек, сметајќи дека ќе успее. Меѓутоа, Добромир Хрс користејќи тајни премини на тврдината, преку ноќ излегол од тврдината и ги нападнал Византијците. Притоа им нанел големи штети и создал хаос во византискиот логор.

Карпите во близина на Демир Капија на кои се наоѓал Просек

Просек (мапа)

ристел ги ги предностите на тврдината, успеал да му нанесе тежок пораз на царот.

По овој неуспех, Византија немала друг избор освен да преговара. За да го задржи мирот, царот на Добромир Хрс му ја понудил за жена, ќерката на византискиот благородник **Мануил Камица**. Иако веќе бил женет, Добромир Хрс прифатил **нов брак**. Тоа му овозможило да ги задржи освоениите територии и привремено да воспостави мир со Византија. Подоцна, откако Хрс го прекршил договорот и почнал нови освојувања, византискиот цар му ја дал сопствената внука за жена во обид да го спречи неговото ширење.

Свесен дека Хрс претставува сериозен проблем, царот повел нов поход против него. Во 1201 година Струмица била ставена под византиска контрола, а Добромир бил потиснат во Просек. По овие настани тој исчезнува од историските записи, а неговата судбина останува непозната.

Стрез

Во првите години на XIII век, поголем дел од Македонија и Балканот влегле во рамките на новата бугарска држава. Но, по смртта на Калојан, состојбата во Бугарија се влошила поради **борбите за престолот**. Оваа ситуација ја искористиле некои благородници и локални феудалци за да се осамостојат од централната бугарска власт. Еден од нив бил **Стрез**, кој ја препознал стратегиската важност на **Просек** и се утврдил таму, слично како Добромир Хрс неколку години порано.

Претходно, Стрез, веројатно, учествувал во борбите за бугарскиот престол бидејќи имал блиски врски со владејачкото семејство. Во намерата за осамостојување добил значајна поддршка од српскиот жупан **Стефан Првовенчани**, што сакал да го прошири своето влијание во Македонија. На почетокот, Стрез вешто ги користел судирите меѓу балканските држави за да ја зацврсти својата позиција. Тој, како воинствен владетел, успеал да завладее со делови од централна и од западна Македонија, особено областите по должината на **течението на реката Вардар**.

Во првата половина на XIII век, Балканот бил поделен меѓу повеќе држави со испреплетени инте-

Остатоци од тврдината Просек

Смртта на Стрез насликана на фреска во трпезаријата од манастирот Хиландар

Научи повеќе:

Останува нејасно кој го убил Стрез. Се знае дека св. Сава, братот на српскиот владетел, го посетил Стрез во шаторот непосредно пред убиството. Според „Житието на св. Сава“, неговата смрт била резултат на божествена интервенција поради молитвите на Сава, каде што ангел Господов слегол и го прободел во срцето. Сепак, постои можност убиецот да бил некој од луѓето на Стрез, кој поддржувал сојуз со Србија.

реси. При такви услови, Стрез често учествувал во **сојузи** што државите ги создавале едни против други. Иако на почетокот постигнал значителни успеси и проширувања, таквите сојузништва му донеле и големи загуби. Првиот тежок пораз го доживеал во Пелагонија од војските на латинскиот владетел во Солун. Неколку години подоцна, во **1214 година**, влегол во нов сојуз за напад врз Србија. Но, пред да почнат воените акции, против него бил организиран **заговор** при што бил убиен во сопствениот шатор. По неговата смрт, териториите што ги контролирал биле поделени меѓу соседните држави.

Алексиј Слав

Влошената ситуација во која се нашла Бугарија по смртта на Калојан, ја искористил уште еден феудален господар за да се осамостои. Тоа е **Алексиј Слав**. Околностите што му овозможиле на Стрез да се осамостои биле речиси идентични и за него. Алексиј Слав загосподарил со територии во Источна Македонија, по течението на реката Струма, со центар во градот **Мелник**.

Се смета дека имал блиски врски со бугарското владејачко семејство, но бил непријателски настроен кон новиот бугарски владетел. За да ги заштити своите територии, Алексиј Слав влегол во сојуз со латинскиот цар во Константинопол, **Хенри I**, и ја признал неговата врховна власт. За возврат добил високи почести и се оженил за ќерката на царот. Алексиј Слав се покажал како вешт и способен владетел. Тој успеал да го сочува своето владение повеќе од дваесет години, што сведочи за неговите дипломатски и воени способности. Притоа, често преминувал во различни сојузи што се создавале на Балканот.

По ослабувањето на Латинското Царство, тој ја сменил страната и влегол во сојуз со **Егирското Деспотство**, кое станало најмоќна сила на Балканот. Овој сојуз траел сè до 1230 година, кога епирската држава доживеала голем пораз од Бугарија. По овој настан, Алексиј Слав веќе не се споменува во историските извори. Не е познато што се случило со неговите територии или како завршило неговото владеење.

Остатоци од тврдината на Алексиј Слав кај Мелник

Изворите зборуваат

Григориј Акрополит како еден од најзначајните византиски извори за XIII в., го опишал Алексиј Слав на следниов начин: „Овој Слав, откако ја завладеа силната и речиси непристапна тврдина Мелник... никогаш никому не му се потчинуваше, ниту пак (со некого) беше вистински поврзан со верност и со согласност“

Камбана подарена од Алексиј Слав за црквата „Св. Никола“ во Мелник

Самостојните феудални области на Добромир Хрс, Стрез и Алексиј Слав

Провери го наученото:

1. Во какви околности Добромир Хрс успеал да се осамостои од Византија?
2. Објасни како Стрез станал самостоен владетел во Македонија?
3. Зошто Добромир Хрс и Стрез се стационирале во Просек?
4. Во сојуз со кои држави влегол Алексиј Слав за да ги задржи своите територии?

Задача:

1. Замисли дека живееш во времето на Добромир Хрс, Стрез и на Алексиј Слав и твојата задача е да ги запишеш нивните дела како хроничар. Опиши го секој од нив во хрониката одговарајќи на следниве прашања:
 - Како се осамостоил и кои биле неговите сојузници?
 - Колку долго успеал да ја зачува својата власт?
 - Според твоето мислење што го прави посебен?
 На крајот, изрази свое мислење за тоа кој од нив е најспособен владетел и објасни зошто.

Феудални владетели во Македонија во XIV век

Смртта на цар Стефан Душан означила крај на златното време на српската држава, која била најсилна на Балканот и главен ривал на Византија. По неговата смрт, на престолот се искачил **Урош V**. Тој не успеал да воспостави цврста контрола над земјите што ги наследил. Тоа довело до постепено слабеење на државата. Притоа повеќе локални феудалци почнале да не се покоруваат на српскиот цар и да владеат сосема независно. Таквите самостојни феудални владенија понекогаш се нарекуваат и феудални држави.

Овој процес бил особено изразен во Македонија, но и во соседните територии. Српските владетели овие области ги нарекувале Романија, бидејќи пред да ги освојат биле под власт на Ромеите (Византијците).

Феудалните држави на Волкашин и на Јован Угleshа

Меѓу најистакнатите феудалци во Македонија во XIV век, кои го искористиле слабеењето на српската држава, биле браќата **Волкашин** и **Јован Угleshа**. За нивното минато пред да станат управители на дел од македонските области се знае малку. Сепак, познато е дека во првите години од власта на Урош V, Волкашин ги управувал областите меѓу **Прилеп** и **Скопје**. Угleshа, пак, ги контролирал југоисточните делови на Македонија, со центар во **Сер**. До средината на шеесеттите години од XIV век тие ја признавале врховната власт на Урош V. Сепак, браќата по дипломатски пат работеле на засилување на своите феудални владенија. Притоа се поврзале со околните феудалци преку брачни врски. Со тоа успеале да се наметнат како моќни **феудални господари во Македонија**. Силната позиција на Волкашин и на Угleshа веројатно била закана за царот Урош V. За да ги приврзе кон себе, царот Урош во 1365 година го прогласил Волкашин за свој **совладетел** и го кру-

Истражувај:

Обиди се да пронајдеш повеќе информации за мајката на Урош V, царицата Елена!

Потоа, напиши краток есеј во твојата тетратка за нејзиното дејствување на територијата на Македонија!

Научи повеќе:

Некои хроничари и истражувачи ги поврзуваат Волкашин и Јован Угleshа како потомци на некој благородник Мрњава, чиешто потекло се смета дека е од Зета, Далмација или Босна. Сепак, во своите документи тие никогаш не се поврзале со таков предок. На пример, Јован Угleshа се потпишувал само како деспот Јован Угleshа, без да го спомене семејното име.

Претстава на Волкашин во Псачки манастир

нисал за **крал**, а на Углеша му ја доделил титулата **деспот**. Меѓутоа, место да станат полојални на централната власт, браќата се почувствувале помокни и почнале да владеат самостојно.

Тоа предизвикало незадоволство кај дел од српските феудалци и царот Урош V. Веројатно поради тоа тргнале во пресметка со војските на Волкашин и на Углеша на **Косовско Поле**. Како победници од битката излегле Волкашин и Углеша. По ова победа тие веќе немале пречки за самостојно да владеат на своите територии. Волкашин почнал да ја проширува својата власт западно од Вардар, а пак, Углеша се зацврстил источно од реката.

И покрај тоа што се осамостоил, Волкашин продолжил да ја користи титулата крал. Центар на неговата власт бил Прилеп. Оттука, неговото владение често се нарекува **Прилепско Кралство**. Териториите на деспотот Углеша се познати како **серска држава** или **Серско Деспотство**. Во своите области ковереле сопствени монети. Исто така, се покажале како градители на цркви и на манастири.

Нивната самостојност набргу била загрошена од новата закана од исток – Османлиите. Во 1371 година, Волкашин и Углеша загинале во Марицката битка против османлиската војска. По нивната смрт, серската држава пропаднала. Со владението на Волкашин почнал да управува неговиот син **Марко**, кој ја наследил кралската круна.

Кралот Марко не успеал потполно да ги сочува наследените земји. Повеќето околни феудалци престанале да му се потчинуваат на кралот Марко. Тој ја зачувал својата власт само во **Пелагонискиот регион**. По извесно време, кралот Марко бил принуден да прифати **вазалски односи** кон Османлиите. Како османлиски вазал, тој морал да плаќа данок, да учествува во султановите воени походи и да дозволува османлиската војска слободно да поминува низ неговата територија. Со тоа бил ставен крај на самостојното функционирање на таканареченото Прилепско Кралство.

Медалјон на Волкашин од Марков манастир на кој пишува: „Во името на Христос Бог, благоверниот крал Волкашин“. Денес се наоѓа Националниот историски музеј во Софија.

Научи повеќе:

Кралевите Волкашин и Марко, како и многу средновековни владетели, биле силно посветени на изградбата на цркви и на манастири. Денес од нивното градителство е зачувано значајно културно наследство. Меѓу најпознатите се Марковиот манастир и црквата „Св. Андреја“ во Скопско. Со овие владетели се поврзува и Варошкиот манастир кај Прилеп, кој, веројатно, бил возобновен во нивно време.

Претстава на крал Марко во Марков манастир, Скопско

Државата на Јован и на Константин Дејанови

За времето на слабеењето на српската држава, покрај Волкашин и Јован Углеша, на историската сцена се појавиле и други влијателни феудалци во Македонија. Меѓу нив се истакнале браќата **Јован и Константин Дејанови**. Тие успеале да загосподарат со областите во североисточниот дел на Македонија, со центар во градот **Велбужд** (Кустендил). Тие современо веројатно ја признавале врхоната власт на кралот Волкашин.

По Маричката битка, кога Османлиите ги поразиле Волкашин и Углеша, браќата Дејанови ја искористиле можноста да се отргнат од кралот Марко и завладеале **самостојно**. Се смета дека во тој период го прошириле владението кон југ. Со тоа голем дел од источна Македонија влегол во нивната феудална држава. Кон крајот на седумдесеттите години од XIV век, Јован починал, по што Константин останал единствен владетел.

Како и повеќето самостојни христијански владетели од тоа време, тие издавале повелби (документи) со кои дарувале имоти на манастири и ковеле свои монети. Сепак, во осумдесеттите години од XIV век, Константин бил принуден да ја прифати османлиската власт и станал **вазал на султанот**. Историјата на нивната феудална држава завршила слично како таа на Прилепското Кралство – со потпаѓање под османлиска власт.

Истражувај:

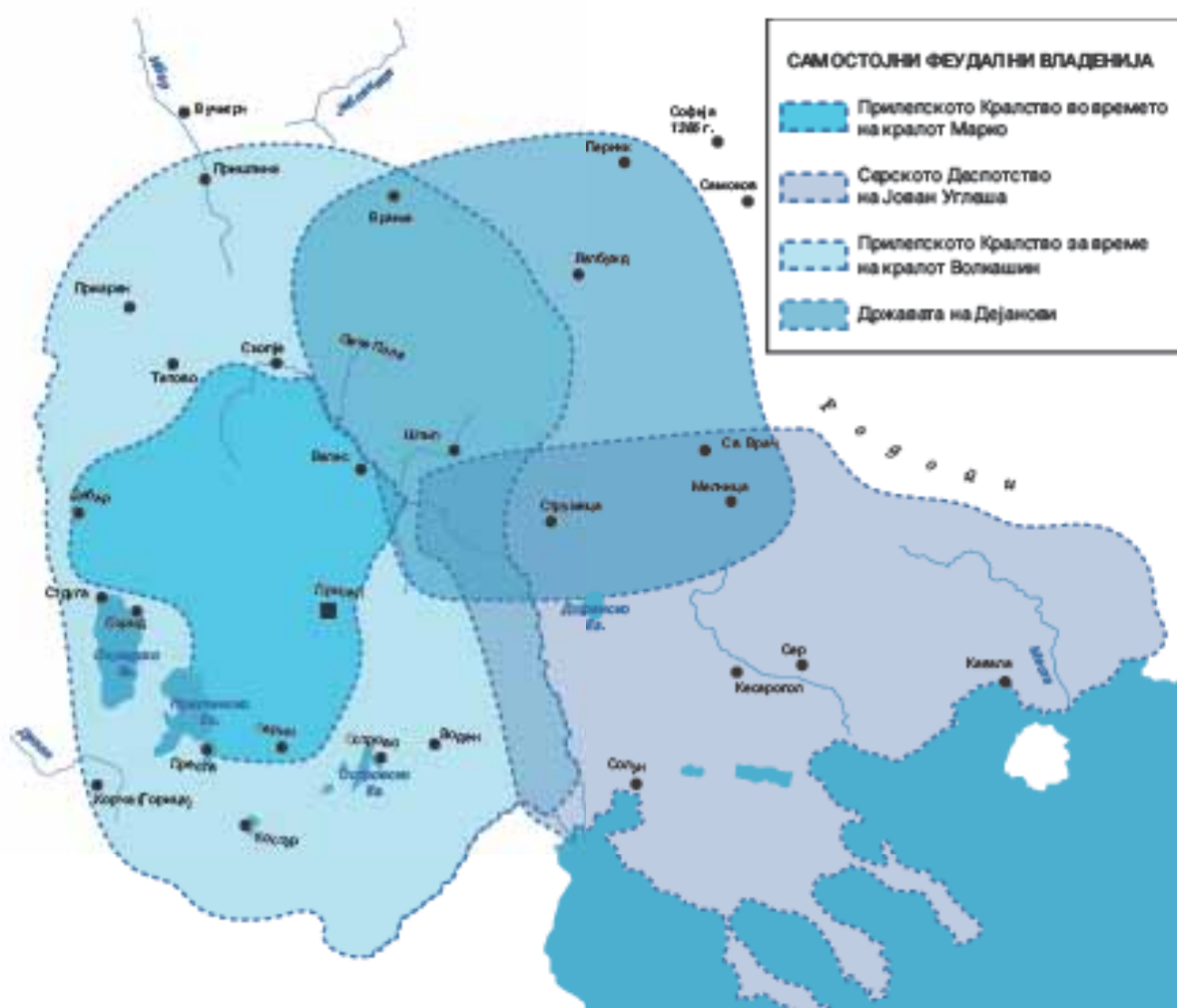
Постариот од браќата Дејанови, Јован, во документите се потпишувал како Јован Драгаш, додека неговиот брат Константин никогаш не го користел тоа име. Сепак, Византијците ги именувале двајцата браќа како Драгаш. Истражувај зошто последниот византиски цар се нарекувал Константин XI Драгаш!

Минијатура од XIV век на која најлево е претставен Константин Дејанов

Битката кај Ровине во која Константин Дејанов и крал Марко се бореле како османлиски вазали

Прилепското Кралство, Серското Деспотство и државата на браќата Дејанови

Провери го наученото:

1. Зошто во XIV в. се појавиле повеќе феудалци на територијата на Македонија што не сакале да се потчинуваат на српската централна власт?
2. Какви титули добиле Волкашин и Јован Углеша од српскиот цар Урош V?
3. На кои територии, главно, биле концентрирани браќата Волкашин и Углеша и како се наречени нивните феудални држави?
4. Какви обврски имал кралот Марко кон османлиската држава откако станал вазал на султанот?
5. Објасни како Јован и Константин Дејанови станале самостојни феудални владетели!

Задача:

1. Замисли дека си писар во дворот на Волкашин и на Углеша! Напиши краток текст (есеј) со кој ќе го опишеш нивното владеење и најголемите успеси што ги направиле како владетели.

Османлиите и нивните освојувања на Балканот

Во текот на XIV век како нова воена сила на Балканот се појавила османлиската држава. Таа била создадена од **Турците Селџуци**. Тие под притисок на Монголците во текот на XII век се населиле во источните предели на Мала Азија. Таму формирале повеќе мали кнежевства кои се наречени беглуги. На чело на беглугите стоеле емири. Најсилен од сите бил беглукот што го управувал емирот **Осман**. Тој успеал да ги обедини помалите беглуги во една држава. Според името на обединувачот таа е наречена **османлиска држава**. Оттука, жителите на државата се наречени **Османлии**. Османлиските владетели ја носеле титулата **султан**.

Наследниците на Осман успеале да ја издигнат османлиската држава во господар на Мала Азија. Веќе во средината на XIV век Османлиите почнале да размислуваат за освојување на Балканот.

Во тоа време, балканските држави биле значително ослабени и расцепкани. Византија била исцрпена од долгите внатрешни судири и надворешни притисоци. Таа претставувала бледа сенка од некогашната моќна држава. Нејзината власт била ограничена на мали поседи околу Константинопол, Солун и на Пелопонез. Во исто време, Второто Бугарско Царство било поделено на два дела, а Српското Царство се поделило на неоклку феудални владенија. Всушност, по распадот на Душановата Србија на Балканот не останала ниту една силна држава. Локалните феудални владетели, кои биле зафатени со меѓусебни борби, не успеале да ја препознаат османлиската опасност што им се заканувала на сите.

Османлиските освојувања на Балканот

Продорот на Османлиите на Балканот почнал во средината на XIV век. Со освојувањето на стратешки важниот град Галиполе, тие успеале да го заобиколат Константинопол и да навлезат кон Тракија. Набрзо потоа го освоиле градот Адријанопол, кој бил

Емирот Осман

Остатоци од тврдината Цимпе на Галиполскиот Полуостров – првата тврдина на Балканот освоена од Османлиите (1352 г.)

преименуван во **Одрин**. Новоосвоениот град веднаш станал престолнина на османлиската држава. Со пренесувањето на престолнината во Одрин, Османлиите покажале дека нивните освојувачки намери се свртени кон Запад, односно кон Балканот.

А) Македонија

Поради географската положба, прво на удар на Османлиите се нашло владението на деспотот Угleshа. Веднаш по доаѓањето во контакт со државата на Угleshа, османлиските воени одреди почнале да ги напаѓаат и ограбуваат неговите територии, со намера да го предизвикаат во отворена битка. При еден таков напад биле уништени дури и манастирите на Света Гора.

Свесен за опасноста од Османлиите, Јован Угleshа побарал помош од другите феудални владетели во Македонија. На повикот на Јован Угleshа за борба против Османлиите, позитивно одговорил само неговиот брат Волкашин. Место да се бранат, двајцата браќа решиле да тргнат во поход и да ги протераат Османлиите од Балканот. Во **1371 година** нивната војска стигнала до местото Черномен на реката Марица. Таму тие биле нападнати од османлиската војска. Во судирот, позната како **Битката на Марица**, војската на Волкашин и на Угleshа била целосно уништена. Во битката загинале и двајцата владетели.

Марицката битка ќе се покаже како една од пресудните за османлиското освојување на Балканот. Веќе во 80-тите години на XIV век Османлиите го освоиле градот Сер. Со тоа државата на Јован

Марицка битка (приказ)

Творци на историјата:

Најмногу информации за Марицката битка дознаваме од записот на монахот Исаија Серски. Тој пишува дека војската на Волкашин и на Угleshа, која броела 60 000 војници била нападна од Османлиите ненадејно во текот на ноќта и на тој начин била поразена. Меѓутоа со научна анализа на настаните, се чини дека Волкашин и Угleshа имале многу помалку војници. Исто така, малку е веројатно дека во текот на походот би ја оставиле својата армија незаштитена во текот на ноќта.

Истражувај:

Истражувај на интернет за битките на цар Самуил против Византија кај Сперхеј (997 г.) и Скопје (1004 г.). Има ли некаква сличност на овие битки со Марицката битка?

Османлиско оружје од Марицката битка

Македонија по Марицката битка (карта)

Угleshа престанала да постои. Така, поранешните територии на Угleshа станале првите области од Македонија во кои била воспоставена директна османлиска власт.

По заземањето на серската држава, Османлиите ги принудиле владетелите на Прилепското Кралство и државата на браќата Дејанови да прифатат вазални односи со нив. Ваквите односи траеле до **1395 година**, кога кралот Марко и Константин Драгаш загинале во битката кај **Ровине** како османлиски вазали. По нивната смрт, териториите што ги управувале двајцата владетели станале дел од османлиската држава.

Во меѓувреме, Османлиите ги освоиле и другите делови од Македонија, со исклучок на градот Солун, кој, конечно бил освоен во 1430 година. Така, на територијата на Македонија била воспоставена османлиска власт.

Смртта на кралот Марко
(приказ од XIX век)

Б) Србија

По Маричката битка и поразот на војските на браќата Волкашин и Угleshа, Османлиите за релативно кратко време ја воспоставиле својата власт во Македонија, но и во делови од Јужна Србија. Таму, османлиските воени одреди дошле во судир со кнезот Лазар Хребељановиќ, кој по смртта на царот Урош V станал најмоќен феудален владетел во Србија.

Во **1389 година** османлискиот султан Мурат I со голема војска се упатил кон Србија. Од друга страна, кнезот Лазар Хребељановиќ ги повикал околните феудални владетели да помогнат во борбата со Османлиите. Решавачката битка меѓу двете војски се одиграла на Косовско Поле. Во **Косовската битка** загинале двајцата владетели. По битката, наследникот на кнезот Лазар, неговиот син Стефан, прифатил вазални односи со новиот османлиски султан Бајазит I.

Во почетокот на XV век османлиската држава била нападната од Монголците на исток, а потоа и зафатена со големи внатрешни судири. Користејќи ја таа ситуација, кнезот Стефан ги прекинал вазалните односи со Османлиите. Тој од византискиот император добил титула деспот. Со тоа Србија станала деспотство. Српското Деспотство постоело до 1459 година, кога Османлиите ја освоиле престолнината Смедерево. На тој начин завршила историјата на српската средновековна држава, а Србија потпаднала под власт на Османлиите.

Научи повеќе:

Постојат различни верзии за начинот на кој загинал султанот Мурат I. Според една од најпознатите легенди за овој настан, Милош Обилиќ, под изговор дека се предава, влегол во шаторот на султанот Мурат I и го убил со својот меч. Од друга страна, според турските извори султанот бил убиен од друг српски војник, кој глумел дека е мртов на бојното поле.

Кнезот Лазар Хребељановиќ

Косовска битка (приказ)

Султанот Мурат I

В) Бугарија

Во втората половина на XIV век, бугарската држава била поделена на два дела: **Трновско Царство** и **Видинско Царство**. По Марицката битка, како и повеќето балканските владетели, царот Иван Шишман, кој владеел со Трновското Царство, прифатил вазални односи кон Османлиите.

Меѓутоа во 80-тите години на XIV век, Иван Шишман се обидел да ги прекине вазалските односи, одбивајќи да им плаќа данок на Османлиите. Поради тоа Османлиите навлегле во Бугарија. Притоа ги освоиле старите бугарски престолнини (Плиска и Преслав). По оваа демонстрација на моќ, Трновското Царство повторно прифатило вазални односи со Османлиите.

По Косовската битка и доаѓањето на власт на султанот Бајазит I, тој го зголемил притисокот врз Бугарија. По три месечна опсада во 1393 година, Османлиите го освоиле Трново. Со тоа Трновското Царство престанало да постои.

Владетелот на Видинското Царство, царот Иван Страцимир во 1396 година се придружил на здружените европски војски што тргнале во поход против Османлиите. Војската на европските владетели доживеала тежок пораз во битката кај Никопол. По овој неуспешен поход, Османлиите го нападнале и освоиле градот Видин. Со тоа бил ставен крај и на Видинското Царство. Така територијата на Бугарија станала дел од султановото владение.

Сребрена монета на царот Иван Шишман

Битката кај Никопол
(минијатура од XV век)

Г) Албанија

Османлиското освојување на Албанија почнало во втората половина на XIV век. Во тоа време територијата на Албанија била поделена меѓу феудалните семејства **Топија**, **Балши (Балшиќи)**, **Кастриоти** и други. Меѓу овие феудални семејства постојано се воделе борби за превласт врз албанските области.

Меѓусебно завојуваните албански феудалци не само што не биле во состојба да дадат сериозен отпор на Османлиите, туку често се ставале во нивна служба барајќи помош против своите ривали.

Научи повеќе:

Териториите во Албанија, кои Османлиите ги освоиле во првата половина на XV век станале дел од т.н. Албански санџак со центар во Гирокастро. Од друга страна, албанските територии под контрола на Венеција во средниот век биле познати под името Венецијанска Албанија.

Некои феудални владетели за да ги зачуваат своите имоти и привилегии доброволно ја признавале османлиската власт. Како гаранција за нивната лојалност кон султанот, владетелите ги испраќале своите синови во османлиската престолнина во Одрин. Всушност, тие останувале да владеат како вазални владетели.

Откако Османлиите ги освоиле другите балкански земји, почнале да размислуваат за воспоставување директна контрола над Албанија. Во првата половина на XV век Османлиите ги освоиле централните и јужните делови од Албанија. На тој начин, тие станале дел од османлиската држава.

Од друга страна, северните делови на Албанија биле под власт на Венеција. Таа ги имала под контрола градовите Драч и Скадар. Во планинските делови на Северна Албанија владееле локални племенски водачи. Тие понекогаш ја признавале венецијанската, а понекогаш османлиската власт, во зависност од тоа која држава била помоќна.

Тврдината во Берат

Провери го наученото:

1. Како се создала османлиската држава?
2. Зошто балканските држави не успеале да го спречат продорот на Османлиите на Балканот?
3. Кои феудални владетели од Македонија учествувале во Марицката битка и како завршила?
4. Какви биле последиците од Косовската битка за Србија?
5. Како било поделено Второто Бугарско Царство во времето на османлиското освојување?
6. Објасни го османлиското освојување на Албанија.

Задача:

1. Замисли дека ти си феудален владетел на Балканот во XIV век, а османлиски воени трупи постојано навлегуваат и ги ограбуваат твоите територии. Напиши писмо до другите феудални владетели, со кој ќе ги убедиш да ти се придружат во борбата против Османлиите.

Стопанскиот и културниот живот на Балканот (XII-XV век)

Стопански занимања

Во развиениот и во доцниот среден век луѓето на Балканот се занимавале со различни стопански дејности. Главни занимања биле **земјоделството** и **сточарството**. Во низинските предели и речните долини било застапено земјоделството. Притоа најзастапени биле житните култури. Населението што работело на нивите најчесто биле **зависни селани**. За орање на земјата се користеле плуг и рало, а за друга работа се употребувале различни алатки. Произведеното жито се мелело во воденици.

Преку сточарството се обезбедувале продукти како месо, млеко и кожа. За добитокот вообичаено се грижеле сточари, кои во изворите се именувани и како **власи**. Но, терминот Власи понекогаш означувал припадност кон посебен народ.

На манастирските имоти особено било застапено **лозарството**. Исто така, луѓето поседувале **овоштарници**. Од нив добивале свежо и сушено овошје. **Пчеларството** било значајна дејност, а за медот и восокот имало широка побарувачка на пазарите. Населението покрај езерата, како Охридско и Скадарско, се занимавало со **риболов**. Во приморските места, како Драч и Валона, постоеле солани за производство на сол.

Клучна улога во средновековното стопанство имало и **рударството**. Меѓу најпознатите рудници биле Злетово и Саса во Македонија и Ново Брдо во Србија, каде што се ископувала руда, што овозможувало **ковење монети**. **Трговијата**, пак, значително напредувала благодарение на ковењето монети.

Научи повеќе:

Во развиениот и во доцниот среден век за обработка на земјата се користел таканаречениот триполен систем. Тоа било метод на обработка во кој земјата се делела на три дела. Првиот дел се засадувал со едни култури, вториот со други култури, а третиот останувал необработен (лежиште). Лежиштето се користело за пасење добиток, чијшто измет ја збогатувал почвата. Во ваквиот систем, поединечните делови ротирале во својата намена секоја година. Тоа ја зачувувало плодноста на земјата и овозможувало поголеми приноси.

Монета на кралот Волкашин (XIV в.)

Истражувај:

Обиди се да најдеш повеќе информации за Власите во средниот век!

Потоа напиши краток текст (есеј) за нивниот начин на живот!

Книжевност

Политичкиот и стопанскиот подем на балканските држави во XIII и во XIV век овозможил значаен развој на културата. Во близина на новите престолнини или важни градски центри се формирале **книжевни школи**, најчесто сместени во црквите и во манастирите. Овие центри ја продолжиле традицијата и станале главни места што ја негувале словенската писменост и каде што се создавале нови книжевни дела. Всушност, словенската писменост која во времето на Византија била делумно потисната, доживеала нов подем на Балканот. Меѓу позначајните книжевни центри се издвојуваат **скопскиот книжевен центар** во Марковиот манастир, **трновската книжевна школа** во бугарската престолнина Трново, и српскиот **книжевен центар во Хиландар** на Света Гора.

Во овој период словенската писменост се изразувала, главно, преку **кирилското писмо**. Најчесто се пишувале дела со **духовна содржина**, како житија, молитви, пофални слова и литургиски текстови. Покрај религиозните дела, почнале да се создаваат и **световни текстови**, кои обработувале теми од секојдневниот живот или историски настани. Такви примери се летописите, родословите и историските романи. Значајни примери се делото на Гон Музаки, кое се однесува на историјата на благородничко семејство Музаки и кое е напишано на италијански јазик. Особено популарен станал романот „Александрида“ во кој е обработен животот на Александар Велики.

Народното творештво, исто така било важно за културата на Балканот. Зачувани се многубројни историски песни и легенди, меѓу кои посебно место заземаат приказните за значајни владетели, како и легендите за кралот Марко.

Во некои региони од Балканот, како Албанија, книжевното творештво било под влијание не само на византиската култура, туку и на западната традиција. Таму се сретнуваат текстови напишани на латински и на грчки јазик, но, исто така има сведоштва за словенска писменост, која била дел од локалната културна традиција.

Научи повеќе:

Во средниот век постоеле текстови наречени апоскрифи или тајни книги, кои обработувале мистични религиозни теми, легенди и приказни. Црквата ги забранувала бидејќи не се совпаѓале со црковните учења. Оттука, овие книги често се ширеле тајно меѓу луѓето.

Камената плоча со грбот на Карло Топија пронајдена во црквата Шен Гон во близина на Елбасан (XIV в.)

Црквата „Св. Димитриј“ (Марков манастир) од XIV в., делумно обновена од крал Волкашин, а целосно завршена од крал Марко

Градителство и уметност

Градителството во развиениот и во доцниот среден век се надоврзувало на традициите од пораниот период. Продолжиле градбите на силни **тврдини и дворци** за владетелите и благородниците, како и религиозни објекти. Меѓу најпознатите тврдини од овој период се Марковите кули кај Прилеп, Штипската тврдина и Велешката тврдина, Царевец во бугарската престолнина Трново, како и тие во Скадар и во Леш. Овие градби ги штителе градовите од освојувачи, но ја истакнувале величината на владетелите.

Покрај одбранбените градби, владетелите и благородниците посветувале големо внимание на изградбата на **цркви и манастири**, особено во XIII и во XIV век. Од значајните христијански објекти се издвојуваат **Марковиот манастир** и црквата „Св. Андреја“ кај Скопје, подигнати од семејството на Волкашин. За српската династија Немањики од особено значење бил **Дечанскиот манастир** кај Пеќ. Албанското семејство Топија ја возобновило познатата црква **Шен Гон**, додека **Килифаревскиот манастир** кај Трново бил една од најзначајните христијански градби од бугарските цареви. Овие храмови не само што служеле за богослужба, туку прераснале во културни центри.

Со градењето на храмовите паралелно се развивала и **црковната уметност**, особено преку **фреските и иконите**. На ѕидовите од црквите често биле прикажувани главните донатори при изградбата на храмовите. Тие се нарекувале **ктитори**. Такви, обично, биле владетели или локални феудалци. Овие прикази ја истакнувале нивната побожност и заслуга за зацврстување на верата. За потребите на сликарството се развивале **иконописни центри** во кои уметниците се обучувале да создаваат дела со висока вредност. Еден од најпознатите такви центри бил во Охрид, а слични постоеле низ различни делови од Балканот.

Храмовите често биле разубавувани со резби од камен и од дрво. **Уметничкото занаетчиство** доживувало значителен развој. Занаетчиите изработувале уметнички предмети од злато, сребро и од бакар. Владетелите и феудалците нарачувале лук-

Маркови кули кај Прилеп

Манастирската црква во Дечански манастир, изграден во XIV в.

Истражувај:

Во развиениот и во доцниот среден век Балканот доживеал процут во книжевноста и во градителството создавајќи огромно културно наследство.

Истражи го значењето на следниве културни и историски споменици:

- Летописот на попот Дукљанин
- Бориловиот синодик
- Варошкиот манастир
- Зографскиот манастир

Напиши краток текст во кој ќе објасниш зошто овие дела и места се важни за историјата и културата на Балканот.

сузни предмети како накит, круни, пехари и украси со скапоцени камења. За црквата се произведувале крстови, кандила, книги со украсени корици и разновидни облеку за црковниот живот. Во западните делови на Балканот се развило и вајарството како уметност, односно се изработувале скулптури и украсни релјефи.

Покрај другото, се развила и **музичката уметност**. Таа е тесно поврзана со црковниот живот. Свештениците користеле црковно пеење при богослужбите, а постоеле и црковните хорви како придружен дел на богослужбата.

Јован Кукузел,
познат црковен композитор

Црквата и сидините на
трновската тврдина Цареvec

Манастирскиот комплекс Трескавец
во Прилепско, изграден во XIII в.

Провери го наученото:

1. Кои биле најзначајните стопански занимања на Балканот во развиениот и доцниот среден век?
2. Наброј некои позначајни книжевни центри од овој период!
3. Каков тип градби се подигале во овие векови?
4. Објасни што е уметничко занаетчиство?

Задача:

1. Истражи дали во твојата околина постои градба од средниот век, како црква, манастир или тврдина. Доколку најдеш таков објект, напиши краток есеј во кој ќе го опишеш. Вклучи информации за неговата историја, архитектура и значење за локалната култура.
Ако не можеш да најдеш градба во твојата околина, избери некој познат објект од територијата на Македонија и истражи за него!

„Последното писмо на владетелот“

Опис на активността:

Пред вас се наоѓа текст што претставува „последното писмо“ на еден од владетелите на Балканот (XI-XV век). Писмото содржи празни места, кои треба да се пополнат со точни историски информации, како и креативен дел каде што вие, учениците, во негово име треба да размислите за поинакви одлуки што владетелот можел да ги донесе. За пополнување на информациите може да ги користите учебникот и истражување на интернет. На крај писмата прочитајте ги пред одделението, а другите ученици треба да погодуваат за кој владетел се работи.

Текст на писмото:

„До мојот, верен и сакан народ

Јас, _____ (име на владетел), по милоста Бога, владетел на _____ (име на територијата или државата), го пишувам ова писмо во последните денови од мојот живот. Во текот на моето владеење се соочив со многу предизвици, како _____ (опис на предизвикот), но со сите сили се залагам да ги зачувам своите територии и народ. Сепак, успеав да постигнам и значајни успеси, меѓу кои _____ (споменете конкретен подвиг или настан).

Мојата држава беше позната по _____ (ресурси, крпидна или воена сила), а моите сојузници беа _____ (име на сојузници или поддржувачи). Ветувам дека постојателите нема да ме забораваат и дека моето наследство _____ (ваши лично гледање за наследството на владетелот) ќе остане врезано во нивната меморија.

Креативен дел

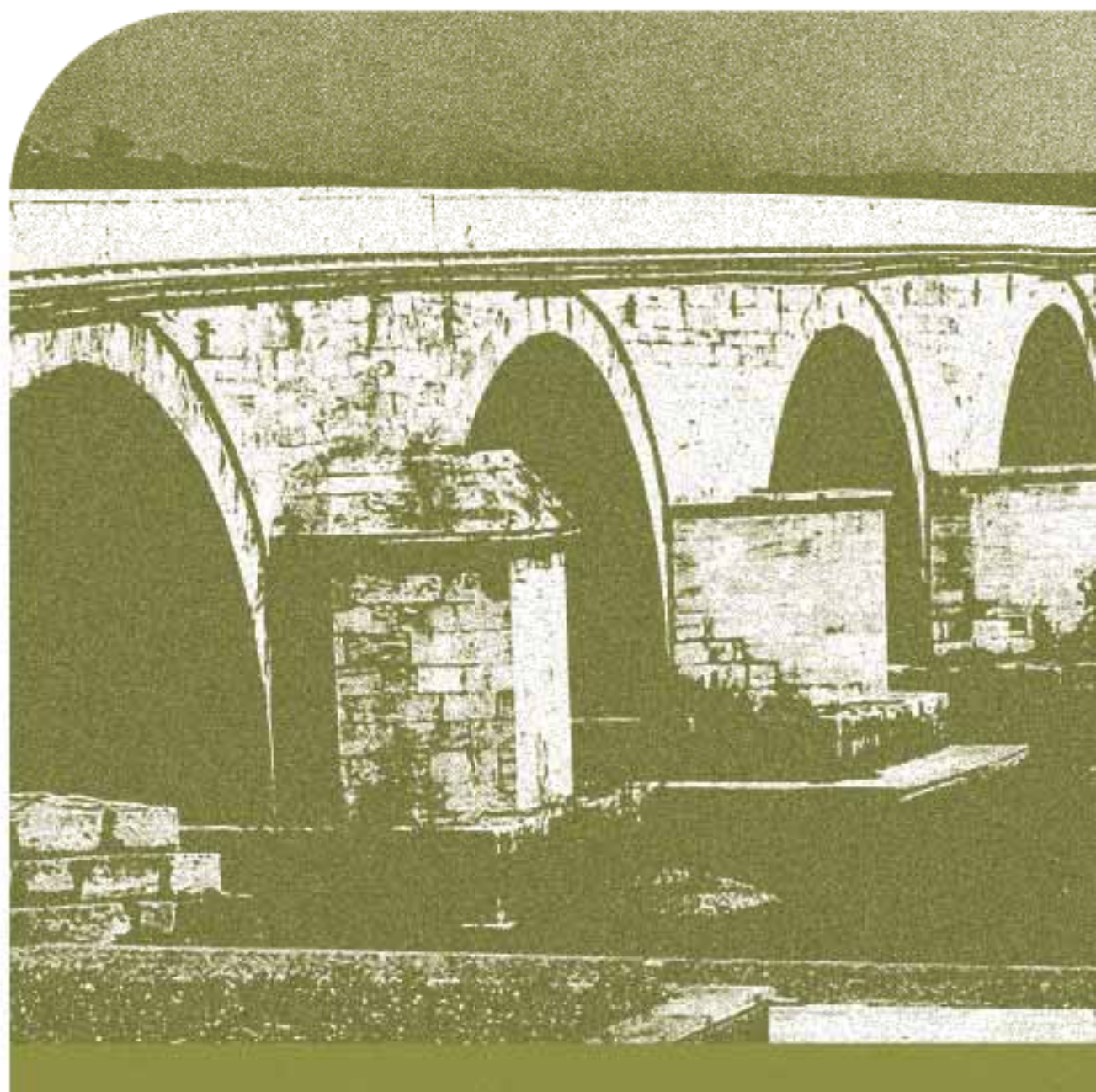
Жалам за некои работи што не ги сакав, но доколку би можел да го враќам времето, би донел поинаква одлука во врска со _____. Таа одлука би го променила следново: _____.

Вашиот, заштитник и владетел,
_____ (поштом)*

Т Е М А

5

Балканот и Македонија под османлиска власт

Османлиската Империја

Уредувањето и организацијата на државата

Организацијата и управувањето на османлиската држава се темели на селџучкото наследство, исламската традиција и елементи од византиското наследство. Османлиската Империја е централизирана држава на чело со **султан**. Неговата власт е неограничена и наследна. Султанот се смета за Божји намесник на земјата. Тој истовремено е врховен воен командант, верски поглавар и законодавец. Тој располагал со животот, имотот и честа на поданиците. Неговата власт формално е ограничена со прописи, но фактички владее апсолутистички.

При управувањето на државата му помага султанскиот совет, наречен **диван**. Во неговата работа учествуваат највисоките државни, административни и воени функционери. Диванот донесува одлуки за најважните прашања во државата и го советува султанот. Во почетокот со диванот претседавал лично султанот. Подоцна таа улога ја имал **големиот везир**, кој се смета за прв помошник на султанот.

Државна религија во Османлиската Империја е исламот. Според тоа, правниот систем во државата е подреден на исламското **шеријатско право**. За спроведувањето на шеријатското право биле задолжени судии кои се познати како **кадии**. Во османлиската држава судската и обвинителската власт не биле одвоени. Кадијата во исто време тужи и суди. На пониско ниво на услуга на државната власт ѝ стоеле на располагање многу службеници од разни сфери.

Османлиската држава била поделена на крупни административни области, наречени **ејалети**. Во првите векови од постоењето на државата, тоа биле **Румелискиот** и **Анадолискиот** ејалет. Османлиското владение на Балканот припаѓало на Румелискиот ејалет, а тоа во Мала Азија кон Анадолискиот ејалет. Ејалетот го управувал **беглербег**, кој бил меѓу најмоќните луѓе во државата. Ејалетите се делеле на **санџаци**, кои ги управувале

Стилизираниот потпис на султанот Сулејман Величествениот. Ваквиот потпис на османлиските султани бил наречен тугра

Научи повеќе:

Дури и кога не раководел со диванот, султанот во секој момент можел тајно да ги следи состаноците. Тоа го правел преку специјален прозорец покриен со решетки, кој гледал директно во просторијата каде заседавал диванот. На тој начин, се создала фамата дека султанот секогаш знае се.

Судски спор во османлиската држава (минијатура)

Топкапи сарај – официјална резиденција на сите османлиски султани од XV до XIX век

санџак-бегови. Санџаците се делеле на помали административни единици. Османлискиот управен апарат презел и приспособил кон своите потреби разни институции од поранешните системи на потчинетите народи и земји. Затоа во него се вградени разни институции од византиско, словенско и од арапско потекло.

Османлиската војска

Војската била еден од главните столбови на османлиската држава. Се смета дека Османлиите во средниот век имале една од најдобро организираниите војски. Најзначајни единици биле **спахиите** и **јаничарите**.

Спахиите се стожерот на провинциската војска. Во војна одат како коњаници. За возврат за воената служба добиваат лена од кои имаат право да собираат одредени даноци, а, пред сè, десеток. Правото на собирање даноци од леното е поврзано со исполнување на службата.

Ударна сила на османлиската пешадија ја сочинуваат **јаничарите**. Тоа е централна војска и гарда на султанот. Јаничарите потекнувале од потчинетото население. Османлиите ги собирале најспособните машки деца и ги праќале на специјална обука во престолнината. Најголем дел од нив потоа го

Помалку познати зборови

Султан – владетелска титула во османлиската држава.

Диван – султански совет, тело што го советува султанот.

Везир – помошник на султанот, висока функција во османлиската држава.

Лено – вид посед од кој спахијата остварува приходи преку собирање даноци.

Агата (заповедникот) на јаничарите стои покрај јаничар

вклучувале во јаничарскиот корпус. Други работеле како дворски слуги. Најспособните од нив можеле да се искачат до највисоката функција во државата – голем везир. Во некои области населението доброволно ги испраќало своите деца за да станат јаничари. Други, пак, се спротивставувале и настојувале да ја одбегнат таквата обврска.

Јаничарите биле воспитувани во османлиски дух и затоа биле најдобри чувари на султанот и на државата. Тие немале право да формираат семејство и да поседуваат имот. Нивната посветеност на војната често била клучна за воените успеси на Османлиите. Покрај копнената војска, Османлиите имале и морнарица.

Османлиите на три континенти

Во текот на XV и на XVI век османлиската држава го достигнала врвот на својата моќ. Во 1453 година Османлиите го освоиле Константинопол, кој станал престолнина на државата. Поради овој успех, султанот **Мехмед II** бил наречен **Освојувачот**.

Наследниците на Мехмед II успеале покрај Балканот да ги освојат и земјите на Блискиот Исток (Палестина, Сирија, Иран), како и Северна Африка. На тој начин, Османлиите воспоставиле контрола над трговијата на Средоземно Море, а нивната држава се протегала на три континенти: **Азија, Европа и Африка**.

Во средината на XVI век во времето на султанот **Сулејман Величествениот**, Османлиите ја прошириле својата власт во Унгарија и стигнале дури пред портите на градот Виена. Тоа е моментот кога османлиската држава била територијално најголема.

Покрај воените успеси, султанот Сулејман ги собрал сите закони што ги донеле неговите претходници и ја издал првата збирка закони позната како **Османлиски законик**. Поради тоа, го добил прекарот **Законодавецот**.

Во времето на султанот Сулејман, Константинопол бил главен центар на исламската култура. Во неговиот сарај доаѓале уметници и занаетчији од разни делови на светот. Нивните дела претставуваат спој на

Научи повеќе:

Со проширувањето на државата Османлиите ги освоиле трите свети градови за муслиманите: Ерусалим, Мека и Медина. Поради тоа, османлиските султани ја носеле и титулата калиф – духовен поглавар на сите муслимани на светот.

Спакхија

Сулејман I Величествениот
(1520–1566 година)

европската и на источната култура. Едно од неговите големи градителски достигнувања е Сулејмановата џамија – една од најраскошните џамии во светот.

Поради овие успеси, Сулејман Величествениот е еден од најистакнатите владетели од средниот век. По неговата смрт, моќта на османлиската држава почнала да опаѓа.

Османлиска монета од XVI век

Сулејмановата џамија во Истанбул

Провери го наученото:

1. Какво било државното уредување во османлиската држава?
2. Објасни како била организирана османлиската војска!
3. На кои континенти се протегала османлиската држава?
4. Зошто султанот Сулејман бил наречен Законодавецот од страна на неговите поданици?

Задача:

1. Замисли дека ти си хроничар на султанот Сулејман Величествениот. Истражувај за неговиот живот и напиши хроника со најважните настани од неговиот живот и неговите достигнувања во надворешната и во внатрешната политика.

Животот на Балканот и во Македонија под османлиска власт

Општествени односи

По османлиското освојување на балканските земји, тие биле вклучени во османлискиот административен систем. Бидејќи овие земји во минатото биле дел од моќното Византиско (Ромејско) Царство, Османлиите ги нарекле **Румелија**. Оттука произлегува и терминот **Румелиски ејалет**. Според тоа православните христијани на Балканот од Османлиите најчесто биле именувани како **Руми**.

Во балканските земји бил воспоставен османлискиот **тимарско-спахиски систем**. Тоа е феудален систем со изразени воени обележја. Во овој систем постојат две основни класи: **аскер** (војничка класа) и **раја** (зависно население). Во категоријата на аскерот припаѓале спахиите, државните службеници и исламските верски достоинственици. Другото население, без оглед на верската и на етничката припадност, влегувало во категоријата на рајата.

Султанот, кој во име на Бога располагал со сета земја во државата, на припадниците на аскерот им доделувал лена (поседи) од кои тие имале право да собираат одредени даноци. Во зависност од висината на приходите што ги остварувале на овој начин, тие се делеле на **тимари**, **зијамети** и **хасови**. Токму поради тоа спахиите биле обврзани со воена служба. Помал дел од уживателите на такви лена извршувале други управни функции од невоен карактер.

Населението во османлиската држава имало разни обврски кон државата и феудалниот господар. Населението ги исполнувало своите обврски преку плаќање даноци и такси во пари, преку бесплатна работа и во натура. Еден од најзначајните даноци во натура бил **десетокот**. На име на овој данок, селаните на својот господар требало да му предадат 1/10 во натура од сите земјоделски производи. Некои даноци биле задолжителни за сето население во државата, а други само за одредена категорија луѓе. Таков пример бил данокот **главарина** (џизие). Овој

Потсети се:

1. Како се нарекувале жителите на Византија?
2. На која античка држава смета- ле дека се наследници жителите на Византија?

Помалку познати зборови

Аскер – арапски збор што значи војник. Со овој термин во османлиската држава се именуват припадниците на владејачката класа.

Раја – луѓе што работат на земјата на феудалците и плаќаат данок.

Тимар – мал феудален посед (лено) во османлиската држава

џизие – главарина, данок за секој возрасен маж (глава) во семејството. Познат и под името арач.

Рајата во Босна плаќа данок

данок бил наплаќан само од немуслиманите во државата. Со тоа тие требало да ја покажат покорноста и лојалноста кон султанот.

Во време на војна, државата наметнувала и вонредни даноци. За потребите на државата и за пополнување на јаничарскиот корпус, османлиската држава ги собирала најспособните деца преку данокот **девширме**.

Демографски промени

По османлиското освојување на Балканот настанале забележливи промени во структурата на населението. На почетокот многу луѓе ги напуштиле градовите и заминале во по зафрлените делови на државата, подалеку од новиот освојувач. За заживување на градовите и организирање на новата администрација, власта почнала да населува муслиманско население од Мала Азија. Првите муслимански доселеници биле вклучени во новата управа, судството и во исламските верски институции. Потоа биле населени и трговци, занаетчиј, учители и сл. Овој процес на населување на муслиманско население од Мала Азија на Балканот се нарекува **колонијација**. Преку колонијацијата, Османлиите настојувале да ја зацврстат својата власт во новоосвоените области на Балканот.

Кон крајот на XIV век почнало населувањето на турските номадски сточари од Мала Азија. Тие се познати под името **Јуруци**. Со нивното населување на Балканот ова население почнало да живее во постојани населби. На територијата на Македонија јуручки населби биле формирани во Овчеполскиот и во Солунскиот регион. Таквите населби биле најзастапени на планините Плачковица и Серта. Во овој период на Балканот се населило значајно еврејско и ромско население. Евреите биле најзастапени во **Солун**. Затоа овој град го добил епитетот град – мајка на Израел. Но ги имало и во Скопје, Битола и на други места.

Со доаѓањето на Османлиите почнал и процес на преминување на дел од населението од христијанска во муслиманска вероисповед. Во прво време исламот го прифатиле побогатите за да ги зачуваат привилегиите. Ширењето на исламот било поизра-

Собирање девширме

Научи повеќе:

За населувањето на Евреите во Османлиската Империја било предизвикано од нивниот прогон низ Европа. По обединувањето на Шпанија, Евреите што не сакале да станат христијани биле протерани од Пиринејскиот Полуостров. Во тој период слични прогони на Евреите имало и во Јужна Италија, Сицилија и во францускиот регион Прованса.

Шарената џамија во Тетово

зено во Албанија, Косово, Босна, северозападна Македонија, како и околу Родопите во Бугарија.

Прифаќањето на исламот често било поврзано со различните права и обврски што ги имале муслиманите и немуслиманите во османлиската држава. Со цел да избегнат некои од даноците, но и да се здобијат со други предности што ги имале муслиманите, некои луѓе решиле да го прифатат исламот.

Повеќето од луѓето што го прифатиле исламот ги задржале својот мајчин јазик и обичаи. Некои од нив задржале дури дел од своите христијански верски ритуали. Сепак, преку прифаќањето на исламот тие добиле значајни предности за напредување во државата. Користејќи ги таквите можности, некои лицата што го прифатиле исламот подоцна извршувале високи функции во Османлиската Империја.

Понекогаш државата спроведувала и присилна исламизација. Најпознат пример за присилна исламизација претставува данокот девширме. Децата што биле одземани од христијанското население прво биле исламизирани, а потоа вклучени во војската како јаничари. Исто така, постојат примери за присилна исламизација на цели региони каде што се појавувале посилни бунтовни движења против османлиската власт.

Стопанство

Во времето на османлиското освојување на Балканот најголемиот дел од населението се занимавало со **земјоделство**. Претежно се одгледувале житни и индустриски култури. Прилично биле развиени и лозарството, градинарството и овоштарството. Со османлиската колонизација на Балканот било збогатено одгледувањето земјоделски култури. Населението што се доселило од Мала Азија со себе донело многу нови култури и производи, кои биле прифатени од локалното население. Тука се вбројуваат памукот, сусамот, оризот, потоа тутунот, пченката и други. Тие донеле и нови орудија и алатки за работа, нови вештини и занаети. Населението на Балканот од новодојденците прифатило разни јадења и зачини карактеристични за земјите од Истокот.

Било развиено и **сточарството**. Притоа, од добитокот се добивало млеко, месо, волна и кожа. Тие

Истражувај:

Истражувај на интернет за животот на Мехмед-паша Соколовиќ и за семејството Копрулу од Албанија. Потоа одговори на следниве прашања:

1. Какви функции во државата извршувал Мехмед-паша Соколовиќ?
2. Зошто еден период од историјата на османлиската држава се нарекува копрулски период?

Мехмед-паша Соколовиќ

Научи повеќе:

За разлика од Западна Европа, каде што пченката се проширила по откривањето на Америка, во османлиската држава оваа култура почнала да се одгледува по освојувањето на Египет во XVI век. Поради тоа што Египет бил познат под името Мисир, оваа култура била наречена и мисирка. Ова именување во некои делови на Македонија е застапено до денес.

се користеле за храна и за изработка на облека. Покрај тоа, биле важни продукти за извоз и за трговска размена со Дубровник и со Западна Европа. Планините во Македонија, но и низ целиот Балкан, нуделе поволни услови за **лов**, а реките и езерата овозможувале **риболов**. Поради одличните услови за риболов, Охридско Езеро било во посед (хас) на османлиските султани.

Искористувањето на **рудните богатства** од Балканот и од Македонија било особено важно за Османлиите. Најчесто, рудниците биле поседи (хасови) на султанот затоа што носеле големи приходи за државата. Меѓу најважните рударски центри на Балканот биле **Ново Брдо** во Србија и **Кратово** во Македонија. Во Кратово постоела ковачница за пари (тарапана). Во близина на Охрид бил експлоатиран сулфур, кој бил користен за изработка на барут.

Во градовите било развиено **занаетчиството**. Поради новиот начин на живот, по доаѓањето на Османлиите се појавиле и некои нови занаети. Градската чаршија во секој поголем град била полна со разни видови занаетчии. Најпознати биле фурниците, бозаџиите, алваџиите, ковачите, кујунџиите, казанџиите, оружарите, резбарите, занаетчиите од кожарските занаети и други.

Занаетчиите што изработувале ист производ, обично, се наоѓале во еден дел од чаршијата, кој бил препознатлив по нив. Понекогаш дури и самите градови биле специјализирани за конкретен производ. Исто како во Западна Европа, занаетчиите од ист занает биле организирани во свои здруженија. Во османлиската држава таквите здруженија се нарекувале **еснафи**.

Во османлиската држава **трговијата** била под силна државна контрола. Таа наидувала на пречки поради несигурните патишта низ државата. Секој град имал свој пазар, кој се одржувал еднаш седмично.

Со текот на времето се јавиле и трговци што ги носеле производите на занаетчиите на разни панаѓури. Бројот на панаѓури на Балканот и во Македонија бил голем. Речиси сите манастири или цркви имале свој панаѓур. Најпознат од сите бил т.н. **Долјански панаѓур**. Поради неговото големо значење, тој е опеан во народни песни надвор од Македонија.

Златкова кула –
средновековна кула во Кратово

Сребрена монета на султанот Бајазит II
изработена во Кратово

Потсети се:

Како се нарекуваат здруженијата на занаетчиите во Западна Европа?

Творци на историјата:

Важен извор за Долјанскиот панаѓур е османлискиот патописец Евлија Челебија, кој пропатувал низ Македонија. Според неговото пишување за време на панаѓурот се собирале околу 100.000 луѓе од Румелија, Арабија, Персија, цела Европа и сите други делови од светот. Биле поставени илјадници шатори, па сето тоа изгледало како војските на Александар и на Дариј. Панаѓурот траел 40 дена, а таму можело да се најде „од пиле млеко“. Имало и голем број магионичари, жонглери, танчари и други забавувачи.

Секојдневен живот

Најголемиот дел од луѓето на Балканот под османлиска власт живееле во село. Во текот на животот голем дел од луѓето воопшто не го напуштале своето место на живеење. Нивните куќи биле скромни. Се граделе од дрво или камен. Луѓето, обично, спиеале на земјениот под.

Времето во домот најчесто се поминувало околу семејното огниште, каде што била подготвувана храната. За јадење се користела ниска тркалезна подлога наречена **софра**, околу која членовите на семејството јаделе седнати на подот. Се јадело со основен прибор од само една чинија.

Луѓето претежно го поминувале животот во работа, опкружени со своите блиски роднини, соседи и соселани. Семејствата биле со многу деца. Најчесто неколку генерации од истото семејство живееле под ист покрив. Во домот работите најчесто биле поделени, така што мажот работел на полето или во работилницата, а жената во домот и во градината. Децата помагале во домашните работи.

Облеката била изработувана во домашни услови и се состоела од волнени кошули, елеци крзна и слично.

Покриениот пазар (безистенот) во Штип

Софра

Провери го наученото:

1. Опиши го тимарско-спахискиот систем и наведи неколку османлиски даноци!
2. Која е разликата меѓу колонизација и исламизација?
3. Кои се главни стопански гранки на Балканот и во Македонија под османлиска власт?
4. Опиши го секојдневниот живот на луѓето на Балканот под османлиска власт.

Задача:

1. Истражувај на интернет и изработи брошура со примери за храна од ориентално потекло, која е застапена денес во Македонија.

Отпорот против османлиската власт

Причини за појавата на отпор

Во втората половина на XVI век, османлиската држава почнала да покажува знаци на слабеење. Големите воени успеси биле поретки, а поразите на бојното поле сè почести. Поради тоа проширувањата запреле, а поразите биле проследени со постепено губење освоени територии.

Проблемите на надворешен воен план директно влијаеле за продлабочување на внатрешната криза во османлиското општество. Во криза се нашол тимаро-спахискиот систем врз кој се темелела османлиската доминација. Спахиите не биле мотивирани како порано за успех во војната. Тие повеќе се интересирале за експлоатација на своите лена. Притоа почнале да ја избегнуваат воената обврска и да испраќаат замена, која немала соодветно искуство, ниту, пак, особен интерес.

Јаничарите, кои биле ударна сила на пешадијата, исто така, го изгубиле некогашниот сјај. Поради останувањена успешни војни, го немало ниту богатиот плен од освоениите земји. Единствен начин за пополнување на празнината во државната каса било зголемувањето на даноците. Нивното собирање, пак, било проследено со злоупотреби, поради што населението плаќало многу повисоки даноци од пропишаните.

Од овие причини, кај потчинетото население почнал да се појавува отпор против османлиската власт. Отпорот бил присутен постојано во различни видови и форми. Го делиме на **пасивен** (невооружен) и на **активен** (вооружен) отпор.

Пасивен отпор

Пасивниот (невооружен) отпор ги опфаќал сите видови избегнување на правилата и прописите во османлиската држава. Таквиот отпор бил изразен низ различни форми. Најчести форми на пасивен отпор се: одбегнување да се плаќаат даночните обврски, необработка и напуштање на земјата, непочитување и заобиколување на судовите, отпор против ши-

Битката кај Лепанто (1571 г.) – во неа Османлиите ја изгубиле речиси целата флота

Научи повеќе:

Еден период од историјата на османлиската држава во XVII и во XVIII век бил означен со чести бунтови на јаничарите. Тие имале моќ дури и да ги менуваат султаните што не им одговарале. Така, од ударна сила во османлиската војска, јаничарскиот корпус постепено се претворил во извор на проблеми за самата држава.

Истражувај:

Истражувај на интернет за животот на Злата Мегленска и на Горѓи Кратовски. Потоа во тетратката напиши краток текст (есеј) за нивниот живот и одговори на следниве прашања:

1. Каков вид на отпор практикувале?
2. Зошто биле прогласени за светци?

рењето на исламот и духовниот отпор изразен преку народното творештво. Сето тоа било дополнето со разни желби и поплаки до власта. Избегнувањето на даночните обврски понекогаш било индивидуално, но имало и случаи кога целото население бегало од селото пред доаѓањето на собирачите на данок. Особено силен бил отпорот против собирањето деца за јаничарскиот корпус.

Населението често ги игнорирало османлиските судови. Меѓусебните спорови настојувало да ги решава надвор од нив. Најчесто тоа се случувало со посредство на некој почитуван човек во селото (учител, свештеник итн.). За засилување на духот на народот се ширеле разни митови и народни преданија. Во Македонија најпознатите такви митови се поврзани со кралот Марко.

Активен отпор

Најпозната форма на активен (вооружен) отпор било **ајдутството**. Оваа појава била израз на незадоволството на населението од османлискиот државен систем, каде што владеело насилство и безредие. Ајдучкото движење било најсилно во втората половина на XVII и во текот на XVIII век. Во тоа време насекаде низ османлиската држава крстосувале ајдучки дружини. Ајдутството особено доаѓало до израз во воени времиња, кога државата била зафатена со надворешни проблеми.

Ајдуците биле луѓе што ги напуштиле своите домови и семејства со цел да се одмаздат за нанесената неправда и да се спротивстават на претставниците на власта. Тие биле организирани во дружини, најчесто составени од 20 до 30 луѓе. На чело на секоја група стоел **арамбаша**. Ајдучките дружини се собирале напролет (околу Гурѓовден), а се растурале наесен (околу Митровден). Во текот на зимата, ајдуците се засолнувале кај свои луѓе од доверба. Луѓето што им помагале на ајдуците се наречени **јатаци**. Тие собирале храна, облека, информации и оружје за ајдуците. Исто така, тие ги криеле болните и ранетите ајдуци.

Ајдучките дружини ги напаѓале имотите на богатите феудални господари, трговските карвани и собирачите на данок. Но, тие не го напаѓале сиромашното население. Поради тоа, народот ги доживувал ајдуците како свои заштитници. Ајдутството е опеано во

Св. Злата Мегленска

Изворите зборуваат

Најстариот податок што зборува за ајдутството во Македонија е од 1502 година. Станува збор за напад врз еден трговски карван. Во врска со овој случај штипскиот кадија казнил со смрт шестмина ајдуци.

Дедо Иљо Малешевски во ајдучка носија (XIX век)

голем број народни песни. Исто така, зачувани се и многубројни легенди за нивните подвизи.

Освен мажи, во редовите на ајдучките дружини имало и жени. Има ретки случаи кога жени се наоѓале на чело на ајдучки дружини. Таков пример е Сирма-војвода, која се прославила во североисточните делови на Македонија. Многу легенди биле раскажани и за подвизите на Румена-војвода.

Османлиската власт преземала разни мерки за неутрализирање на ајдутството. Фактот што ајдутството опстојало до крајот на Империјата зборува за неговата цврста организација. Фатените ајдуци најчесто биле осудувани на смрт или на долгогодишни затворски казни. Телата на казнетите ајдуци долго време оставнувале изложени на јавниот простор за да служат како заплашување. Понекогаш пак, власта им ги простувала престапите на одметнатите ајдуци.

Друг вид на активен отпор против османлиската власт биле **бунтовите** на населението. Еден од попознатите бунтови во Македонија бил Прилепско-мариовскиот бунт, кој се кренал во втората половина на XVI век. Тогаш поради нарушување на некакви права околу 1.000 селани од Прилепско и од мариовскиот крај вооружени со стапови, секири и со вили ги нападнале прилепскиот суд и градската управа. Во XVII век бунтовите биле честа појава на Балканот и во Македонија. Овие форми на отпор, всушност, претставуваат вовед кон повисоките облици на борба и востанија. За разлика од бунтовите, кои се само израз на незадоволство без идеологија, кај востанијата движечка идеологија е ослободителната идеја.

Сирма-војвода

Истражувај:

Прочитај народна песна или приказна поврзана со Сирма-војвода, Румена-војвода или друг ајдук. Опиши како се претставени тие личности во народното творештво.

Провери го наученото:

1. Зошто се појавил отпор против османлиската власт на Балканот?
2. Кои форми на пасивен отпор биле застапени?
3. Опиши го дејствувањето на ајдучките дружини!
4. Која е главната разлика меѓу бунтовите и востанијата?

Задача:

1. Замисли дека ти си жител на едно планинско село во Македонија и соработуваш со ајдучката дружина што се крие во околната шума. Објасни ја организацијата на дружината и твојата улога во неа.

Востанието на Скендер-бег

Албанскиот отпор во првата половина на XV век

Во првата половина на XV век централните и јужните делови од Албанија биле под власт на Османлиите, а северните под власт на Венеција.

Кратко време по воспоставувањето на османлиската власт се јавиле и првите форми на отпор кај населението. Првото поголемо востание во јужните делови на Албанија било предводено од **Герѓ Аријанит**. Тој до средината на XV век во неколку наврати успеал да ги порази османлиските војски. Вестите за неговите успеси против навидум непобедливите Османлии се прошириле низ цела Европа. За да ја зачува својата власт, Герѓ Аријанит склучувал сојузи со европските владетели против Османлиите. Сепак, поради силните османлиски напади, тој се засолнил и остатокот од својот живот го поминал во венецијанските поседи во Албанија.

До средината на XV век во Јужна Албанија имало и други помали бунтови и востанија. Сите тие завршиле неуспешно. Феудалните владетели во Албанија не успеале да се обединат. Затоа не можеле со успех да им се спротивстават на Османлиите.

Потеклото на Скендер-бег и почетокот на востанието

Највпечатлива фигура меѓу феудалните владетели што во првата половина на XV век се обидел да ја отфрли османлиската власт е Гон Кастриот, од феудалното семејство **Кастриоти**. Тој владеел со областите од реката Мат до градот Драч. Сепак, првиот обид на Гон Кастриот бил неуспешен. Тој бил принуден од Османлиите да го испрати својот син **Герѓ Кастриот** во Одрин, како гаранција за неговата лојалност кон султанот.

Така младиот Герѓ Кастриот стасал на султановиот двор во Одрин. Таму го примил исламот и почнал да оди во училиште во кое се обучувале идните јаничари. Герѓ Кастриот по своите способ-

Биста на Герѓ Аријанит од музејот во Кроја

Грбот на семејството Кастриоти

Научи повеќе:

Се смета дека Герѓ Кастриот го добил името Искендер поради своите неверојатни воени способности. Името Искендер произлегува од османлиската верзија на името Александар. Преку тоа име, Османлиите ги споредувале неговите воени способности со способностите на легендарниот антички владетел Александар Велики.

ности се разликувал од другите деца. Во училиштето го добил муслиманското име Искендер, односно **Скендер**. По завршување на училиштето бил вклучен во османлиската војска со која учествувал во повеќе походи.

Скендер имал забележителни успеси во воените походи на Османлиите. Како награда за тоа, султанот му ја доделил титулата бег. Истовремено, добил и санџак во Албанија, кој го управувал како санџак-бег.

Во **1443 година** Османлиите претрпеле голем пораз од Унгарците. Охрабрен од поразот на Османлиите во кој и самиот учествувал, Скендер-бег ја отфрлил османлиската власт. Притоа со лукавство успеал да го освои градот **Кроја**. Потоа за кратко време завладеал со голем дел од Албанија и делови од Западна Македонија (Дебарско-струшката област).

Лешката лига и борбите со Османлиите

Иако имал почетни успеси, Скендер-бег знаел дека за продолжување на војната со Османлиите се потребни сојузници. За таа цел, организирал собир со водачите на другите феудални семејства во Албанија. Собирот се одржал во црквата Шен Кол

Портрет на Скендер-бег (1552 г.)

Научи повеќе:

Кога Скендер-бег стигнал пред вратите на Кроја, тој на управникот на градот му покажал писмо со кое султанот, наводно, му го препушта градот на Скендер-бег. Такво писмо Скендер-бег никогаш не добил, но на тој начин успеал да влезе во Кроја и да го освои градот.

Скендер-бег влегува во Кроја

во градот Леш. На него присуствувале водачите на семејствата Аријанити, Топија, Дукаѓини и други. Тогаш бил формиран воен сојуз познат како **Лешка лига** или **Албанска лига**. Скендер-бег на собирот ја добил титулата капетан на Албанија.

По создавањето на овој воен сојуз, Скендер-бег успеал во неколку битки во Албанија и во Западна Македонија да ја победи османлиската војска. Поради тоа, тој се здобил со голем углед меѓу христијанските владетели.

По неколкуте порази, голема османлиска војска под лично водство на султанот Мурат II навлегла во Албанија. Притоа градот Кроја, кој бил центар на востанието, останал под опсада околу пет месеци. И овој османлиски поход завршил неуспешно. Отпорот на Скендер-бег предизвикал одушевување во Западна Европа. Папата Каликст III го нарекол Скендер-бег ***Athleta Christi*** (заштитник на Христовата вера).

Скендер-бег бил успешен во борбите со Османлиите во текот на 50-тите и 60-тите години на XV век. Сепак, немал доволно сили да ја одбрани својата територија. По освојувањето на Константи-

Оригиналниот шлем на Скендер-бег.
Денес се чува во музејот во Виена

Скендер-бег на минијатура од XV век -
еден од најстарите негови прикази

Собирот во Леш

нопол, султанот Мехмед II собрал сериозна сила и тргнал кон Албанија. На неа гледал како на база за османлиското ширење кон Италија. Во меѓувреме, Скендер-бег не добил соодветна помош од Запад-на Европа. При таква ситуација некои од феудалните моќници го напуштиле и преминале на страната на Османлиите.

Востаничката територија на Скендер-бег постепено се намалувала, а обрачот околу Кроја се стегал. Во 1468 година, додека се подготвувал за организирање нов собир на албанските феудалци, Скендер-бег ненадејно се разболел и починал во Леш. Бил погребан во тамошната црква Шен Кол. Неговите области ѝ припаднале на Венеција.

Името на Скендер-бег оставило силна трага во меморијата на Албанците. Во текот на XIX век, кога Албанците почнале да се креваат против Османлиите, неговото име било потсетник за единството на Албанците, без оглед на која вера ѝ припаѓаат. Тој станал симбол на борбата за ослободување од власта на Османлиите и создавање независна албанска држава. Поради тоа, тој е опеан во народното творештво.

Скендер-бег бил почитуван и низ целиот европски христијански свет. Со неговата смрт, европските држави го загубиле човекот што повеќе од две децении успешно им се спротивставувал на Османлиите во еден дел на Европа. Неговата борба е претставена низ повеќе научни и уметнички дела, на различни светски јазици.

Албанија по востанието на Скендер-бег

Во периодот непосредно по смртта на Скендер-бег, Венеција не само што ги задржала, туку и ги проширила Историска карта на Самуиловата држава кон крајот на X век поседи. Во втората половина на XV век Османлиите успеале да ги освојат клучните градови што биле под венецијанска контрола. Во 1501 година османлиските војски влегле во градот **Драч**, кој бил последно упориште на венецијанската власт. Со тоа целата територија на Албанија се нашла под османлиска власт.

Творци на историјата:

Интересни податоци за Скендер-бег дознаваме од неговиот биограф Марин Барлети. Тој го напишал делото „Историја на животот и делото на Скендер-бег“. Книгата била отпечатена во Венеција, а потоа и во Рим во почетокот на XVI век. Така приказната за борбата на Скендер-бег против Османлиите се проширила низ Европа. Скендер-бег е опеан и од македонскиот поет Григор Прличев во поемата „Скендербег“.

Марин Барлети

Андроника (Доника) – сопругата на Скендер-бег

По потпаѓањето на Албанија под османлиска власт териториите што ги управувале локалните феудалци биле вклучени во османлискиот систем на владеење. Единствена област што останала надвор од тој систем биле планинските предели во Северна Албанија. Таму опстојувал еден вид **племенско самоуправување**. Племенските водачи биле задолжени да им плаќаат годишен данок на Османлиите и имале право да владеат со своето племе. На тој начин, Османлиите ја прифатиле оваа племенска организација како дел од својот систем на владеење.

Во текот на XVI и на XVII век областите во Албанија каде што функционирало племенското самоуправување биле главни жаришта на отпорот против Османлиите. По слабеењето на државата и нејзините војни со европските држави, Албанците повторно се обиделе да ја отфрлат османлиската власт. Првото позначајно востание се случило во времето на Големата турска војна (1683–1699 година). Востанието било проширено низ цело Косово, како и во северните области на Албанија. Негов водач бил епископот **Пјетр Богдани**. Тој со востаниците им се придружил на Австријците. Сепак, востанието било задушено од страна на Османлиите.

Научи повеќе:

Племенското уредување во Северна Албанија било организирано според свои закони. Тие се засновани врз обичајното право, кое не било исто кај сите племиња. Притоа за основа се земал т.н. Закон на Лека Дукагини (збирка албански обичајни правила). За поважните прашања било свикувано племенското собрание.

Пјетр Богдани

Провери го наученото:

1. Зошто не успеале албанските бунтови пред востанието на Скендер-бег?
2. Како почнало востанието на Скендер-бег?
3. Објасни го значењето на Скендер-бег за Албанците и за западноевропските земји!
4. Какви обврски имале племенските водачи во Северна Албанија кон Османлиите?

Задача:

1. Замисли дека ти си учесник на собирот на водачите на феудалните семејства во Албанија и треба да ги убедиш присутните да ѝ се придружат на Лешката лига. Што ќе им кажеш? Напиши ги твоите аргументи во тетратката.

Карпошовото востание

Големата турска војна

Кон крајот на XVII век почнала **Големата турска војна** (1683-1699), која претставува еден од најзначајните воени судири на Османлиите во Европа. Таа се водела меѓу Османлиите и неколку европски држави обединети во еден сојуз наречен **Света лига**. Првично во овој сојуз биле Австрија и Полска, а подоцна се придружиле Русија и Венеција. Сепак, главна ударна сила биле Австријците, кои постигнале најголеми успеси. Војната почнала со обидот на Османлиите да го освојат градот Виена во 1683 година. По речиси два месеца опсада османлискиот напад бил одбиен, а австриската војска тргнала во контранапад кон југ, односно кон Балканот. Во 1689 година, австриската војска се пробил длабоко на Балканот и стигнала до Македонија. При овој австриски пробив, османлиските војски се нашле во тешка и сложена ситуација.

Главнината на австриската војска, под команда на искусниот генерал **Николомини**, без посериозен отпор го освоила Косово. По овие успеси, австриските војски продолжиле кон југ. Откако ја зазеле Качаничката Клисура, се нашле пред **Скопје**. Османлиските војски што се обиделе да им се спротивстават на Австријците, по првиот судир пред градот, биле поразени и се разбегале. Појавата на австриските војски пред Скопје предизвикало паника во градот. Најголем дел од османлиските воени сили, градската управа, како и дел од населението панично го напуштиле Скопје.

Така австриските војски влегле во градот без борба. Николомини, откако извршил анализа на ситуацијата, заклучил дека не е безбедно да остане во Скопје. Немал доволно војска за да продолжи понатаму, а ако останел во градот ризикувал да биде нападнат од османлиската војска. Овие настани се случувале кон крајот на октомври 1689 година, а тоа била уште една причина за загриженост. Поради есенските дождови постоела опасност австриските војски да се соочат со потешкотии при враќањето низ Качаничката Клисура. За да не им го остави гра-

Полскиот крал Јан III Собиенски им помага на Австријците при одбраната на Виена.

Изворите зборуваат

Своите впечатоци за градот Скопје, Николомини ги изнел во неговото писмо до императорот Лесполд I. Во писмото пишува: „Градот Скопје е голем речиси колку Прага. Тој е без сидини и без ровови. Го најдов напуштен, лишен од сите скапоцености, но богато снабден со стоки.“

Научи повеќе:

Во периодот кога Австријците биле во Скопје се проширила епидемија на чума. Поради тоа, во дел од литературата се споменува дека чумата била причина за палењето на градот. Самиот Николомини запишал дека иако му било жал за убавите згради, џамии и градини морал да го запали Скопје затоа што немал доволно војска, а не поради чума. Сепак, по кратко време, тој починал од чума.

Градот Скопје кон крајот на XVI век

дот на Османлиите, Пиколомини решил да го запали Скопје и да се повлече. Затоа градот бил запален, а пожарот беснеел два дена. Австријците се повлекле кон Качаник.

По палењето на Скопје, австриските сили од север извршиле уште неколку упади низ Македонија, во правец на Штип, Велес и на Маврово. Во меѓувреме, османлиските сили, поради лошите резултати на бојното поле и австриската закана се повлекле од северните делови на Македонија. Така, на овој простор, практично, немало ниту австриска, ниту османлиска војска. Всушност, оваа област се претворила во **ничија земја**. Ваквата ситуација ја искористиле ајдуците, кои успеале да ја преземат контролата.

Императорот Леополд I од династијата на Хабзбурзите (1658 – 1705 година)

Почеток и тек на Карпошовото востание

Во текот на војната против Светата лига, поради зголемените трошоци османлиската држава значително ги покачила даноците, а вовела и нови. Исто така, победите на Светата лига го поттикнувале населението да размислува за ослободување од Османлиите. При такви услови на Балканот и во Македонија дошло до засилување на ајдутството. Ова појава била особено силна во североисточните делови на Македонија.

Научи повеќе:

Поради недостиг од податоци во историската наука постојат дилеми дури и во врска со името Карпош. Според достапните информации не е јасно дали се работи за личното име, или, пак, за некаков прекар. Во османлиските хроники, тој се споменува како Карпуз, што во словенските јазици е пренесено како Карпош.

Еден од прочуените ајдучки водачи во овој регион бил Карпош. За неговиот живот пред востанието постојат малку информации. Според османлиските хроники тој бил ајдук, кој дејствувал на просторот околу Западните Родопи. Откако не успеале да го неутрализираат Карпош, Османлиите се обиделе да го стават во своја служба. Тие го назначиле за главатар на старешините што требало да ги гонат ајдуците. Меѓутоа, за време на австриското палење на Скопје во **1689 година**, Карпош се одметнал од Османлиите и кренал востание против османлиската власт. Тоа е познато како **Карпошово востание**. Како главни центри на востанието се сметаат **Крива Паланка** и **Куманово**.

Според османлиските хроники, по палењето и повлекувањето на Австријците, Скопје, исто така се нашло под контрола на Карпошовите востаници. На тој начин, на просторот меѓу Скопје, Куманово и Крива Паланка била создадена **слободна територија**. Таа траела шест седмици. Кон востаничката територија припаѓало Кратово, како и областите околу Лесново. Востаниците го гледале Карпош како авторитет, односно свој крал, и ширеле такви гласини. Но, оваа приказна нема никаква документарна подлога. Опстојувањето на Карпош на овој простор привремено им одговарало и на Австријците и на Османлиите. Така, за Австријците, Карпош и неговите востаници биле прва одбрана во случај на османлиски контранапад. За Османлиите, пак, востаничката област била неутрална зона, која им овозможувала да се реорганизираат пред да продолжат со војната. Така Карпошовата територија претставувала еден вид **тампон-зона** меѓу австриската и османлиската војска.

Задушвање на Карпошовото востание

Во меѓувреме, Османлиите се реорганизираа и веќе во текот на зимата ја нападнаа востанатата територија. Притоа на помош им дошол и татарскиот хан Селим Гирај. Решавачката битка меѓу османлиската војска и востаниците на Карпош се одиграла кај Куманово. Во отворениот судир востаниците биле поразени, а Карпош бил заробен.

Творци на историјата:

Сите информации за Карпошовото востание со кои располагаме се засновани врз хрониките на османлиските хроничари Рашид, Силахдар и Дефтердар. Покрај тоа, постојат и неколку официјални османлиски документи. Во австриските документи нема ниту една информација во која директно се споменуваат Карпош и неговото востание.

Споменик на Карпош во Скопје

Изворите зборуваат

Кога Австријците забележале дека воената среќа почнала да се врти на страната на Османлиите, за повторно да ја придобијат довербата на населението на Балканот почнале да испраќаат повици ветувајќи заштита и секакви привилегии. Така, австрискиот цар Леополд I издал и едно писмо за заштита до „македонскиот народ“ (gens Macedonica). Во писмото стои дека било издадено по барање на двајца „Македонци“ (Macedones), Марко Крајда од Кожани и Димитрије Георги Поповиќ, двајцата „родени во македонски Солун“ (in Saloniki macedonica natos).

Просторот зафатен од Карпошовото востание

Османлиите без поголеми проблеми го освоиле и градот Скопје. Водачот на востанието – Карпош бил сурово убиен покрај Камениот мост во Скопје. На тој начин, Карпошовото востание било задушено. Османлиите ја презеле иницијативата во војната и успеале барем привремено да ги протераат Австријците од Балканот.

Последици и значење на Карпошовото востание

Големата турска војна и Карпошовото востание оставиле сериозни последици во загрозените подрачја. Голем дел од христијанското население од Скопско, Кумановско, Штипско, Кривопаланечко и од други делови на Македонија почнало да се повлекува кон север заедно со австриската војска. Тие биле населени на унгарските територии, кои по оваа војна се нашле под австриска власт.

Научи повеќе:

Голем дел од иселениците од Македонија под притисок на католицизмот од Унгарија продолжиле кон православна Русија. Таа ги населила на територијата на Украина. Иселувањето по Карпошовото востание е еден од првите документиран случаи на емиграција. Откако овие емигранти стигнале во Русија, се вклучиле во руската царска војска. Во 1759 година од нив бил формиран т.н. Македонски полк во руската војска.

Карпошовото востание има огромно значење во историјата на Македонија. Во текот на ова востание за прв пат од османлиското освојување настанал прекин на власта. Со учеството во Карпошовото востание македонското население покажало дека е подготвено да ја искористи секоја погодна можност за ослободување од османлиската власт. На тој начин, Карпош станал симбол на борбата за слобода од османлиската власт.

Плоча во спомен на Карпош на
Камениот мост во Скопје

Камениот мост во Скопје

Провери го наученото:

1. Зошто австрискиот генерал Пиколомини го запалил градот Скопје?
2. Опиши го животот на Карпош пред востанието!
3. Како Австријците и Османлиите гледале на територијата под контрола на Карпош?
4. Кои се последиците од Карпошовото востание?
5. Какво е значењето на Карпошовото востание во историјата на Македонија?

Задача:

1. Замисли дека ти си ајдучки водач во северните делови на Македонија во 1689 година, а австриската војска штотуку ѝ нанесе нов пораз на османлиската држава. Напиши проглас во кој ќе го повикаш населението на востание за ослободување од османлиската власт.

Положбата на Охридската архиепископија во османлиската држава

Османлиите и Охридската архиепископија

По освојувањето на Охрид и воспоставувањето на стабилна власт, Османлиите не посегнале по статусот на Охридската архиепископија. Султаните биле толерантни кон Охридската архиепископија. Тоа било од корист за двете страни. Архиепископијата во Османлиите добила сигурен покровител, а султанот лојална институција. Сепак, функционирањето на Архиепископијата било приспособено според новите услови. Така изборот на нов архиепископ требало да биде потврден со султански акт. Со посебни акти биле потврдувани и владици. Според османлиските документи охридскиот архиепископ бил именуван како **румелиски архиепископ на Охрид и неговото паство**, или пак архиепископ на Охрид и неговото паство на неверниците.

Преку толерантната политика и почитувањето на старата црковна организација, Османлиите лесно можеле да воспостават контрола врз потчинетото христијанско население. Преку лојален верски поглавар се обезбедувал мирот кај потчинетото население кон новата власт. Таквата толерантна политика имала теоретска основа во исламското шеријатско право. Таму христијаните се посочени како еден од т.н. народи од книгата, кои имаат право слободно да ја исповедаат својата вера.

На тој начин, по османлиското освојување на Охрид била воспоставена некаква соработка меѓу врвот на Архиепископијата и османлиските власти. Охридската архиепископија на почетокот не само што ги задржала своите епархии, туку со поддршка на власта успеала да ја прошири својата диецеза за сметка на другите цркви. Османлиите, пак, преку неа успеале да ја постигнат својата цел – контрола врз христијанското население.

Потсети се:

1. Што означуваат термините Руми и Румелија?
2. За кое население Османлиите ги користеле тие термини и зошто?

Помалку познати зборови

Паство – група христијани, за кои е одговорен еден духовен поглавар.

Научи повеќе:

Охридската архиепископија имала привилегиран статус во однос на другите цркви на Балканот. Таквата поддршка од страна на Османлиите била од повеќе причини. За разлика од другите цркви, кои биле поврзани со средновековните држави, Охридската архиепископија не била директно поврзана со ниту една државна круна. Покрај тоа, Охридската архиепископија била единствена црква што била против унија со западната црква, за разлика од другите цркви на Балканот.

Во текот на XV век, кон Охридската архиепископија биле вклучени епархиите во **Бугарија, Влашка, Молдавија** и делови од **Србија**. На тој начин, Охридската архиепископија станала доминантна православна црква на Балканот. Кон нејзината територија биле приклучени дури и некои православни општини што немале никакви историски врски со Охридската архиепископија. Такви биле православните општини во Италија.

По османлиското освојување на Константинопол, османлиските власти се свртеле кон **Цариградската патријаршија**. Таа со поддршка на султанот почнала да го зацврстува своето влијание во државата. При такви услови, властите го промениле односот кон Охридската архиепископија. Поради тоа во текот на XVI век таа загубила значаен дел од претходно здобиените привилегии и територии.

Односот на османлиските власти кон Охридската архиепископија почнал да се менува во првата половина на XVI век, особено во време султаните: Селим I и Сулејман I Величествениот. При нивното султанување повеќе цркви биле претворени во џамии. Меѓу нив биле и охридските цркви „Св. Софија“ и „Св. Пантелејмон“. Откако соборната црква „Св. Софија“ била претворена во џамија, седиштето на Архиепископијата било пренесено во црквата „**Св. Богородица Перивлепта**“. Таму привремено биле пренесени и моштите на св. Климент, кои претходно биле во црквата „Св. Пантелејмон“.

Круната на Охридскиот архиепископ

Истражувај:

Круната на Охридскиот архиепископ, денес се наоѓа во Националниот историски музеј во Софија. Истражувај на интернет и одговори како завршила таму?

Црквата „Св. Богородица Перивлепта“

Состојбата уште повеќе се влошила кон крајот на XVI и почетокот на XVII век, кога османлиската држава западнала во внатрешна криза. Тогаш почнало одземање на црковните имоти и богатство. Од страна на државата биле воведени разни ограничувања при изградбата на нови цркви и обновата на старите. Притоа биле изнудувани значителни средства. Така Охридската архиепископија постепено западнала во тешка економска положба.

Охридската архиепископија во христијанскиот свет

Во текот на XV и на XVI век Охридската архиепископија била високо почитувана од другите цркви. На моменти нејзиното влијание се чувствувало во целиот православен свет. Охридските архиепископи учествувале на значајни црковни собори, па дури и претседавале со некои од нив. Во втората половина на XVI век некои архиепископи во преписката со други црковни поглавари се потпишувале и како патријарси, со што ги истакнувале своите амбиции за прогласување на патријаршија.

Некои охридски архиепископи сметале дека треба да се најдат на чело на борбата против Османлиите. Тие барале поддршка од европските владетели за борба против Османлиите. Најдалеку со овие идеи

Четири манастири на Охридската архиепископија во 1654 година бараат финансиска помош од рускиот цар Алексеј I Романов

Фреска „Успение на пресвета Богородица“ од црквата „Св. Богородица Перивлепта“

Детали од фасадата на црквата „Св. Богородица Перивлепта“

отишол архиепископот **Атанасиј I**. Тој лично или преку свои пратеници ја пропатувал речиси цела Европа барајќи помош за востание. Самиот тој имал намера да застане на чело на таквото востание. Сепак, не успеал да ги оствари овие планови.

Укинување на Охридската архиепископија

Како резултат на слабеењето на Охридската архиепископија во XVII век, Цариградската патријаршија почнала да се меша во нејзините внатрешни работи. Крајната цел на ваквото мешање била да се укине Архиепископијата, а нејзините имоти да бидат преземени од Цариградската патријаршија.

Поради таквото надворешно мешање дошло до раскол меѓу високото свештенство. Едната група ја сочинувале епископите што застанале на страната на Цариградската патријаршија. Во другата биле епископите што се бореле за зачувување на автокефалноста на Охридската архиепископија. Меѓу двете групи постоел судир.

Поради овие борби се случувале чести промени на охридските архиепископи. Овие судири особено се изостриле во текот на XVIII век. Тогаш приврзаниците на Цариградската патријаршија повеќе пати се обиделе да постават архиепископ на полно зависен од цариградскиот патријарх. Преку поставувањето ваков архиепископ, постепено се подготвувал теренот за укинување на Охридската архиепископија.

Последниот таков обид се случил во 1763 година. Тогаш епископите што се бореле за зачувување на автокефалноста на Архиепископијата успеале за архиепископ да го изберат Арсениј. Меѓутоа, набрзо Цариградската патријаршија успеала да го зададе последниот удар. Цариградскиот патријарх успеал да привлече кон себе неколку епископи и преку нив да го спроведе својот план за укинување на Охридската архиепископија.

Есента 1766 година Арсениј бил повикан во Константинопол. Под притисок на цариградскиот патријарх и на султанот, архиепископот Арсениј на **16 јануари 1767** година поднел оставка. Неговата оставка значела и крај на Архиепископијата. Со султанска одлука Охридската архиепископија била

Самуил Ханџер, цариградски патријарх

Мустафа III, османлиски султан во чие време била укината Охридската архиепископија

Изворите зборуваат

„Со оваа моја доброволна и непринудена оставка долупотпишаниот изјавувам дека, не можејќи да ги средам и поправам потребите на Охридската архиепископија... се откажувам од Охридската архиепископија, освен од мојата поранешна (Пелагониска) епархија, која ќе ја држам дури сум жив за да се прехранам и да ги задоволам своите потреби“ - од оставката на охридскиот архиепископ Арсениј.

укината, а нејзините територии биле подредени на Цариградската патријаршија.

Судбината на Охридската архиепископија во различни периоди зависела од интересите на Османлиите. Ако до средината на XVI век таа се засилувала и се проширувала, од втората половина на XVI век почнала да слабее, за во XVIII век да биде укината. Сепак, имала големо значење за зачувување на словенската писменост и култура во овој период. Дел од црковните ракописи што се создале во нејзините манастири се зачувани до денес.

Научи повеќе:

За да се избрише секаков спомен за Охридската архиепископија, цариградските патријарси ја укинале дури и Охридската епархија. Притоа отишле дотаму што за градот Охрид почнале да го користат античкото име Лихнидос.

Црква „Св. Константин и Елена“ (Охрид)

Провери го наученото:

1. Објасни ги односите на Охридската архиепископија со османлиските власти!
2. Која црква станала седиште на Охридската архиепископија во XVI век?
3. Кој охридски архиепископ сакал да организира востание против Османлиите?
4. На кој начин Цариградската патријаршија придонела за укинувањето на Охридската архиепископија?

Задача:

1. Истражувај на интернет за песната „1762 лето“ од Григор Прличев. Потоа, одговори на следниве прашања:
 - На кој историски настан се однесува песната?
 - Дали историските настани се точно прикажани во песната?

Културата и културното наследство на Балканот и во Македонија од XV до XVIII век

Книжевност

По потпаѓањето на балканските земји под османлиска власт, главни жаришта на културата останале **манастирите**. Во нив се одвивал богат културен живот. Манастирите претставувале прибежиште за голем број свештеници, учители, уметници и книжевни творци. Во некои од нив се развиле и функционирале **скрипториуми**. Таму се преведувале и препишувале дела со духовна тематика за потребите на црквата. Исто така во манастирите имало библиотеки со стари ракописи и ретки книги. На тој начин, тие прераснале во **книжевни центри**. Такви позначајни центри во Македонија биле **Лесновскиот, Трескавечкиот и Слепчанскиот** книжевен центар.

Истражувај:

Истражувај на интернет за дамаскината литература и одговори на следниве прашања:

1. Зошто овие дела биле наречени токму дамаскини?
2. Кој е најпознат дамаскин од Македонија?

Манастирот „Св. Јован Претеча“ во с. Слепче (Демирхисарско)

Во втората половина на XVI век се појавиле поучни зборници со приказни, легенди и раскази за настани или личности поврзани со христијанството. Овие дела се наречени **дамаскини**. Во почетокот тие се преведувале од грчки на црковнословенски јазик. Подоцна биле пишувани на црковнословенски јазик со силни примеси на народните говори за да бидат достапни за обичниот човек.

Како резултат на појавата на печатарската техника, почнале да се печатат книги. Тие најчесто се печателе надвор од Македонија. Меѓу првите бил Јаков од Камена Река, кој печател во Венеција, но за своја татковина ја сметал Македонија. Меѓу најпознатите автори од Македонија што печателе надвор е дојранчанаецот Христофор Жефаровиќ со неговото дело „**Стематологија**“. Таа била испечатена во Виена во 1741 година.

Во исламските верски објекти се создавале дела на арапски јазик со исламска религиозна содржина. Најчесто се препишувал **Коранот**. Во областа на книжевноста на Балканот биле користени и турскиот и персискиот јазик. Понекогаш се пишувало и на народен јазик со користење букви од арапската азбука.

Во некои предели на Балканот за пишување дела на народен јазик се користела и латиничната азбука. Таков е примерот со Албанија. Првата позната книга отпечатена на албански народен јазик се појавила во средината на XVI век во Рим. Тоа е збирката со литургиски текстови „**Мешари**“ (Молитвеник), напишана од католичкиот свештеник **Гон Бузуку**. Во

Гон Бузуку и книгата Мешари (приказ од XX век)

Пишувач на дамаскини од XVIII век (Бугарија)

Историска личност

Христофор Жефаровиќ

Христофор Жефаровиќ е познат зограф, иконописец, бакрорезец, писател, трговец и хералдичар од првата половина на XVIII век по потекло од Македонија. Во неговото дело Стематологија е претставен македонскиот земски грб.

Задача: Истражувај на интернет што претставува хералдика?

Земски грб на Македонија во „Стематологија“ на Жефаровиќ

текот на XVIII век биле направени и првите обиди за адаптирање на латиницата на албанскиот јазик. Една таква азбука создал Теодор Хаџи Филипи од градот Елбасан.

Образование

Во османлиската држава не постоел единствен образовен систем, каде децата можеле да се школуваат. Поради тоа во овој период главни центри на образованието и писменоста биле верските институции.

Во рамките на манастирите низ целиот Балкан биле основани црковни училишта, кои се познати и како **џелијни училишта**. Во нив учители биле монасите (калуѓерите) и свештениците, а се изучувале разни верски содржини. Во текот на XVIII век под влијание на манастирските центри вакви црковни училишта постоеле и во градовите. Покрај нив, таму имало и **световни училишта**, кои биле помагани од побогатите трговци и занаетчи.

Во градовите биле отворени исламски религиозни училишта, наречени **медреси**. Тие најчесто биле градени покрај џамиите. Во медресите се изучувале религиозни содржини, а покрај тоа се учеле арапскиот јазик и шеријатското право. Покрај верските лица во нив учеле и државните службеници. Меѓу најпознатите медреси на Балканот била **Исабеговата медреса** во Скопје. Таа постои од втората половина на XV век.

Архитектура и уметност

Иако во овој период балканските земји биле под османлиска власт биле градени и обновувани голем број цркви и манастири. Карактеристични за османлискиот период биле т.н. **пештерски цркви**. Тие биле градени во скриени и непристапни пештери, подалеку од османлиските власти. Во Македонија најголемиот број вакви цркви има во околината на Охридско Езеро.

Црквите и манастирите биле украсувани со **фрески** и со **икони**. Било развиено и копаничарството, односно изработката на резби од дрво. Преку резбите најчесто биле претставувани теми со христијанска

Alphabets	Letter	Name	Value	Alphabets	Letter	Name	Value
1	A	А	1	11	Q	Q	11
2	B	Б	2	12	R	Р	12
3	C	В	3	13	S	С	13
4	D	Г	4	14	T	Т	14
5	E	Д	5	15	U	У	15
6	F	Е	6	16	V	В	16
7	G	Ж	7	17	X	Х	17
8	H	З	8	18	Y	Ј	18
9	I	И	9	19	Z	З	19
10	J	Џ	10				

Азбуката создадена од Теодор Хаџи Филипи

Медреса во османлиската држава (приказ)

Под сликата да стои: Пештерска црква „Св. Атанасиј“ с. Калишта (Струшко)

содржина. Со резби биле украсени и домовите на богатите луѓе.

Во периодот по османлиското освојување градовите на Балканот и во Македонија почнале да го менуваат својот изглед. Во нив се развивало **османлиското градителство**, а промени доживеала и самата структура на градовите. Така, постоеле два јасно разграничени делови од градот. Во центарот на градот биле распоредени занаетчиските и трговските објекти. Овој дел од градот бил наречен **чаршија**. Другиот простор од градот бил наменет за живеење на луѓето и бил поделен на **махали** (маала).

Во градовите претежно се граделе исламски верски објекти, **џамии** и **турбиниња**. Исто така, биле градени **чешми** и **саат-кули**. Јавната хигиена била одржувана преку градење јавни бањи наречени **амами**. Во некои градови имало и покриени пазари наречени **безистени**. За одмор на патниците што поминавале во градовите биле градени посебни објекти, кои се наречени **анови**. Најбогатите луѓе, што припаѓале на османлиската управа имале големи куќи опкружени со широки дворови наречени **сарани**. Тие биле украсени со паркови и со фонтани.

Османлиското градителство на Балканот претставува културно наследство на сите народи што живеат на овој простор. Во времето кога Балканот и Македонија биле дел од османлиската држава, таа

Помалку познати зборови

Турбе – исламски надгробен објект. Таму се погребувале позначајните личности.

Амам – јавна бања

Ан – еден вид гостилница и ноќевалиште

Безистен – покриен пазар

Махала – маало, дел од градот

Старата скопска чаршија

Куршумли ан во Скопје – еден од најпознатите анови на Балканот

била една од најмоќните држави во човековата историја. Освен во градителството, таа оставила силен белег врз разни аспекти од човековото живеење. Контактите со османлиската култура оставиле силна трага и влијание врз музиката, храната, облеката, менталитетот, јазикот и начинот на живот на сите народи на Балканот.

Султанмуратовата џамија во Скопје изградена во средината на XV век – меѓу најстарите зачувани џамии на Балканот

Турбе во Мустафа-пашината џамија (Скопје)

Провери го наученото:

1. Што претставуваат дамаскините?
2. Какви училишта имало на Балканот под османлиска власт?
3. Зошто црквите се граделе во пештери?
4. Опиши како изгледал еден град во османлиски стил (како бил организиран и какви објекти имало во градот?).

Задача:

1. Истражувај на интернет и изработи брошура со примери за османлиското градителство на Балканот.

„Моите белешки од Румелија“

Задача:

Замислете дека сте патописци, кои го пропатувале Румелискиот ејалет во времето на султанот Сулејман Величествениот. Во текот на патувањето сте посетиле многу градови и села. Опишете го тоа што го видовте, слушнавте, дознавте и доживевте за време на вашите патувања. Обидете се да го објасните начинот на живот на луѓето и изгледот на населените места во тоа време. Вашите белешки ќе бидат значаен историски извор за идните историчари!

Подготовка:

Во одделението поделете се на две групи:

Прва група: Вие го опишувате животот во селата што „ги пропатувавте“. Со кои стопански дејности се занимаваа луѓето? Кои се нивните главни животни проблеми? Обидете се да дадете информации и за живеалиштата на луѓето, семејството и за секојдневниот живот на луѓето во селата под османлиска власт.

Втора група: Вие го опишувате животот во градовите што „ги посетивте“. Објаснете како изгледа еден град на Балканот под османлиска власт. Какви видови објекти има во градот? Како е поделен градот? Како изгледа чаршијата и со што се занимаваат луѓето?

Завршна дискусија:

Прочитајте ги белешките од „своите патувања“ пред целото одделение. Потоа со помош на наставникот дискутирајте за разликите меѓу селското и градското стопанство во времето на османлиската власт.